

TURKUVAZ

Turkuaz Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi

Turquoise International Journal of Turkish World Scientific Researches

Cilt /Volume: 2, Sayı/Issue: 2, Aralık/December 2021 Ankara

**Edebi Estetik Açından Bağımsızlık Motiflerinin Millî Şiirdeki Yansımaları
(Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Dönemi)**

Serqiyye MEMMEDOVA

Yaşlı Turistlerin Mekânsal Tercihleri

Kadir TEMURÇİN, Necibe Nur ALAYDIN

**Oyacılık Sanatı ve Sivas İli Divriği İlçesi Kemenkeş Köyüne Ait Bir Grup Oyanın
İncelenmesi**

Ezgi KOÇ, Mine CAN

Yansıma Sözcükler ve Dilin Nedensizlik İlkesi

Mirfarid RZAYEV

Kitap İncelemesi

Türkmen Halkının Tarih Hem Nesilleri Hakkındaki Makalalarının Yığıldısı

Tahir AŞİROV

**2021
ANKARA**

TURKUAZ

Turkuaz Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi

**Turquoise International Journal of Turkish
World Scientific Researches**

Yılda iki sayı olarak yayınlanan uluslararası hakemli
bilimsel-akademik e-dergidir.

Cilt: 2, Sayı: 2 - Aralık 2021

Volume: 2, Issue: 2 - December 2021

ANKARA

Eğitim ve Bilim Politikaları Araştırma Derneği

Turkuaz Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi

Turquoise International Journal of Turkish World Scientific Research

e-ISSN: 2717-8609

TURKUAZ Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi'nin Dizinlendiği veritabanları: ASOS İndex, CiteFactor

SAHİBİ: Eğitim ve Bilim Politikaları Araştırma Derneği

Hacı Bayram Mah., Çankırı Caddesi, No: 45/438, YIBA Çarşısı, Ulus, Altındağ-ANKARA, E-Posta: edt.synergy@gmail.com

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Ali Sinan BİLGİLİ, Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Türkiye

Prof. Dr. F. Sema BARUTÇU ÖZÖNDER, Ankara Üniversitesi, DTCF, Türkiye

Prof. Dr. Hayati AKYOL, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türkiye

Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Türkiye

Prof. Dr. Yagub MAHMUDOV, Azərbaycan Milli İlimlər Akademisi Tarih Enstitüsü Direktörü, Azərbaycan

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Ahtem CELİLOV, Kırım İşletme Enstitüsü, Ekonomi ve İşletme Fakültesi, Simferopol, Kırım, Ukrayna.

Prof. Dr. Arife Figen ERSOY, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkiye.

Prof. Dr. Arshi KHAN, Aligarh Muslim Üniversitesi, Siyasal Bilimler Bölümü, Aligarh, Hindistan.

Prof. Dr. Asem NAUŞABAYEVA HEKİMOĞLU, Bitlis Eren Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Türkiye.

Prof. Dr. Barno UBAYDULLAYEVA Mashrabjonovna (Maşrabjonovna) Taşkent Sulama ve Tarımsal Mekanizasyon Mühendisleri Enstitüsü "Beşeri Bilimler" Bölümü, Özbekistan.

Prof. Dr. Dilşen İNCE ERDOĞAN, Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türkiye.

Prof. Dr. Elmira ZULPİHAROVA, Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Beşeri Bilimler Fakültesi, Kazakistan.

Prof. Dr. Halil İbrahim SAĞLAM, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Türkiye.

Prof. Dr. Mamatkul JURAYEV, Özbekistan İlimler Akademisi Dilbilim, Edebiyat ve Folklor Enstitüsü, Özbekistan.

Prof. Dr. Mustafa YAVUZ, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Türkiye.

Prof. Dr. Osman SAMANCI, Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Türkiye.

Prof. Dr. Özlem BEKTAŞ, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkiye.

Prof. Dr. Shohistahon (Şohistahon) ULJAYEVA, Taşkent Tarımsal Sulama ve Mekanizasyon Enstitüsü Beşeri Bilimler Bölüm Başkanı, Özbekistan.

Prof. Dr. Tattigul KARTAYEVA, El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Tarih, Arkeoloji ve Etnoloji Fakültesi, Kazakistan.

Prof. Dr. Vitaliy RODINOV, Çuvaş Devlet Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çeboksarı, Çuvaş Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu.

Prof. Dr. Vüsale MUSALI, Kastamonu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türkiye.

Doç. Dr. Afina BARMANBAY, Kafkas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türkiye.

Doç. Dr. Ali ASKER, Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Türkiye.

Doç. Dr. Almas İSMAYILOVA, Dağıstan Devlet Üniversitesi, Mahaçkale, Rusya Federasyonu.

Doç. Dr. Alyona Yuldaş Kızı BALTABEYEV, Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi, Kazakistan.

Doç. Dr. Cavid QASIMOV, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türkiye.

Doç. Dr. Eduard LEBEDEV, Çuvaş Devlet Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çeboksarı, Çuvaş Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu.

Doç. Dr. Elmira MEMMEDOVA-KEKEÇ, Bakü Avrasya Üniversitesi, Genel Filoloji Böl. Azerbaycan.

Doç. Dr. Elnur AĞAYEV, Lefke Avrupa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, KKTC.

Doç. Dr. Elza SAMEDLİ, Hazar Üniversitesi Beşeri Bilimler, Eğitim ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dekanı, Azerbaycan.

Doç. Dr. Faik ELEKBERLİ, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Felsefe ve Hukuk Enstitüsü, Azerbaycan.

Doç. Dr. Gulmira AZRETBERGENOVA, Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi, Maliye ve Muhasebe Bölümü, Kazakistan.

Doç. Dr. Leniyara DZHELİLOVA, Kırım KİPU Üniversitesi, Kırım Tatar ve Türk Edebiyatı ve Gazetecilik Bölümü, Simferopol, Kırım, Ukrayna.

Doç. Dr. Mehmet FİDAN, Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkiye.

- Doç. Dr. Mehmet Suat BAL, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türkiye.
Doç. Dr. Özgür AKTAŞ, Kafkas Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkiye.
Doç. Dr. Ramazan KAYA, Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Türkiye.
Doç. Dr. Samet AZAP, Kastamonu Üniversitesi, Türkiye.
Doç. Dr. Seadet ŞİHIYEVA, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Z.M.Bünyadov adına Şarkşinaslık Enstitüsü, Azerbaycan.
Doç. Dr. Sherzodhan MAHMUDOV, Özbekistan İlimler Akademisi, Tarih Enstitüsü, Özbekistan.
Doç. Dr. Tahirova Feride İnsan kızı, Tataristan Cumhuriyeti İlimler Akademisi G. İbrahimov adına Dil, Edebiyat ve Sanat Enstitüsü, Rusya Federasyonu, Rusya Federasyonu.
Doç. Dr. Vecihi Sefa HEKİMOĞLU, Bitlis Eren Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Türkiye.
Dr. Farhad RAHİMİ, Urmiye Üniversitesi, İran İslam Cumhuriyeti.
Dr. Ilirjana KACELİ (DEMIRLIKA), Elbasan Üniversitesi, İnsani Bilimler Fakültesi, Tarih ve Coğrafya Bölümü, Arnavutluk.
Dr. Öğretim Üyesi Melek SARI GÜVEN, Bartın Üniversitesi, Türkiye.
Dr. Öğretim Üyesi Merve KARAÇAY TÜRKAL, Gümüşhane Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türkiye.
Dr. Öğretim Üyesi Tahir AŞİROV, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Türkiye.
Dr. Öğretim Üyesi Uğur TOZKOPARAN, Burdur Mehmet Akif Üniversitesi, Türkiye.
Dr. Daria ZHIGULSKAYA, Moskova Devlet Üniversitesi, Asya ve Afrika Ülkeleri Enstitüsü, Rusya Federasyonu.
Dr. Vural ÖNTÜRK, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye.

Dergi Editörü: Doç. Dr. Refik Turan, Aksaray Üniversitesi

Editör Yardımcısı: Arş. Gör. Mehmet Özkaya, Necmettin Erbakan Üniversitesi

Yabancı Dil (İngilizce) Editörü: Arş. Gör. Gülşah Öz, Aksaray Üniversitesi

YAYIN KURULU

- Prof. Dr. Dilşen İNCE ERDOĞAN, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Fikret TURAN, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Nesib L. NESİBLİ, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türkiye
Doç. Dr. Cavid Qasimov, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. İrade MEMMEDOVA, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Azerbaycan
Doç. Dr. Ümmügülsüm CANDEĞER, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Çiğdem KARAÇAY, Hitit Üniversitesi, Türkiye
Dr. Milyausha GAYNANOVA, Tataristan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi, Tataristan, Rusya Federasyonu

SAYI HAKEMLERİ / REFEREES OF ISSUE

Doç. Dr. Afina Barmanbay	Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. Betül Keray Dinçel	Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Fidan	Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Meryem Arslan	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Muteber Burunsuz	Hitit Üniversitesi
Doç. Dr. Şenay Güngör	Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Banu Davun	Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem Karaçay	Hitit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Onur Kurukaya	Kafkas Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Taner Aydın	İğdır Üniversitesi

TURKUAZ ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI BİLİMSSEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ YAYIM İLKELERİ

1. Yayınlanacak yazılar Türk Dünyası ile ilgili ve daha önce herhangi bir yerde yayınlanmamış olmalıdır.
2. Bilimsel toplantılarda sunulan bildirimler, daha önce yayımlanmamış olmak ve sunulduğu bilimsel toplantı bilgileri makale üzerinde belirtilmek kaydıyla yayımlanabilir. Bu durumda etik sorumluluk makale sahibine ait olur.
3. Derginin yazım dili Türkiye Türkçesidir. Ancak her sayıda derginin üçte birini geçmeyecek şekilde İngilizce yazılara da yer verilebilir. Türkçe çalışmalarda Türkçe ve İngilizce; İngilizce çalışmalarda ise 300 kelimeyi geçmeyecek şekilde Türkçe ve İngilizce özete ve 3-5 anahtar kelimeye yer verilmelidir.
4. TURKUAZ Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisine gönderilen yazılar önce yayım kurulunca dergi ilkelerine uygunluk açısından incelenir ve uygun bulunanlar, o alandaki çalışmalarıyla tanınmış iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Hakem raporlarından biri olumsuz olduğu takdirde, yazı üçüncü hakeme gönderilir; o rapor da olumsuz geldiği takdirde yazı yayımlanmaz. Yazarlar, hakemlerin görüş ve önerileri doğrultusunda düzeltmelerini yaparlar. Yayına kabul edilmeyen yazılar iade edilmez; ancak yazarın istemesi hâlinde bir nüshası kendisine verilir. Hakemler kendilerine gönderilen yazıyı 21 gün içinde değerlendirir. Bu süre içerisinde raporunu göndermeyen hakeme ulaşılarak değerlendirme için 7 gün ek süre verilir. Hakem bu sürede de raporunu göndermezse hakemliği düşürülür.
5. Dergide yayınlanan her türlü yazının içeriğinden yazarları sorumludur.
6. Makaleler derginin Dergipark platformu üzerinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkuaz> adresinde yer alan sayfasına yüklenmek suretiyle süreç başlatılmış olur.
7. Dergimiz Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki sayı yayınlanır.

MAKALE YAZIM KURALLARI

Başlık ve Dipnotlar: Makale başlığı iki yana yaslı, 14 punto, koyu ve Cambria yazı tipinde yazılmalıdır. Başlık en fazla 15 sözcük olmalı, bağlaçlar hariç olmak üzere her sözcüğün ilk harfi büyük harfle yazılmalıdır. Türkçe yazılmış makalelerde makalenin İngilizce başlığı da aynı biçimde yazılmalıdır. Makale ile ilgili belirtilmesi gereken özel hususlar makale kabul edildikten sonra başlığına konulacak (*) ile sayfa altında açıklanacaktır. Çalışmanın kabul edilmesinden sonra yazar(lar)ının adı soyadı ortalı, koyu, 12 punto, Cambria yazı tipinde, soyadı büyük harflerle ve ortalı olarak, yazar sayısı birden fazla ise yazarlar tarafından belirlenen sırayla yazılacaktır. Yazar(lar)ın unvanıyla birlikte, çalıştığı yerin açık adı, şehir-ülke bilgisi, e-posta adresi ve ORCID numarasına dipnot olarak makalenin ilk sayfasında yer verilmelidir. Dipnotlardaki tüm bilgiler Palatino Linotype yazı tipinde, girintisiz ve 10 punto olmalıdır.

Türkçe ve İngilizce Kısa Özet: Dergiye Türkçe ve İngilizce çalışmalar yayınlanmak üzere kabul edilmektedir. Türkçe hazırlanan çalışmalarda Cambria yazı tipinde, 10 punto ve 200 sözcüğü geçmeyecek şekilde Türkçe özet ve 300 sözcüğü aşmayacak şekilde hazırlanan İngilizce kısa özet (Abstract) yer almalıdır. Aynı şekilde İngilizce hazırlanan çalışmalarda Türkçe kısa özete yer verilmelidir. Türkçe ve İngilizce kısa özetlerin altında 3-5 anahtar sözcüğe yer verilmelidir.

Bölümler ve Alt Bölümler: Çalışmalarda ana bölüm başlıkları (birinci düzey başlıklar) Arabik rakamlarla numaralandırılarak Cambria yazı tipinde, 12 punto, koyu, sola yaslı ve tümü büyük harf biçiminde yazılmalıdır. Alt bölüm başlıkları (ikinci düzey başlıklar) Cambria yazı tipinde, 11 punto, koyu, sola yaslı, her sözcüğün ilk harfi büyük olarak yazılmalıdır. Üçüncü düzey başlıklar ise Cambria, 11 punto, koyu, italik, sola yaslı, yalnızca ilk sözcüğün ilk harfi büyük olacak biçimde yazılmalıdır. Çalışmalarda ana metin Cambria 11 punto ile yazılmalıdır.

Metin içindeki paragraflar en az üç cümleden oluşmalı ve paragraflar arasında bir satır boşluğu bırakılmalıdır. Aynı şekilde başlıkların öncesinde ve sonrasında da bir satır boşluk verilmelidir. Makalenin tamamında girintiye yer verilmemeli, paragraflar arasında önce ve sonra aralık değerleri 0 olmalıdır. Metin içi atıfların yazımında, tablolarda, şekillerde ve kaynakça yazımında APA 6 yazım stili kullanılmalıdır.

Çalışmalarda araştırmanın özelliğine göre GİRİŞ, YÖNTEM (Evren ve örneklem/çalışma grubu vb.) Veri toplama yöntemleri/teknikleri/araçları ve verilerin analizi), BULGULAR, TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER ve KAYNAKLAR bölümlerine yer verilmelidir. Ancak araştırmanın özelliğine göre yazarlar gerek duymaları halinde farklı bölümler de oluşturabilirler. Bölümlere yeni sayfadan başlanmamalı, bir bölüm bittikten sonra, aynı sayfada diğeri onu izlemelidir. Makale metninin tamamının yazımında APA 6 yazım stili kullanılmalıdır.

Şekiller ve Tablolar: Şekiller yazım alanından taşmayacak şekilde makale içinde uygun görülen yerlere ortalı olacak şekilde yerleştirilebilir. Ana metinden şekle atıfta bulunulmalı ve mümkünse şekil açıklmalıdır. Her bir şeklin altında Arabik rakamlarla numaralandırılmış bir şekil başlığı yerleştirilmeli, makale boyunca aynı numaralandırma devam etmeli ve APA 6 yazım stiline uygun olarak yazılmalıdır. Şekil başlıkları biçim olarak Cambria yazı tipinde, 10 punto, sola yaslı, yalnızca ilk sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde yazılmalıdır. Şekil başlığında kaynak kullanılmış ise parantez içinde kaynak bilgisi eklenmelidir. Eğer şekil içinde yazılar varsa, 9 veya 10 punto olacak şekilde Cambria yazı tipiyle yazılmalıdır.

Tablolar sola dayalı olacak şekilde ve tamamında Cambria yazı tipi kullanılarak hazırlanmalıdır. Tablo başlığı, 10 punto ile yazılmalı, başlığın her kelimesinin sadece ilk harfi büyük olmalı ve başlık, tablo sayısının altında verilmelidir. Tablolarda APA 6 yazım stili kullanılmalıdır. Tablolara metin içinde tablo sayısı belirtilerek atıfta bulunulmalı ve tablo

bittikten sonra yorumlanmalıdır. Tablolar, metin içinde kullanıldıkları yerde veya izleyen sayfada yer almalıdır. İlgili not ve kaynaklar, tablonun altında, "Not:" veya "Kaynak:" ifadelerinden sonra belirtilebilir.

Kaynakça: Makalede yararlanılan kaynaklar "KAYNAKÇA" başlığı altında ve varsa ek(ler)den önce APA 6 yazım stiline uygun olarak verilmelidir. Kaynakların tamamı, 11 punto ile ve her bir kaynağın arasında 1 satır boşluk verilerek, Cambria yazı tipinde ve iki yana yaslı, tek satır aralığında, önce ve sonra paragraf değerleri 0 olacak şekilde, girintiye yer vermeden yazılmalıdır. Kaynakçada yer alan her kaynağa metin içinden atıfta bulunulduğundan, yine aynı şekilde metin içinde kullanılan her bir kaynağa da kaynakçada yer verildiğinden emin olunmalıdır.

Ekler: İhtiyaç duyulması halinde kaynakçadan sonra ve geniş özetten önce, Ekler bölümü oluşturulabilir. Burada makale içinde atıfta bulunulan eklere yer verilmelidir. Birden fazla ek kullanılması halinde numaralandırılması gerekir. Makale içinde tablo veya şekil olarak verilebilecek unsurlara "Ekler" bölümünde yer verilmemelidir.

Geniş Özet: Yazar makalesinde isteğe bağlı olarak varsa Ekler, yoksa Kaynakça kısmından sonra gelecek şekilde 750-1000 sözcükten oluşan geniş İngilizce özete yer verebilir. Bu özet alt başlıklar içermemeli ve makalenin temel fikirlerini yansıtmalıdır. Geniş özetle aynen alıntıya yer verilmemeli, tablo ve şekil kullanılmamalı, Cambria yazı stiline 11 punto olarak hazırlanmalıdır.

ETİK İLKELER VE YAYIN POLİTİKASI

Yayın Etiği

Aşağıda yer alan etik görev ve sorumluluklar oluşturulurken açık erişim olarak Committee on Publication Ethics (COPE) tarafından yayınlanan rehberler ve politikalar dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Turkuaz Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi'nde bilimsel bilginin objektif bir şekilde üretilmesini ve yaygınlaşmasını destekleyici bir yayın süreci izlenmektedir. Bu sürecin başarılı bir şekilde işleyebilmesi ancak bütün paydaşların (yayıncı, editör(ler), yazar(lar), hakem(ler) ve okuyucu(lar) vb.) etik ilkelere yönelik standartlara uymaları ile mümkün olabilir. Bu nedenle dergi yayın sürecinin tüm paydaşlarının aşağıda belirtilen etik ilkelere uygun davranmaları beklenmektedir:

Yazarların Etik Sorumlulukları

Turkuaz Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi'nde yayımlanmak üzere makale sunumu gerçekleştiren yazar(lar)ın etik sorumlulukları:

- Turkuaz Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi Türkçe ve İngilizce dillerinde özgün bilimsek çalışmaların yayımlanmak üzere kabul edildiği bilimsel-akademik bir e-dergidir. Bu nedenle yazar(lar)ın yayımlanmak üzere özgün çalışmalar sunmaları, başka dergilerde yayımlanmış veya yayımlanmak üzere gönderilmiş makaleleri göndermemeleri gerekmektedir.
- Yazar(lar) çalışmalarında yararlandıkları kaynaklara etik ilkeler doğrultusunda ve bilimsel kural ve kaidelere uygun olarak gönderme (atıf) yapmalıdırlar.
- Makaleye katkı sağlamayan şahısların adı yazar olarak bildirilmemeli, makalenin yayımlanmak üzere sisteme yüklenmesinden sonra yazar ekleme, çıkarma veya yazar sırasını değiştirme talebinde bulunulmamalıdır.
- Değerlendirme sürecinde yazar(lar)dan makalelerine ilişkin bilgi ya da ham veri istenmesi durumunda bu bilgi ve belgeler editöre sunulmalıdır.
- Yayımlanma başvurusu yapılan makaleyle ilgili çıkar çatışması-çıkar birliği olan kişileri editörlere bildirmelidir.
- Yazar(lar), makalelerinde kullandıkları verilerin kullanım haklarına, araştırma-çözümlemelerle ilgili izinlerin ya da üzerinde araştırma yaptıkları katılımcıların onayının alındığını belgelemelidirler.
- Yazar(lar), değerlendirme ve erken görünüm aşamasındaki ya da elektronik ortamda yayımlanmış makalesiyle ilgili hatayı fark ettiklerinde bilgi vermek, düzeltmek ya da geri çekmek için editörle iletişime geçmesi gerekir.
- Yazar(lar), etik kurul kararı gerektiren deney, anket, ölçek, görüşme, gözlem, odak grup çalışması gibi nicel ya da nitel yöntemlerle veri toplamayı gerektiren araştırmalar için etik kurul onayı aldığını; etik kurul adı, karar tarihi ve sayısı aday makalenin ilk-son sayfasında ve yöntem bölümünde belirtmeli, etik kurul kararını gösteren belgeyi makalenin başvurusuyla birlikte sisteme yüklemelidir. Ayrıca olgu sunumlarında aydınlatılmış olur/onam formunun alındığına ilişkin bilgiye makalede yer vermelidir.
- Yazar(lar), veri toplama sürecinde etik ilkelere özen gösterdiklerinin kanıtlarını (başkalarının ölçek, anket, fotoğraf gibi belgelerinin kullanılması için kendilerinden izin alınması gibi) makale içinde sunmalıdır. Makalelerde araştırma ve yayın etiği ile fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine uyulduğu belirtilmelidir. Araştırma insan ve hayvan denekler üzerinde gerçekleştirilmiş ise araştırmanın uluslararası bildiriler, kılavuzlar vb uygun gerçekleştirildiği bildirilmelidir.

- Yazar(lar)dan derleme makaleler için etik kurul onayı istenmez. Bununla birlikte etik kurul kararı gerektirmeyen makalelerde de, etik kurul kararının gerekmediği, makalenin ilk-son sayfasında ve yöntem bölümünde belirtilmelidir.

Editör, Editör Yardımcıları ve Alan Editörlerinin Etik Sorumlulukları

- Editörler, hakemlerin, yazar(lar)ın, araştırmacı, uygulayıcı ve okuyucuların bilgi gereksinimlerini karşılamaya gerektiğinde dönüt vermeye, yayın sürecinde düzeltme, açıklama gerektiren konularda açıklık ilkelerine göre davranmaya çaba gösterirler.
- Editörler, makalelerle ilgili olumlu ya da olumsuz karar verirken, makalelerin özgün değeri, alana katkısı, araştırma yönteminin geçerli ve güvenilirliği, anlatımın açıklığı ile derginin amaç ve kapsamını göz önünde tutarlar.
- Editörler, başvurusu yapılan makalelerin önemli sorunu olmadığı sürece ön değerlendirme aşamasına alır, olumlu hakem önerilerini göz önünde bulundurur, ciddi sorun olmadıkça önceki editör(ler)ce verilen kararları değiştirmezler.
- Editörler, derginin yayın politikaları arasında bulunan kör hakemlik ve değerlendirme süreci politikalarını uygular, hakemlerin kimlik bilgilerini gizli tutar, her makalenin yansız ve süresi içinde değerlendirilmesini sağlarlar.
- Editörler, makaleleri alan editörleri ve hakemlerin uzmanlık alanlarını dikkate alarak gönderir, değerlendirmelerin yansız ve bağımsız yapılmasını desteklerler.
- Editörler, makalenin yansız değerlendirilmesi için editörler, hakemler ve yazar(lar) arasındaki çıkar çatışması-çıkar birliği olup olmamasını göz önüne alırlar.
- Editörler, hakem havuzunun geniş bir yelpazeden oluşması ve sürekli güncellenmesi için arayış içinde olurlar.
- Editörler, akademik görgü kurallarına uymayan ve bilimsel olmayan değerlendirmeleri engellerler.
- Editörler, dergi yayın süreçlerini yayın politikaları ve kılavuzlara uygun işletilmesini sağlar, süreçte görev alanları yayın politikaları konusundaki gelişmelerden bilgilendirir, gerektiğinde eğitim programı hazırlarlar.
- Editörler, yayın sürecinde görev alanlar herkesle etkili bir iletişim içinde olur, belirli aralıklarla toplantılar düzenlerler.
- Editörler, değerlendirilen makalelerdeki kişisel verilerin korunmasını sağlarlar; yazar, hakem ve okuyucuların bireysel verilerini korurlar.
- Editörler; makalelerde insan ve hayvan haklarının korunmasına özen gösterirler, makalenin katılımcılarının açık onayının belgelendirilmesini önemserler, makalenin katılımcılarına ilişkin etik kurul onayı, deneysel araştırmalarda izinleri olmadığında makaleyi reddederler.
- Editörler; görevi kötüye kullanmaya karşı önlem alırlar. Görevi kötüye kullanmaya yönelik yakınmalar olduğunda, nesnel bir soruşturma yaparak, konuyla ilgili bulguları paylaşır.
- Editörler, makalelerdeki hata, tutarsızlık ya da yanlış yönlendirmelerin düzeltilmesini sağlarlar.
- Editörler, yayınlanan makalelerin fikri mülkiyet hakkını korur, ihlal olması durumunda derginin ve yazar(lar)ın haklarını savunurlar. Ayrıca yayımlanan makalelerin içeriğinin başka yayımların fikri mülkiyet haklarını ihlal etmemesi konusunda gerekli önlemleri alırlar; özgünlük-benzerlik denetimini yaparlar.
- Editörler, Dergide yayımlanan makalelere yönelik tutarlı eleştirileri dikkate alırlar, eleştirilen makalelerin yazar(lar)ına yanıt hakkı tanırlar.
- Editörler olumsuz sonuçları içeren çalışmaları da göz önünde bulundururlar.
- Editörler, Dergiye iletilen yakınmaları inceler ve gerekli açıklamaları yapıp, haklı yakınmalarla ilgili sorunların giderilmesi için gerekli önlemleri alırlar.

Hakemlerin Etik Sorumlulukları

- Turkuaz Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi makale değerlendirme sürecinde yazar(lar)ın hakemleri, hakemlerin yazarları tanımadıkları çift yönlü kör hakemlik ilkesi uygulanır, hakemler yazarlar ile doğrudan iletişim kuramaz; makale değerlendirme formları ve metin üzerinde belirtilen notlar ile düzeltme istemleri dergi yönetim sistemi üzerinden editörlerce yazar(lar)a iletilir. Turkuaz Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi'ne başvurusu yapılan makaleleri değerlendirecek hakemlerin aşağıda belirtilen etik ilkelere riayet etmeleri beklenmektedir:
- Hakemler yalnız uzmanlık alanı ile ilgili makaleleri değerlendirmeyi kabul etmelidir.
- Hakemler, değerlendirmeyi yansızlık ve gizlilik içinde yapmalıdır. Bu ilke gereğince inceledikleri makaleleri değerlendirme sürecinden sonra yok etmeli, ancak yayımlandıktan sonra kullanılmalıdır. Uyruk, cinsiyet, dinsel inanç, siyasal inanç ve ticari kaygılar, değerlendirmenin yansızlığını bozmamalıdır.
- Hakemler, çıkar çatışması-çıkar birliği olduğunu anladıklarında, makaleyi değerlendirmeyi reddederek, editörlere bilgi vermemelidir.

- Hakemler, değerlendirmeyi akademik görgü kurallarına uygun biçimde, yapıcı bir dille yapmalı; hakaret ve düşmanlık içeren kişisel yorumlardan kaçınmalıdır.
- Hakemler deęerlendirmesini kabul ettikleri makaleyi süresi içinde deęerlendirmelidirler.

Etik İkelere Uygun Olmayan Durumların Bildirilmesi

Turkuaz Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi'nde editörler, hakemler, yazarlar ile ilgili etik ilkelere uymayan bir davranış ya da değerlendirme sürecindeki, erken görünümdeki ya da yayımlanmış bir makale ilgili etik olmayan bir durumun tespiti halinde la karşılaşılması durumunda edt.turkuaz@gmail.com adresine bildirilmesi gerekmektedir.

EDİTÖRDEN

Merhabalar,

Altı aylık bir aranın ardından dergimizin dördüncü sayısıyla karşınızda olabilmenin mutluluğu içerisindeyiz. Üçüncü sayımızı yayınladığımız Haziran ayı sonundan günümüze kadar geçen süreçte dergimiz CiteFactor tarafından da dizinlenmeye başlanmış, ayrıca Dergipark'ın sponsorluğu ile bu sayıdan geçerli olmak üzere dergimizde yayınlanacak makalelere DOI numarası vermeye başlanmıştır. Bu vesileyle akademik dergi yayıncılığına sağladıkları eşsiz katkılar nedeniyle Dergipark yetkililerine teşekkür ederim. Dergimizin bu sayısında dördü araştırma makalesi, biri ise kitap incelemesi olmak üzere beş makale yer almaktadır. Büyük emek ürünü olan bu çalışmaların beğenilerek okunmasını ve alana katkı sağlamasını diliyorum. Dergimizin bu sayısında, gerek yayınlanmak üzere makale sunan, gerekse yayın ve hakem kurullarımızda görev almak suretiyle destekte bulunan tüm değerli bilim insanlarına şükranlarımı sunuyorum.

Bir sonraki sayımızda buluşabilmek umuduyla, esen kalın...

Doç. Dr. Refik TURAN
Editör

Turkuaz Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi, Aralık 2021, 2 (2)

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MAKALELER / ARTICLES

Edebi Estetik Açısından Bağımsızlık Motiflerinin Millî Şiirdeki Yansımaları (Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Dönemi)

Serqiyye MEMMEDOVA 134-144

Yaşlı Turistlerin Mekânsal Tercihleri

Kadir TEMURÇİN, Necibe Nur ALAYDIN 145-164

Oyacılık Sanatı ve Sivas İli Divriği İlçesi Kemenkeş Köyüne Ait Bir Grup Oyanın İncelenmesi

Ezgi KOÇ, Mine CAN 165-174

Yansıma Sözcükler ve Dilin Nedensizlik İlkesi

Mirfarid RZAYEV 175-188

Kitap İncelemesi

Türkmen Halkının Tarih Hem Nesilleri Hakkındaki Makalaların Yığılması

Tahir AŞİROV 189-192

Edebi Estetik Açından Bağımsızlık Motiflerinin Millî Şiirdeki Yansımaları (Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Dönemi)

Serqiyye MEMMEDOVA*

Makale Bilgisi

Makalenin Türü: Araştırma Makalesi
Makalenin Geliş Tarihi: 07.7.2021
Makalenin Kabul Tarihi: 30.10.2021
DOI: [10.54970/turkuaz.963622](https://doi.org/10.54970/turkuaz.963622)

ÖZET

Makalede Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Dönemi'nde şiir sanatında ulusal bağımsızlık ve özgürlük motiflerinin edebiyata yansımaları problemi araştırılmıştır. Dönemin şiirleri genel hatlarıyla sistematik bir şekilde gözden geçirilmiş; şiirler bahsi geçen problem bağlamında değerlendirilmiştir. Muhammed Hadi, Abdulla Şaik, Ahmet Cevat, Ali Yusuf gibi sanatçıların şiir mirası ulusal bağımsızlık problemi kapsamında araştırılmıştır. Aynı zamanda araştırılan dönemde şiir sanatının konu ve içerik bakımından yenilikçi düşünceye sahip olması onun millî edebiyat tarihinde konumunu belirleyen etken olarak nitelendirilmiştir. Bu dönemde millî edebiyatın aydın siyasi düşünceyi benimsemesi şiirde yeni bir akımın – bağımsızlık şiirinin oluşmasını hızlandırdığı vurgulanmıştır. Bununla birlikte tahlil sürecinde Türkleşme, İslamlaşma, Çağdaşlaşma düşüncesinin edebiyata, aynı zamanda şiire yansımaları, bu etkenin, ideolojik düşüncenin amaca yönelik gelişimini sağladığı ifade edilmiştir. Tahlil sürecinde konuyla ilgili birtakım kaynağa başvurulmuştur.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan edebiyatı, şiir sanatı, bağımsızlık, özgürlük, gelenek, yenilikçilik, üslup.

Artistic Reflection of Independence Motives in National Poetry (Period of the Azerbaijan Democratic Republic)

ABSTRACT

The problem of artistic reflection of the national independence and liberty motives in poetry during the Azerbaijan Democratic Republic has become the object of analysis in the article. Here was given general overview of the period, poetic examples were systematically reviewed and evaluated in the context of the problem in question. The poetic heritage of poets such as Mahammad Hadi, Abdulla Shaig, Ahmad Javad, Aliyusifwas involved in the study against the background of the problem of national independence. Also, the fact that poetry had an innovative thinking in terms of content and essence during the period under study was characterized as a factor determining its position in the history of national literature. It was emphasized that the acquisition of a clear political thinking in the national literature during this period

* Doç. Dr., Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Nizami Gencevî Adına Edebiyat Enstitüsü,
Bakü/Azerbaycan. E- posta: maarifci_qadinlar@mail.ru, ORCID ID: 0000-0002-9964-5057

stimulate to the formation of a new direction in poetry - the independence poetry. At the same time, it was conditioned in the process of analysis that the reflection of the ideology of Turkification, Islamization, modernization in literature, including poetry ensured the purposeful development of ideological thought of this factor. Several important sources related to the subject were used in the process of analysis.

Key words: Azerbaijani literature, poetry, independence, liberty, tradition, innovation, style

GİRİŞ

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde Azerbaycan şiir sanatının konu bakımından yenilenmesi dikkat çeken durumlardan biridir. Bu durum öncelikle şiirin bağımsızlık ve özgürlük motifleri ile zenginleşmesinde görülmektedir. Diğer bir deyişle, Cumhuriyet süresince kalem sahiplerini şiirin biçim özelliklerinden ziyade konu ve düşünce meselesi ilgilendirdiğinden sanatsal arayışların bu yönde olduğu gözlenmektedir.

Prof. Vagif Sultanlı'nın doğru belirttiği gibi, "Cumhuriyet dönemi; edebiyatta, edebî yaratıcılıkta yeni ufuklar açmış, ülkenin hürriyet ve istiklali, bağımsız cumhuriyet vurgusu, millet inşası, milli mücadele, aynı zamanda genel olarak Türklük konularına gösterilen hassasiyet ile dikkat çekmektedir. Cumhuriyetin kuruluşu Azerbaycan Türkleri üzerinde uygulanan ve yüz yıldan fazla devam eden sömürge sisteminin son bulması, Türk kimliğinin tasdiki, sosyal siyasi, ekonomik ve kültür alanlarında "millileşme" sürecinin yaşanması zengin edebî birikime yol açmıştır." (Sultanlı, 2018:19).

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin hüküm sürdüğü yıllarda "dönemin toplumsal edebi düşünce yapısında geleceğe olan iyimser inanç, girişimcilik ve azimlilik ruhunun propagandasının önder konumunda olduğunu, halkın içerisinde gözlemlenen herhangi bir karamsarlık, ümitsizlik ifade eden durumların anında ortadan kaldırılmaya çalışıldığını" (Bayramoğlu, 2003: 5) belirlemekte fayda vardır. Dönemin toplumsal siyasi ortamı, edebi kültürel hayatı için kaçınılmaz olan bu ruh hâli şiir sanatında da belirgin bir biçimde görülmektedir. Bu ise her şeyden önce Azerbaycan halkının özgürlük ve bağımsızlık uğrunda mücadele etmesi, bağımsız devlet kurmasıyla ilişkilendirilmektedir.

Sanat hayatı boyunca özgürlük, bağımsızlık düşüncelerini yaymaya çalışan, halkı uyanmaya, millî kimliğinin farkında olmaya çağıran Muhammed Hadi'nin Cumhuriyet Dönemi şiirlerinde aynı motiflerin çeşitli şekillerde devam ettiği gözlemlenmektedir. Aynı zamanda şairin o dönemdeki faaliyetinin ürünü olan pek çok şiirinde ise onun eserlerine özgü Türkçülük, Turancılık, vatanseverlik duyguları daha yoğun bir şekilde edebiyata yansımıştır.

Azerbaycan Şiirinde Özgürlük Motiflerinin Güçlenmesinde Cumhuriyeti'n rolü

Cumhuriyet dönemi şiir sanatında Muhammed Hadi, Abdulla Şaik ulusal özgürlük duygularının harekete geçirilmesi yönünde ciddi şiir örnekleri ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda Ahmet Cevat, Cafer Cabbarlı, Umgülsüm Sadıgzade, Aliabbas Münzib, Salman Mümtaz, Abbasğa Gayıbov (Nazir), Emin Abid (Gültekin), Davud, İbrahim Şakir, Ali Yusuf, Muhammed Ümid Genceli, Celal Sahir gibi genç kalem sahiplerinin edebî faaliyetinde özgürlük ve bağımsızlık motifleri ana unsurları oluşturmaktaydı.

M. Hadi'nin Cumhuriyet Dönemi'nde peş peşe kaleme aldığı *Mefkûreyi Aliyyemiz*, *Zamanın Sesi ve Hayatın Kendisi*, *Askerlerimize- Gönüllülerimize* vb. şiirlerinde vatan, özgürlük ve bağımsız

devletçilik düşünceleri betimlenmektedir. Derin toplumsal ağırlığı ile seçilen *Askerlerimize – Gönüllülerimize* şiirinde şair yüzünü gençlere, askerlere dönerek onları vatanın özgürlüğü, işgalcilerden temizlenmesi uğrunda mücadeleye çağırılmaktadır. Şairin bu seslenişi sadece şiirsel bir anlam ifade etmemektedir, yurdun, memleketin geleceğiyle ilgili bir çağrı gibi görüldüğü için toplumsal siyasi önem de taşımaktadır:

Milletin namusu sizden çok cesaret bekliyor,
Devleti – nevzadi – millî galibiyet bekliyor.
Bekliyor sizden zafer afimiz, istiklalimiz,
Şanlı gayret, şanlı hümnet, şanlı cüret bekliyor (Askeri
Marşlar, Savaş Şarkıları, Kahramanlık Şiirleri,
Askeriye Yayınları, 1998: 26).

Yine aynı şiirsel bir ruh hâliyle kaleme alınmış *Zaferi Nihayiye Doğru* şiirinde şair asker olmanın sorumluluğunu, şerefini gözler önüne sererek gençleri vatanın kaderine kayıtsız kalmamaya çağırılmaktadır. Şaire göre asker olmak her vatan evladı için sadece bir borç değil aynı zamanda şeref meselesidir:

Mert olan askerliği takdir eder ezyan ile
Asker olmak bir farzdır her mümine Kur'an ile.
Asker olmak bir şereftir, Türk için, İslam için,
Askeriyetle yaşat millet hayatı şan ile (Bayramoğlu, 2003: 106).

“Hadi vatani sevmeyi imana dönüştürdü. Vatanla ilgili en güzel şiirlerin şairi olarak yazdı adını edebiyat tarihine. Hadi’ye dek sevgi kavramının bütün renkleri kullanılmıştı edebiyatta. Bütün derinlik ölçülerinde getirilmişti şiir sanatına. Düşüncelerimizi pekiştirmek için sadece Fuzuli faktörü yeterlidir. Ama vatani iman gibi, ömür gibi sevmeye öğretisi ilk defa Hadi’nin şiirlerinden saçıldı şiir sanatına.” (Akimova, 2019). Muhammed Hadi’nin vatanseverlik şiirlerini tanımlayan bu düşüncelere katılmamak mümkün değildir.

M. Hadi Türk askerlerinin Bakü’yü Ermeni Taşnak birliklerinden kurtarmasını coşkulu bir ruh hâliyle karşılamış, bu muhteşem tarihî olayı özgün estetik üslupla ifade etmiştir. Kan dökülerek kurulan bağımsız Azerbaycan devletinin kaderinin halkın her bireyine bağlı olduğu düşüncesini şiirlerinde vurgulamıştır.

Şair vatanın bağımsızlığı, özgürlüğü uğrunda mücadele ederek şehitlik zirvesine yükselenleri *Şühedayi Hürriyetimizin Ervahına İthaf* şiirinde kendine özgü bir biçimde ifade etmiştir:

Sizinle buldu bu millet şerefli istiklal,
Sizinle buldu bu millet hayati pürükbâl.
Bu günler etmede ehli vatan sizi feryat,
Selamlıyor sizi işte bu millet-i azat (Bayramoğlu, 2003: 116).

Muhammed Hadi millî düşünceye sahip vatansever bir şair olarak “dünya altüst olup ekseninden çıksa bile Türk’ün ‘semt-i amalden’, amacı uğrunda ilerlemekten vazgeçmeyeceğini içten gelen gurur ve cesaretle beyan etmektedir. Şairin göğsünü kabartan durum tarih boyunca Türklerin dizlerinin hiçbir savaşta, aynı zamanda İstiklal Savaşı’nda da titrememiş olmasıdır. Bu düşünce Birinci Dünya Savaşı’ndan da Türk ırkının, Türk ordusunun galip çıkacağı konusunda onda derin bir inanç oluşturmaktaydı. Zira onun hem manevi hem fiziksel hem de akli olanakları bulunmaktaydı.” (Bayramoğlu, 2003:33-34).

Genel olarak Muhammed Hadi'nin "kendi döneminin koşullarında edebi ızdırabın ifadesi gibi yankılanan" şiir sanatında henüz bağımsızlığını kazanmış Azerbaycan Türklerinin siyasi ve toplumsal sorunları büyük vatanseverlik ruhuyla ifade edilmiştir. Aynı zamanda şairin sanatına özgü olan romantik coşku Cumhuriyet Dönemi'nde kaleme aldığı eserlerde daha belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır, "ahenk de müzikalite de büyüleyici lirizm de özellikle bu düşüncenin ifadesine hizmet etmektedir." (Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (Edebiyat, dil, kültürel yapılanma), 2009:228).

Ünlü şair Abdulla Şaik'in Cumhuriyet Dönemi'nde peş peşe kaleme aldığı *Yeni Ay Doğarken, Araz'dan Turan'a, Marş, Vatanın Yanık Sesi, Niçin Böyle Geciktin?* ve diğer şiirleri sadece onun sanat hayatında değil, bir bütün olarak 20. yüzyıl Azerbaycan şiir sanatında özgürlük ve bağımsızlık motiflerinin ifade edildiği özgün edebiyat örnekleri olarak kendine has yer tutmaktadır:

O eller ki seni bu gün kurtarmaz,
O diller ki seni bu günde anmaz,
O yürek ki senin için çarpamaz,
O ayak ki vatan için koşamaz,
Al kanına boyansın (Şaik, 2004: 71).

Şairin Türk Âdem-i Merkeziyet fırkası *Müsavat'a* adadığı *Marş* şiiri yoğun vatanseverlik ruhu, toprak, yurt sevgisiyle yoğrulmuş şiir sanatı örneklerinden biridir:

Birleşelim Türk oğlu, bu yol millet yoludur,
Ünle, zaferle, şanla tarihimiz doludur.
Yürüyelim ileri, haydi millet askeri,
Geçmişimiz şan, zafer, durmayalım biz geri.
Yıldırım gözünüz kan ağılatır düşmana.
Korkak, alçak, hainin bu meydanda işi ne?
Deniz gibi coşalım, dalga gibi koşalım,
Altın ordu ileri! Dağlar taşlar aşalım! (Şaik, 2004: 64).

Marş şiirinin sonunda şair şiirsel kanaatlerini genelleyerek düşüncelerini şu şekilde tamamlamaktadır:

Türk fırkası "Müsavat",
Açalım kuş gibi kanat.
Sarılıp hürriyete,
Bulalım şanlı hayat (Şaik, 2004: 64).

Şairin o dönemdeki faaliyetleri konu ve biçim bakımından dikkat çekmesiyle birlikte aynı zamanda yoğun vatanseverlik, yurtseverlik durumuyla da devam etmektedir.

Azerbaycan edebiyat tarihinde daha çok "istiklal şairi" olarak değerlendirilen Ahmet Cevat'ın Cumhuriyet Dönemi faaliyeti bağımsızlık ve özgürlük motiflerinin sanata yansması bakımından da dikkat çekmektedir. Onun bu dönemdeki faaliyeti bir nevi Cumhuriyet tarihinin manzum kronolojisi gibi nitelendirilmektedir. Genel anlamıyla bir şair olarak A. Cevat'ın "faaliyet biyografisi cumhuriyet tarihinin edebi kronolojisi olarak anlamlandırılmaktadır." (Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı, 2007: 12).

Ahmet Cevat'ın bir sanatçı olarak gelişmesinde, "istiklal şairi... gibi şekillenmesinde, yetişmesinde klasik geleneklerle birlikte, geleneksel halk şiirinin de önemli rolü olduğunu," (Mustafayeva, 2007, 14) hatırlatmadan geçmeyelim. Şairin geleneksel klasik edebiyata başvurması, ondan verimli bir şekilde yararlanması şiirlerinin düşünce ve konu, biçim ve sanatsallık bakımından kusursuz olmasını sağlamıştır.

Ahmet Cevat *Ben Kimim?* şiirinde bir şair vatandaş olarak şiirsel inancını tanımlayarak özgürlük ve bağımsızlık mücahidi, "çiğnenen bir ülkenin 'hak' bağırان sesi" olduğunu bildirmektedir:

Soranlara, ben bu yurdun
Anlatayım nesiyim:
Ben çiğnenen bir ülkenin
"Hak" bağırان sesiyim! (Cevat, 2005: 128).

Dr. Abeniz Aliyeva'nın belirttiği gibi, "Ahmet Cevat şiirinde klasik şiir sanatımızdaki sevgili karakteri yerini "özgür vatan" kavramına bırakmıştır. Gerçi o, çeşitli konularda şiirler yazıyordu ve doğal şair yeteneğiyle doğduğu için değindiği konuların hepsinde aşk, güzellik, doğa şiirleri yazdığı da özgün görünebiliyordu. Lakin klasik anlamda aşk ve güzelliğe adanan şiirler Cevat'ın şiir sanatının asıl çizgisini oluşturamadı. Şairin özgün sanatında en kutsal aşk, en yüce duygu özgür vatan aşkıydı." (Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti (Makaleler dizini), 1992: 148-149).

Şairin Cumhuriyet Dönemi'nde kaleme aldığı *Azerbaycan Bayrağına, Halkın Bayrağı, Türk Ordusuna, Şehitlere, Gelme, İngiliz, Bakü Diyor ki..., İstanbul, Bismillah* vb. eserlerinde Azerbaycan halkının özgürlük ve bağımsızlık mücadelesi büyük bir vatanseverlik coşkusıyla ifade edilmektedir. "Bu şiirlerde 'Bir kere yükselen' ve bir daha inmeyen, onu indirmeye çalışanlara karşı halkın yürüttüğü mücadele, bu mücadelede 'geçici yenilgi', beşiğinde boğulmuş bağımsız Azerbaycan devletinin bayrağının 70 sene sonra tekrar başımızın üzerinde dalgalanması gerçeği yatmakta, halkın mücadele dolu hayatı, kanı, canı pahasına elde ettiği bağımsızlığa yeniden kavuşması, millî duygular yaşamaktadır. Bugün de şairin *Azerbaycan Bayrağına* şiiri buradaki millî gurur, ulusal devletçilik niteliklerimizden biri olarak övülen bayrak, şiirdeki her vakit, her zaman öne çıkan çağdaşlık duygusu, kanlar dökülerek kazanılan devlete, onun bayrağına duyulan saygıyla yoğrulan dizeler aklımıza gelmektedir." (Penah, 2018)

Yukarıda bahsedilen *Azerbaycan Bayrağına* şiirinde şair henüz bağımsızlığına kavuşan devletin simgesi olan bayrağa sevgisini ifade ederek şöyle yazar:

Türkistan yelleri öpüp alınım,
Söylüyor derdini sana bayrağım!
Üç rengin aksini Kuzgun denizden
Armağın yollasın yâre, bayrağım! (Cevat, 2005: 127).

Azerbaycan Bayrağına şiirinden verdiğimiz bu örnekte şair kendi halkının bağımsızlık kazanmasının sevincini, gururunu, özgün, estetik tarzda ifade etmiştir. Şair, Azerbaycan'ın bağımsızlığına kavuşmasını büyük Turan'a götüren yolun açılması olarak algılamaktadır:

Giderken Turan'a çıktın karşıma,
Gölgen devlet kuşu, kondu başıma!
İzin ver gözümde coşan yaşıma -

Dinletsin derdini aha, bayrağım! (Cevat, 2005: 127).

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin İstiklal Beyannamesi'ni ilan etmesinin hemen ardından oluşan Millî Şura'ya ithaf edilen *Halkın Bayrağı* şiirinde şair büyük onur ve iftiharla devleti yönetmekle sorumlu olan kişileri betimleyerek arzu ve önerilerini bildirmiştir. Samimi bir üslupta kaleme alınan şiirde şair estetik düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir:

Sen çık bu minberden doğruyu söyle,
Yalvarma kimseye Tanrı'dan başka.
Küskünse talihin, sen ona küsme,
Dinlettir sesini, çalış... çabala... (Cevat, 2005: 129).

Ahmet Cevat'ın *Türk Ordusuna* şiirinde Azerbaycan devletçiliğinin şekillenmesinde müstesna rolü olan Kafkas İslam Ordusu askerlerinin kahramanlığı betimlenmiştir. Şiirde Türk askerlerinin kahramanlığını, fedakârlığını, azmini yüksek seviyede değerlendiren şair, bu tarihi adımın her iki ülkenin kaderinde derin izler bıraktığını vurgulamıştır:

Ey şanlı ülkenin şanlı ordusu,
Unutma Kafkas'a girdiğin günü!
Gelirken kovmaya Turan'dan Urusu,
Ayağını Karadeniz öptü mü?!

İlk atarken eski burca adımı,
Kars Kalesi selam topu attı mı?
Sen yaparken orda zafer şenliği,
Mağlup düşman kaşlarını çattı mı? (Cevat, 2005: 143).

Ahmet Cevat'ın *İngiliz* şiirinde Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğu dönemde Bakü'ye gelen İngiliz ordusunun işgalci tutumu keskin bir dille eleştirilmekte, özgürlük ve bağımsızlık düşünceleri ön plana çekilmektedir. Şair, Hindistan gibi eski bir memleketi esaret altında tutan, genel olarak Doğu kültürünü yerle bir eden İngilizlerin diğer halkların özgürlük ideallerine düşman olduklarını, farklı ulusların ayaklanmasını kanla bastırdığını doğru bir şekilde ifade etmiştir:

Sarıp Hindistan'ın cansız kolunu,
Geldin kapatmaya Turan yolunu.
Aldatıp her yerde Tanrı kulunu
İnsanları ucuz satan İngiliz (Cevat, 2005: 141).

Şair, Türk ordusunun Azerbaycan halkının yardımına gelmesiyle İngilizlerin bu yerlerden çekilmek zorunda kalacaklarını şiirsel bir dille ifade etmiştir. Tam anlamıyla vatanseverlik, yurtseverlik ruhuyla kaleme alınan şiir önemli toplumsal değer taşımaktadır:

Bak, yine karşında göğsümü açtım,
Bakü dağlarına al bayrak astım.
Sen meydan okudun, geldim, ulaştım
Mert değil meydandan kaçan İngiliz (Cevat, 2005: 141).

Ahmet Cevat'ın *İngiliz* şiirinde dikkat çeken durumlardan biri de Türk ordusunun yenilmezliğe, azme olan büyük inancıdır. Bu inanç duygusu o kadar güçlü ki her satırında belirgin bir biçimde hissedilmektedir:

Sen kapat her yolu, süngüm tez açar,
Üç ayda gelenler, üç günde kaçar.
Zannetme kurşunum havaya uçar,
Türk'tür bu kurşunu atan, İngiliz! (Cevat, 2005: 141).

Ahmet Cevat'ın *Bismillah* şiiri ise Azerbaycan Türklerinin tarihi vatanı olan Bakü'nün Ermeni Taşnak işgalinden kurtulması şerefine yazılmıştır. O yıllarda dilden dile dolaşan bu şiirde şair, yurduna olan kutsal sevgisini özgün bir biçimde ifade etmiştir:

Ey harbin talihi, bize yol ver, yol!
Sen ey güzel deniz, gel Türk'e ram ol!
Sen ey sağa sola kılıç vuran kol,
Kollarına kuvvet gelir, bismillah! (Cevat, 2005: 137).

Ahmet Cevat'ın *Bismillah* şiirinin "satırlarına sinen azim, cesaret ve isyankârlık ruhunun okuru vatanın bağımsızlığı, kurtuluşu, düşman işgalinden kurtulması uğrunda kutsal mücadeleye seferber ettiğini" (Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı, 2007: 13) belirtmeden geçemeyelim.

Ahmet Cevat'ın *Ey Asker* şiirinde de zor günlerde Azerbaycan halkının imdadına yetişen kardeşçe yardımını esirgemeyen, bağımsız devletin kurulmasında çözümleyici rolü olan Türk ordusunun askerlerinin kahramanlığı ve cesareti övülmüştür:

Dağa taşa sancağını öptürüp,
Duman gibi bu dağları bürüdün.
Denizlere selam resmi yaptırıp,
Göklerdeki bulut gibi yürüdün.

Yürü, yürü batan günün izine,
Gülümsüyor doğan güneş yüzüne (Cevat, 2005: 141).

Ahmet Cevat'ın hazin bir ruh hâliyle yazdığı *Şehitlere* şiiri Azerbaycan'ın bağımsızlığı uğrunda savaşlarda kahramanca şehit olan Türk askerlerine adanmıştır. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin oluşmasının birinci yıldönümünde kaleme alınan bu şiirde bağımsızlık, özgürlük, vatanseverlik düşünceleriyle birlikte Türkçülük ve Turancılık düşüncesi de yer almıştır:

Kalk, kalk sarmaşıklı mezar altından,
Gelmiş, ziyarete kızlar, gelinler.
Ey kervan geçidi, yollar üstünde,
Her gelen yolcuya yol soran asker (Cevat, 2005: 145).

Şair, şehitlerin kendi vatanlarında gözü yaşlı kalan yakınlarını merak etmemelerini rica eder, çünkü onların eylemlerini gerçekleştirdiklerine dikkat çeker. Bir başka açıklamayla, ölümleriyle büyük ideallere imza atan şehitlerin ölümsüzlüğünü vurgular. Özellikle bu nedenle şehitlere hitaben yazılan şiirde keder, üzüntü motifleri değil, iyimser bir ruh hâli göze çarpmaktadır:

Geçerken göklerden bir katar turna,
Ağlar bıraktığın gözleri sorma.
Bak, doğru çıkmakta gördüğün rüya,
Beslediğin amel bugün gülümser (Cevat, 2005: 145).

Şunu da belirtmeden geçmeyelim ki Ahmet Cevat'ın "Türkiye'ye duyduğu sevgisi ve yakınlığı sadece ayrı ayrı mısra, beyit ve dörtlüklerinde ifade edilmemekte, aynı zamanda genel olarak şiirlerinin ana fikrini, konusunu ve ruhunu da kapsamaktadır. Şair bazen Türk, Turan kelimelerini kullanmaz bile fakat Türk halklarına, Türkiye'ye olan sevgisini, birlik arzusunu şiirin genel ruhunda, bazen de coşkusunda dile getirir." (Memmedli, 2010: 41).

Cumhuriyet Dönemi'nde sadece edebi faaliyetle yetinmemesi, aynı zamanda siyasi sürecin içinde olması şairin yaşanan olayları yakından izlemesine olanak tanımış, bu da onun şiirlerinin canlı, inandırıcı olmasını sağlamıştır.

Genel olarak ele alındığında Ahmet Cevat'ın Cumhuriyet Dönemi'nde kaleme aldığı şiirler vatan sevgisinin, yurda bağlılığın, bağımsız devletçilik düşüncesinin kendine özgü edebi boyut kazanması olarak dikkat çeker. Bu şiirlerde doğup büyüdüğü Azerbaycan'ın bugünü ve geleceğiyle ilgili endişelerini dile getirmiş, aynı zamanda özgürlük ve bağımsızlık düşüncelerini yansıtmıştır.

Prof. Yaşar Garayev'in doğru bir şekilde tespit ettiği gibi, "Azerbaycan' kelimesi ilk defa Ahmet Cevat'ın şiirlerinde şiirsel özneye, yükleme dönüşmüş, onun yazdığı şarkıda tekrar ve nakarat olmuştur." (Cevat, 2005:7). Daha sonra birçok şairin şiirlerinin başlıca konusuna dönüşen "Azerbaycan" ilk defa özellikle Ahmet Cevat'ın sanat yaşamında karaktere dönüşmüştür.

Şunu da belirtmekte fayda var ki Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin oluşumundan sonra şiirde bağımsızlık ve özgürlük motifleri güçlenmekle birlikte aynı zamanda Türkçülük, Turancılık konularında eserlerin ortaya çıkması verimli hale geldi (Aslan, 2018).

Cumhuriyet Dönemi şiir sanatında özgürlük ve bağımsızlık fikrini yayan nazım eserleri ile geniş okur kitlesinin kalbine işleyen Umgülsüm Sadıgzade'nin faaliyeti de kendine özgü benzersizliğiyle dikkat çekmektedir. Şairin tamamen isyankâr bir tarzda kaleme aldığı şiirleri yaşanan yılların heyecanını, keşmekeşini hissetme bakımından karakteristiktir. O, *Çekil, Def Ol* şiirinde Azerbaycan'ı tehdit eden Rus işgalcilere öfke ve nefretini belli etmekten çekinmezdi. *Asker Anasına, Bir Mayıs Gününde* vb. şiirlerinde bağımsızlığına kavuşan vatanının kaderiyle ilgili endişeleri ifade edilmektedir:

Anneciğim, benim bu yeşil dağlar,
Bensiz neşe bulmaz çiçekli bağlar,
Bensiz bülbül ötmez, çiçekler ağlar,
Yurduma bırakmam alçak düşmanı...
Ey buzlu şimalden kopan ruzigar,
Dokunma kalbime ateşi parlar (Sadıgzade Umgülsüm, 2010: 56).

Umgülsüm Sadıgzade'nin *Yolunu Beklerdim* şiiri kardeş Türkiye ordusunun bağımsızlığına kavuşmuş Azerbaycan'ın imdadına yetişmesiyle, Bakü'nün kurtuluşuyla ilgili olayları anlatmaktadır. Eserin başında bu konuyla ilgili yazar notu bulunmaktadır: "Bu şiir bir sene önce kanlı mart hadiseyi elimesinden Azerbaycan Türk İslamcılarının yakasını düşman elinden almak ve

ölümden kurtarmak için 'kardeş,' 'arkadaş,' diyerek dere tepe, dağ taş aşarak yardıma gelen şanlı Türkiye ordusuna ithafa yazılmıştır."

Kalbi yanık sızlayarak gezdim vahşi çölleri,
Göğsümde uyutturdum büyük arzu, büyük kâm.
Boğularak, inleyerek rübabımın telleri,
Hep dağlar da seslenirdi hep: intikam, intikam.
Dinledikçe o sesleri bana karşı anlardım,
Bir kurtuluş ümidiyle izlerini aradım (Sadıgzade Umgülsüm, 2010: 58).

Fakat ne yazık ki bu yetenekli kalem sahibinin edebi faaliyeti bazı araştırmacılar dışında şimdiye dek ciddi, sistemli bir şekilde araştırma konusu yapılmamıştır (Bayramoğlu, 2003; Hüseyinzade, 2005; Saraçlı, 2007).

Cumhuriyet Dönemi şiir sanatında özgürlük ve bağımsızlık düşüncelerinin yılmaz temsilcilerinden biri olan genç şair Ali Yusuf'un sanat hayatı da ana fikir ve konu bakımından diğerlerinden seçilmektedir. Ali Yusuf'un yazdığı *Bayrak*, *Azerbaycanlıya*, *İdeal*, *Gitme*, *Bir Türk Yolcu Diyor Ki*, *Karabağ Hainlerine*, *Öper Kim Bilir Belki Bir Hülya* vb. şiir örnekleri farklı üslubuyla dikkat çekmektedir. Genel olarak "Ali Yusuf'un şiirlerini nitelendiren başlıca özellik onların canlı duygu ve izlenimlerden kaynaklanması, yoğun mücadele ruhunun ürünü olmasıdır. Bu yön bir taraftan şairin doğuştan gelen şairlik yeteneğinin göstericisi olarak öne çıkıyorsa diğer taraftan da yazılarının cumhuriyet idealleriyle bağdaştığından mayalanmasıdır." (Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı, 2007:15) Şairin cumhuriyetin kurucularından biri olan ünlü siyasetçi Nasip Bey Yusifbeyli'ye yazdığı *Azerbaycanlı* şiiri yoğun vatanseverlik ruhu aşlanmış şiir örneklerinden biridir:

Ey vatandaş, bugün senin kaderine,
Bir ebedi sönmeyecek yıldız doğar.
...Bundan sonra Azerbaycan ülkesinde,
İstiklalın, hürriyetin gölgesinde
Senin dahi bir mukaddes vatanın var,
Bayrağın var, bulutlardan yüce kalkar! (Bayramoğlu, 2003: 198).

Şiirde Azerbaycan'ın bağımsızlığıyla ilgili arzu ve hayallerinin gerçekleşmesi şiirsel bir dille betimlenmektedir.

Ali Yusuf'un içtenliğinin, vatana ve toprağa bağlılığının, yurtseverliğinin nazım örenği olan *Bayrak* şiiri de aynı edebi ruh hâlinde kaynaklanmaktadır. Azerbaycan bayrağını temsil eden, onu halkının bağımsız devletçiliğinin, mutlu, zengin geleceğinin simgesi olarak değerlendirilen şair inanılmaz derecede gururlandığını ifade eder:

Yaşa, ey şanlı firuzan bayrak,
Doğdu sayende bugün bir ülke.
Mavi, al, sebz ziyalar saçarak
Her zaman üstümüze sal gölge.
Secde et, ey geniş, azade deniz,
Eğilin, ey başı elmas dağlar,
Eğilin secde edin siz hepiniz (Bayramoğlu, 2003: 199).

Baştan sona aynı şiirsel ruh hâliyle kaleme alınan şiirin sonraki dizelerinde şair, vatani Azerbaycan'ın üç renkli bayrağıyla ilgili düşüncelerini şu şekilde anlatmaktadır:

Dereler, çaylar, ekinler, bağlar,
Yükselir göklere dek bayrağımız.
Olmuş azade güzel toprağımız,
Bütün evladına zahmet saçacak.
Yüksel, ey rayeti ulvi, yüksel!
Yüksel, ey gayeyi ümmid, yüksel!
Yaşa binlerce, mübarek bayrak! (Bayramoğlu, 2003: 199).

Ali Yusuf'un *Bir Türk Yolcu Diyor Ki* şiirinde Doğu'nun yüzyıllardır içinde bulunduğu felaketlerin canlı, gerçek manzarası sergilenmektedir. Şairin bahsi geçen şiirinde aynı zamanda Azerbaycan halkının bağımsız devletçilik düşünceleri, Türkçülük, Turancılık ideolojisi betimlenmektedir:

Evet, evet, bugün Şark'a Kâbe olan bu ülke,
Yine bir gün ateş ile alev ile yanacak.
Bütün Turan, Oğuz nesli hatta bütün Şark belki
Yine onu takdis ile ziyaretgâh sanacak. (Bayramoğlu, 2003: 204).

Şiirin sonunda şair, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin ilan edildiği ilk günlerden itibaren halkın yardımına koşan, büyük fedakârlıklarla ulusal devlet kurma yolunda emsalsiz katkılarda bulunan Türk askerlerine seslenerek şiirsel düşüncelerini şu şekilde özetlemektedir:

Ey Türk oğlu! Seni Tanrı'n Şark'a hadi gönderdi,
Yatmış yurdu kardeş gibi titret, kaldır, uyandır.
Yeni, mesut bir hayata davet eyle her ferdi,
Yüreğinde sönmeyecek bir tabii od yandır... (Bayramoğlu, 2003: 204).

Ali Yusuf *Karabağ Hainlerine* şiirinde Ermeni işgalcilerin Karabağ'da işledikleri suçları sıralayarak bu toprakların tarih boyunca Türk yurdu olduğunu, orada Molla Penah Vagif'in, Abdulla Bey Asi'nin mezarlarının bulunduğunu, her taşının gazel, mugam gibi konuştuğunu vurgular:

Her seda akis eylese, dağlara ilan oluyor,
Sanki her bir taşı söyler de gazelhan oluyor.
Karabağ şiirlerin, şarkıların meskenidir,
Vagif'in, Asilerin türbesidir, metfenidir.
Karabağ – yani kaside ve gazel deryası,
Azeri tacının en şaşaalı elması (Bayramoğlu, 2003: 205).

Tabii ki bağımsızlık ve özgürlük ideallerimizin betimlenmesi sadece bahsi geçen eserlerle sınırlı değildir. Dönemin pek çok kalem sahibi son derece önemli olan bu soruna çeşitli şekillerde değinmiş, toplumsal konu bakımından değerli edebiyat örnekleri ortaya çıkarmışlardır. Sırf bu nedenle edebi teorik düşüncede bahsedilen dönemin şiirsel araştırmaları bağımsızlık şiirleri olarak nitelendirilmektedir. Aynı zamanda, "Azerbaycan edebiyatında vatan konusunun bu dönemde ... şahlandığı görülmektedir." (Barmanbay, 2020:7). Bütün bunlar bahsi geçen yılların ayrıntılı şekilde ele alınarak araştırılması gerektiğini ortaya çıkarır.

SONUÇ

Göründüğü gibi, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti dönemi edebiyatta ulusal özgürlük duygularının harekete geçirilmesi yönünde ciddi şiir örnekleri ortaya çıkarmıştır. Bu yıllarda Muhammed Hadi, Abdulla Şaik ve başkaları ile yanısıra, Ahmet Cevat, Cafer Cabbarlı, Umgülsüm Sadıgzade, Aliabbas Münzib, Salman Mümtaz, Abbasağa Gayıbov (Nazir), Emin Abid (Gültekin), Davud, İbrahim Şakir, Ali Yusuf, Muhammed Ümid Genceli, Celal Sahir gibi genç şairlerin edebî yazılarında özgürlük ve bağımsızlık motifleri önemli yer tutmuştur.

Cumhuriyet Dönemi şiirlerinde özgürlük, bağımsızlık düşüncelerin yayılmasına çalışılmış, halkı uyanmaya, millî kimliğinin farkında olmaya çağıran motiflerin çeşitli şekillerde devam ettiği görülmektedir. Aynı zamanda yazarların o dönemdeki faaliyetinin ürünü olan pek çok şiirlerde Türkçülük, Turancılık, vatanseverlik duyguları yoğun bir şekilde edebiyata yansımıştır.

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Dönemi'nde ayrı ayrı şairler tarafından yazılan ve ülkenin çeşitli matbuat organlarında yayınlanan şiirler vatan sevgisinin, doğma yurda, toprağa bağlılığın, milli devletçilik düşüncesinin ön sıraya çıkması ile dikkati çekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akimova Elnare, İmzalar İçinde Hadi, Edebiyat Gazetesi, 30 Kasım 2019, No: 43-44 (5218-19)
Askeri Marşlar, Savaş Şarkıları, Kahramanlık Şiirleri, Askeriye Yayınları, Bakü, 1998.
Aslan Vagif. Cumhuriyet Dönemi Azerbaycan Edebiyatı, Adalet Gazetesi, 26 Mayıs 2018, No: 99 (1707)
Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti (Makaleler dizini), Azernesr, Bakü, 1992, s. 191
Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (Edebiyat, dil, kültürel yapılanma), Goliot GrupYayınları, Bakü, 2009, s. 336.
Barmanbay, Afina (2020). Azerbaycan Romantik Edebiyatında Vatan (Abbas Sehhet, Mehemmed Hâdi, Abdulla Şâik). Ankara: Bengü Yayınları.
Bayramoğlu Alhan, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Döneminde Edebiyat, ElmYayınları, Bakü, 2003, s. 276.
Cevat Ahmet, Seçilmiş Eserleri, Şark –Garp, Yayınları, Bakü, 2005.
Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı, İki Ciltte, I. Cilt, Bakü Üniversitesi Yayınları, Bakü, 2007.
Hüseynzade Aydın, İstiklal Şairi Ümmügülsüm, Çaşıoğlu Yayınları, Bakü, 2005.
Memmedli Afina, Ahmet Cevat ve Türkiye, Elm ve Tehsil Yayınları, Bakü, 2010.
Mustafayeva Göyerçin, Ahmet Cevat'ın Faaliyet Döneminde Millî Bağımsızlık Problemleri; Filoloji alanında doktora tezinin özeti, AMEA'nın Edebiyat Enstitüsü, Bakü, 2007, s. 20.
Penah Gülhanı, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Edebi Hayatta Canlanmayı Hızlandırdı, Halk Cephesi Gazetesi, 20 Nisan 2018.
Sadıgzade Umgülsüm, Eserleri, Yayına hazırlayan: A. Bayramoğlu, Litterpress Yayınları, 2010, s. 117.
Saraçlı Eflatun, Azerbaycan Yazarları Cumhuriyet Döneminde, Elm Yayınları, Bakü, 2007, s. 424.
Sultanlı Vagif, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Döneminde edebiyat.
(https://www.academia.edu/39083554/Azerbaycan_Halk_Cumhuriyeti_D%C3%B6neminde_Edebiyat)
Şaik Abdulla, Araz'dan Turan'a, Nurlan Yayınları, Bakü, 2004, s. 264.

Yaşlı Turistlerin Mekânsal Tercihleri*****Kadir TEMURÇİN*** Necibe Nur ALAYDIN********Makale Bilgisi**

Makalenin Türü: Araştırma Makalesi
Makalenin Geliş Tarihi: 01.10.2021
Makalenin Kabul Tarihi: 30.10.2021
DOI: [10.54970/turkuaz.1003430](https://doi.org/10.54970/turkuaz.1003430)

ÖZET

Yaşlı nüfusun toplum içindeki oranı arttıkça turizm sektöründeki görünürlükleri de artmaktadır. Bu çalışma, ülkemizde yaşayan yaşlı bireylerin seyahatleriyle ilgili mekânsal tercihlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ölçüt ve maksimum çeşitlilik örnekleme tekniklerine uygun biçimde verilerin toplandığı araştırmanın Balçova ayağında 11, Çeşme'de ise 17 kişi olmak üzere toplamda 28 katılımcıyla görüşülmüştür. Nitel içerik analizine tabi tutulan metinlerden kodlama yoluyla elde edilen kavramlar, birbirleriyle ilişkili belli tema ve alt temalar altında sınıflandırılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre yaşlıların önceki deneyimleri mekân seçimlerini etkilemektedir. Yaşlılar seyahatleriyle ilgili yer seçimi yaparken ön araştırma yapmakta ve genellikle tavsiye edilen yerlere gitmektedirler. Seyahat ettikleri yerlerde rahatlık arayışına girdikleri, çoğunlukla yakın mesafeli, ekonomik, güvenli ve iklim bakımından uygun yerleri tercih ettikleri görülmektedir. Yaşlılar yerin imajından etkilendiklerinden ve yerin mekânsal anlamda engeller barındırmamasını önemsediklerinden bahsetmektedirler. Bu bakımdan özel ilgi beklentisi içerisine girdiklerini ifade etmektedirler. Yaşlılar aynı zamanda özel anlarının olduğu yerleri tercih ettiklerini dile getirmektedir. Konaklamaları esnasında ise bazı katılımcıların akrabalarında kalmayı reddettikleri, bazılarının ise hem otelde hem de çok samimi oldukları akrabalarında kaldıkları görülmektedir. Yaşlılar otel seçimlerinde belli kriterler aradıklarından, ayrıca yıllar içinde konaklamalarıyla ilgili tercihlerinde değişimlerin meydana geldiğinden söz etmektedir. Çalışmanın bulgularının yaşlılarla ilgili politika yapıcılara ve turizm sektörü paydaşlarına fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılar, Turizm, Mekânsal Tercihler.

* Bu makale Necibe Nur ALAYDIN'ın, Prof. Dr. Kadir TEMURÇİN danışmanlığında hazırlanan doktora tezinden üretilmiştir.

** "Yaşlıların Seyahatleriyle İlgili Mekânsal Tercihleri" başlıklı bilimsel çalışma Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 22.06.2021 tarihli ve 108/26 sayılı kararı ile uygun bulunmuştur.

*** Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi Coğrafya Bölümü, Isparta/Türkiye. E-posta: kadirtemurcin@sdu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8726-3756

**** Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta/Türkiye. E-posta: necibealaydin@sdu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1375-9046

Spatial Preferences of Elderly Tourists

ABSTRACT

The aim of this study was to reveal the spatial preferences of elderly individuals living in our country for travelling. A total of 28 participants were interviewed, 11 in Balçova and 17 in Çeşme, where data were collected in line with criteria and maximum diversity sampling techniques. This study revealed that the previous experiences of the elderly affect their place selection. The elderly make preliminary research when choosing a place to travel and usually go to recommended places. It is noted that they seek comfort in the places they travel to, and mostly prefer locations that are at a close distance, economical, safe and suitable in terms of climate. The elderly mention that they are affected by the image of a place and prioritize the absence of spatial obstacles and they prefer places where they have special memories. During their stay, some of the participants declined to stay with relatives, while others stayed both at a hotel and with close relatives. The elderly mention that they look for certain criteria when choosing a hotel, and that their preferences regarding accommodation have changed over the years. This study will benefit policy makers and tourism sector stakeholders regarding the elderly.

Keywords: Seniors, Tourism, Spatial Preferences.

1. GİRİŞ

“Yaşlanmak, kişinin hayatta kalmak için yaptığı bir icattır.” François Villa’nın (2018) Yaşlılığın Gücü adlı eserinde bu şekilde tanımladığı yaşlanma, 21. yüzyılın en büyük başarı öykülerinden biri olarak kabul edilmektedir (UNFPA, 2012). Yaşlanma, artık küresel olarak deneyimlenmekte ve ülkemizin de içinde bulunduğu dünyanın birçok yerinde yaşadığımız yüzyılın “yaşlılar yüzyılı” olacağı konusu gündeme gelmektedir (Kalkan, 2008). Bugünkü nüfus verileri, ülkemizdeki 65 yaş ve üzeri yaşlı nüfusun diğer yaş grubundaki nüfusa göre daha hızlı bir artış gösterdiğini ortaya koymaktadır (Şentürk, 2018:253). Gerek dünyada gerekse ülkemizde yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranında meydana gelen artışlar ile ortalama yaşam süresinin gitgide uzaması, yaşlıların mevcut durumları ve sorunlarıyla ilgili çeşitli çözüm mekanizmalarının üretilmesini zorunlu hale getirmektedir. Bu bağlamda, ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan plan ve programlar aracılığıyla yaşlanma konusunda farkındalık yaratılmaktadır.

Tablo 1.

Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler İle Türkiye’de Yaşlanma Hızı*

*65 yaş ve üstü nüfusun %7’den %14’e geçiş süresi.

** TÜİK (2018) verilerinden hesaplanmıştır.

Ülkeler		%7 Oranına Ulaşılan Yıl	%14 Oranına Ulaşılan Yıl	Geçiş Süresi (Yıl)
Gelişmiş Ülkeler	Fransa	1865	1980	115
	İsveç	1890	1975	85
	Avustralya	1938	2012	74
	ABD	1944	2012	68
	Kanada	1944	2008	64
	İngiltere	1930	1975	45
Gelişmekte Olan Ülkeler	Şili	2000	2030	30
	Azerbaycan	2000	2028	28
	Çin	2000	2027	27
	Brezilya	2011	2036	25
	Tayland	2006	2027	21
	Türkiye**	2012	2039	27

Kaynak: Kinsella K. ve Gist YJ. (1995). Older Workers, Retirement, and Pensions. A Comparative International Chartbook. Washington, DC: U.S. Government Printing Office; 1995. U.S. Census Bureau Report IPC/95-2RP.

2012 yılında Türkiye, % 7'lik yaşlı nüfus oranıyla yaşlanmaya başlayan bir ülke konumuna gelmiş ve 2020 yılı itibarıyla bu oran % 9,5'e yükselmiştir. 2039 yılında ise ülkemizdeki 65 yaş ve üzeri nüfusun oranının % 14'e ulaşarak yaşlı toplumlar arasına girebileceği öngörülmektedir (TÜİK, 2018a). Başka bir deyişle, Türkiye'nin yaşlanma sürecini 15-20 yılda tamamlayacağı tahmin edilmektedir (Arun, 2013). Bunun anlamı ise, ülkemizin gün geçtikçe genç nüfusa sahip olma özelliğini kaybettiği ve yaşlı toplumlar arasında yer almaya başladığıdır (Balci, 2017).

Yaşlı nüfusun ülkemizde daha önce görülmemiş bir oranda artması, akla şu soruyu getirmektedir: "Yaşamlarının son dönemlerine giren bu bireyler, serbest zamanlarını nasıl değerlendirmektedir?" Wilhem Schmid, Sakin Olmak - Yaşlanırken Kazandıklarımız (2016) adlı kitabında, "Zamanım azaldıkça, aklıma daha fazla seyahat hedefi geliyor." diyor ve ekliyor: "Ölmeden önce görmem gereken bin yere yetişemeyeceğimi görüyorum." Yazar burada, ölüme her geçen gün biraz daha yaklaştığını düşünen yaşlı bir bireyin, daha önce birçok nedenden ötürü seyahatleriyle ilgili gerçekleştiremediği planlarını artık hayata geçirme vaktinin gelip geçtiğinin sinyallerini vermektedir. Ülkemizin önde gelen geropsikiyatri uzmanlarından biri olan Özlem Erden Aki (2019) bir yazısında şunları söylüyor: "Sadece gezmek isteyen yaşlı hastalarım da oluyor. Arkadaşlarıyla toplanıp günübirlik gezilere gideninden, parası ve sağlığı imkân verip uzak ülkelere yapılan seyahatlere katılanlara kadar envai çeşit yaşlı gezgin var." Bugün ülkemizde dünya turuna çıkan, yeni bir dil veya meslek öğrenmede istekli olan (Tufan, 2016) çok sayıda yaşlı bireyden söz etmek mümkün. Bu bakımdan, Türkiye'de özellikle şehirsiz alanlarda yaşayan ve üst orta sınıftan olan yaşlı bireyler arasında giderek serbest zaman etkinliklerine (seyahat etmek, spor kulüplerine katılmak, farklı mekânları/yerleri ziyaret etmek vs.) katılımında bir artışın olduğu görülmektedir (Önder Erol, 2010).

İstatistikler, Türkiye'deki 65 yaş ve üstü nüfusun yurt içindeki seyahat ve geceleme sayısında yıllar içinde bir artışın olduğunu göstermektedir (Tablo 2). TÜİK verileri 65 yaş ve üzerindeki yerli turistlerin 2011 yılındaki geceleme sayılarının 63.112 olduğunu ve 2020 yılında bu sayının 94.787'ye ulaştığını ortaya koymaktadır (TÜİK, 2020).

Tablo 2.

Türkiye'deki 65 Yaş ve Üstü Nüfusun Yurt İçindeki Seyahat ve Geceleme Sayıları (2011-2020)

Yıllar	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Seyahat Sayısı (bin)	3901	3548	3391	3706	4619	4501	4501	4965	4783	5243
Geceleme Sayısı (bin)	63.112	57.909	56.434	58.659	81.307	71.306	89.474	100.094	78.818	94.787

Ülkemizdeki yaşlı bireylerin gerek ulusal gerekse uluslararası seyahat hareketlerine katılımlarının yıllar içindeki artışını özellikle kişilerin sosyodemografik ve ekonomik özelliklerinde meydana gelen değişikliklere ve bu durumun seyahat davranışlarını etkilemesine

bağlayabiliriz. Romsa ve Blenman'a (1989) göre yaş, bireylerin seyahate ilişkin davranışlarını etkileyen önemli bir değişkendir. Nitekim ülkemizdeki vatandaşların yaşlarına göre seyahatleriyle ilgili istatistikler incelendiğinde (Tablo 2), 65 yaşını aşan bireylerin seyahate katılma oranında bir yükselme eğiliminin olduğu görülmektedir (TÜİK, 2018b). Bu da, ülkemizde yaşayan yaşlı bireylerin ortaya çıkardığı gözle görülür bir yaşlı turist potansiyeline işaret etmektedir.

Yakın gelecekte sayılarının ve toplum içindeki oranlarının daha fazla olacağı tahmin edilen yaşlı nüfusla ilgili bağımlılık sorunuyla karşılaşmamak adına, bugünlerde aktif yaşlanma konusuna özellikle vurgu yapılmaktadır. Yaşlılığın başlangıcı olarak kabul edilen 65 yaş sınırından, ileri yaş dönemi olarak kabul edilen ve genellikle bağımlılığın en üst düzeyde olduğu 85 yaş sınırına kadar olan süreçteki yaşamın aktif bir şekilde geçirilmesi çok önemlidir. Böylece bireylerin ileri yaşlarında daha az bağımlı olma şansına erişebileceği ve yaşlılığın toplumsal bir meseleye dönüşmesinin önüne bir nebze de olsa geçilebileceği düşünülmektedir.

İlgili alan yazında yaşlılık ve yaşlanmanın çok yönlü yapısı, farklı disiplinler tarafından çeşitli bakış açılarıyla ele alınmakta ve bu konuda disiplinler arası ve çok disiplinli çalışmalar özendirilmektedir. Coğrafya disiplini de, 1970'li yıllardan beri gerontolojiye katkı sağlayan disiplinlerden biridir. Fakat ülkemizde coğrafi perspektiften yaşlanma ve yaşlılık konusunu ele alan çalışmalar hala sınırlı sayıdadır.

Yaşlanma ve yaşlılık olgusunun topluma ve kültüre göre değiştiğine vurgu yapan araştırmacılar, yaşlanma araştırmalarının daima ilgili toplumda yapılmasının gerekli olduğunu söylemektedirler (Tufan, 2016:17). Bu bağlamda, emik yaklaşımın benimsenerek konuya içeriden bakılması gerekmektedir. Başka bir deyişle, etnografik araştırma yöntemini kullanarak, araştırmacının kendi toplumunda yaşayan bireyin yaşam tarzını, hikâyesini, deneyimlerini, herhangi bir olguya yüklediği anlamı vs. katılımlı gözlemler ve görüşmeler yoluyla ortaya koyması oldukça önemlidir (Spradley, 1980). Bugüne kadar yaşlı bireylerin hareketliliği ve seyahat motivasyonu konusunu ele alan birkaç çalışmada ağırlıklı olarak yabancı yaşlıların ve emeklilerin ülkemize olan göçlerinden veya turizm amaçlı seyahatlerinden bahsedilmiştir. Bu çalışmada ise, ülkemizdeki sayıları her geçen gün artan yaşlı vatandaşlarımızın seyahatleriyle ilgili mekân/yer tercihleri coğrafi bir bakış açısıyla ele alınmaktadır.

2. LİTERATÜRÜN İNCELENMESİ

Araştırmalar, yaşlı bireylerin turistik mekân/yer seçimlerinde, demografik ve ekonomik özellikler, motivasyon, kişisel engeller ile itici ve çekici faktörlerin önemli bir role sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Romsa ve Blenman (1989) çalışmalarında, Almanya'da yaşayan vatandaşların yaşlarına bağlı olarak seyahatlerini etkileyen faktörler arasında çevresel etmenleri ön plana çıkarmaktadır. Çevresel motivasyon modeli çerçevesinde, çalışmada yaşlı bireylerin seyahatleriyle ilgili mekân/yer seçimleri, seyahatlerinin uzunluğu, konaklamaları, çevresel engeller ve yerle ilgili özel anıları üzerinde durulmaktadır. Çevresel motivasyon yaklaşımı; sosyoekonomik, fiziksel ve psikolojik özelliklerin yaşlı bireylerin seyahatleriyle ilgili mekân/yer seçiminde etkili olduğuna vurgu yapmaktadır. Çalışmanın bulguları, yaşlı bireylerin seyahat kararlarını etkileyen en önemli faktörlerden birinin çevresel etmenler olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca bulgular, yaşlı bireylerin yurt içi ve yurt dışındaki seyahat yoğunluğu, destinasyonun mesafe durumu, tatil yeriyle ilgili önceki deneyimler, destinasyon alanına ulaşım biçimleri, tatil alanındaki konaklama şekilleri ve kalış uzunluğu gibi değişkenlerin mekân/yer özelliklerine bağlı olarak değiştiğini göstermektedir.

Yaşlı turistlerin mekân/yer seçimleriyle ilgili uluslar arası literatürde çeşitli çalışmalara rastlanmaktadır. Lee (2016) çalışmasında, yaşlı bireylerin seyahatleri için seçtikleri yerlerle ilgili memnuniyetlerini ve seyahat etme sıklığını etkileyen faktörleri tespit etmeyi amaçlamaktadır. 239 kişiyle gerçekleştirilen anketin sonuçları; yaşlıların seyahatleri sırasındaki mekânsal deneyimlerinin onların memnuniyet düzeylerini ve seyahat sıklıklarını etkilediğini ortaya koymaktadır.

Losada ve diğerleri (2017) de çalışmalarında, yaşlı turistlerin konaklama tercihlerini belirleyen faktörlerin neler olduğunu konu almaktadır. İspanya'da yaşayan yaşlı vatandaşlardan tesadüfi örneklem kullanılarak telefon görüşmeleri aracılığıyla toplanan verilerden elde edilen bulgular, yaşlıların konaklamalarıyla ilgili seçimlerinde demografik ve sosyoekonomik özelliklerinin yanında, mekânla ilgili güvenlik, ulaşılabilirlik, hijyen faktörlerinin de etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Wijaya ve diğerleri (2018) de çalışmalarında, Endonezyalı yaşlı vatandaşların yurt dışında seyahat deneyimi yaşamak istemelerinin altında yatan faktörlerin neler olduğunu anlamayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada, yurt dışı seyahat deneyimi olan 246 katılımcıyla anket görüşmeleri gerçekleştirildikten sonra, veriler ayrı ayrı faktör analizine tabi tutulmuş, ayrıca enformel görüşmelerle analiz desteklenmiştir. Araştırmanın bulguları, mekânsal yakınlık, bölgesel çekicilikler, hijyen ve maddi kolaylıkların Endonezyalı yaşlı bireylerin yurt dışı seyahatlerindeki yer tercihleriyle ilgili en önemli çekici faktörler arasında yer aldığını ortaya koymaktadır.

Ayrıca, yaşlı bireylerin seyahatleri boyunca, gittikleri yerlerdeki kalış sürelerini belirleyen faktörlerin neler olduğu (Alen vd., 2014), turistik mekânların/yerlerin nasıl yaşlı dostu mekânlar/yerler olarak tasarlanabileceği (Lee ve King, 2016), yaşlı turistler için otel seçiminin önemi (Caber ve Albayrak, 2014) üzerine de çalışmalar bulunmaktadır. Bununla birlikte yaşlıların seyahatleriyle ilgili mekân/yer tercihlerine ilişkin çalışmalar hala sınırlı sayıdadır (Alen vd., 2014; Wijaya vd., 2018).

3. YÖNTEM

Çalışmada nitel araştırma süreci izlenmektedir. Popper'a göre bilimin mantığı eleştirel bakış, yanlışlanabilme ve deneyimlerden yararlanmaya dayanır (Popper, 2002). Herhangi bir konuyla ilgili genellemeler yapmak yerine az sayıdaki bireyin kendilerine özgü durumlarının incelenmesi, kendi dünyalarının olabildiğince ayrıntılı bir şekilde açıklanması ve katılımcıların fikirlerinin araştırma sürecinin çeşitli aşamalarında göz önünde bulundurulması artık daha fazla önemsenmektedir (Türk ve Ekşi, 2017:13). Bu bakımdan, araştırmanın sınırlarını önceden belirleyen ve sadece belli başlı değişkenleri incelemeye çalışan yöntemler yerine, araştırma sürecinde şekillenen, keşfedici ve anlamaya öncelik veren yöntemlerin benimsemesi gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016:40). Bu amaçla çalışmada nitel yöntem kullanılarak katılımcılara mülakat tekniği uygulanmış ve sahadaki katılımlı gözlemlerle araştırma verileri desteklenmiştir.

Coğrafyanın, gerontoloji disipliniyle işbirliği ilk olarak pozitivist gelenek içinde gelişse de (Harper ve Laws, 1995), 1970'lerin sonlarından itibaren özellikle hümanist gelenekle beraber nitel yöntemlerin önemine değinilmeye başlanmıştır. Coğrafya disiplini içinde, ağırlıklı olarak sosyal ve kültürel coğrafya alanlarında, nüfus grupları veya tek başına bireylerin sosyal hayattaki ilişkileri ile deneyimlerini anlamak amacıyla yorumlayıcı yaklaşımlardan yararlanılarak yarı

yapılandırılmış veya yapılandırılmamış görüşmeler gerçekleştirilmektedir (Dowling vd., 2016:680). Nitel analizler, yaşlılar ile çeşitli yerler arasındaki karmaşık ilişkileri ortaya koymak amacıyla gitgide önemsenmektedir (Andrews vd., 2007). Birçok coğrafyacı tarafından yaşlı insanların seyahat etme pratiklerini anlamak amacıyla yapılan araştırmalarda, nitel görüşme formları ile seyahat günlüklerinin tutulduğu görülmektedir (Nyblom, 2014). Ayrıca yaşlanma konusunda araştırma yapan Batılı coğrafyacılar arasında, nitel yöntemi destekleyen postmodern lifecourse (yaşam seyri) yaklaşımına, başka bir deyişle yaşlı bireyi kendi otobiyografisi bağlamında araştırmaya, yönelik bir eğilim de söz konusudur (Harper ve Laws, 1995; Hopkins ve Pain, 2007).

Nitel çalışmalarda, tesadüfen karşılaştığımız herkes örnekleme alınmamaktadır (Balcı, 2013). Bu çalışmada, aktif olarak seyahat etkinliklerine katılan, bu konuda motivasyon ve deneyim sahibi olan yaşlı bireylere yer verilmektedir. Araştırmanın çalışma grubu, İzmir'in Balçova ve Çeşme ilçelerinde konaklayan 65 yaş ve üstü bireylerden oluşmaktadır. Görüşmeler için Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan Etik Kurul Belgesi alınmıştır. Öncelikle İzmir'in son yıllarda "yaşlı dostu kent" olarak tanımlanması, bu şehri yaşlı bireyler tarafından çekici hale getiren uygulamalardan biri olarak görülmektedir. Nitekim yaşlı insanların turistik seyahatlerini desteklemenin en önemli yollarından biri de, onlar için yaşlı dostu kentler meydana getirmektir. Ayrıca İzmir "ileri yaş dostu otelleri" ile de giderek daha fazla dikkat çekmektedir. Yine İzmir'e ilişkin <http://www.visitizmir.org> isimli websitesinde, şehrin üçüncü yaş turizmüne yönelik sunduğu çekicilikler üzerine tanıtımlar yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, ülkemizdeki yaşlı turistler için de bilgilendirmeler yapılmaktadır. Bunların yanında, İzmir iliyle ilgili turizm istatistikleri, şehrin İstanbul, Antalya ve Muğla'dan sonra en fazla turist çeken yer olduğunu ortaya koymakta, bu illerle kıyaslandığında şehrin daha çok yerli turistlere hitap ettiği ve bu amaçla iç turizme yönelik daha fazla hizmet sunduğu bilinmektedir (Yanardağ, 2014). Şu ana kadar ülkemizde yaşlı turistlerin ele alındığı çalışmalar, çoğunlukla Antalya ve Muğla illerinde gerçekleştirilmiştir. Ve bu çalışmaların tamamı, yabancı yaşlı turistleri incelemektedir (Cengiz, 2012; Özdiçiner, 2010). Yaşlı turistleri ele alan araştırmalarla ilgili İzmir ilinde yapılmış sadece bir çalışma bulunmaktadır. Bu çalışma, İzmir'e gelen yerli yaşlı turistlerin otellerdeki yiyecek ve içeceklerle ilgili karşılaştıkları sorunları incelemektedir (Albayrak, 2014). Tüm bunların yanında, pilot çalışmaların sonuçları da, Balçova ve Çeşme ilçelerinin araştırmanın problemi ve amacıyla ilgili yeterli veri elde edilmesi noktasında uygun çalışma alanları olduklarını göstermektedir. İki farklı konseptteki turistik yerin çalışma alanı olarak seçilmesinin nedeni ise, ülkemizde yaşayan farklı yaşlı turist tipolojilerini ortaya koymak ve araştırma konusuyla ilgili veri çeşitliliğini sağlamaktır.

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırmanın bulgularını açıklarken tanımlayıcı sorularla ilgili verilerin analizinde yüzde ve frekans dağılımlarından, yarı yapılandırılmış görüşme sorularıyla ilgili verilerin analizinde ise doğrudan alıntılardan yararlanılmıştır. Katılımcılar arasında aynı yaş, cinsiyet, medeni durum, gelir durumunda olan bireylerin seyahatleriyle ilgili bazen farklı, bazen de benzer hikâyeler paylaştıkları görülmüştür. Bu yüzden katılımcı heterojenliği dikkate alınmış ve her bir katılımcı ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Bulgular yorumlanırken literatürden, sahadaki gözlem, günlükler ve enformel görüşmelerden faydalanılmıştır.

Katılımcıların Demografik ve Sosyo-Ekonomik Özelliklerine İlişkin Bilgiler

Çalışmanın bulguları yaşlıların seyahate katılmalarını sadece kronolojik yaşın etkilemediğini, hissedilen yaşın da bu durumda belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Literatürde de benzer bulgularla karşılaşılmaktadır. Wilkes (1992) çalışmasında kronolojik yaşın dışında, hissedilen yaşın yaşlı bireylerin seyahatleriyle ilgili davranışlarını değerlendirmede daha çok katkı sağladığından bahsetmektedir. Katılımcılar yaşlarıyla ilgili soru sorulduğunda takvim yaşlarını söylemekten çekinmezlerken, yaşlı olarak adlandırılmaktan hoşlanmadıklarını dile getirmişlerdir. Bu durumda hissettikleri yaşın daha önemli olduğunu ve kendilerini normalden daha genç olarak gördüklerini söylemişlerdir. Katılımcılar arasında ayrıca yaşlı biri gibi hissetmenin seyahat etme konusunda büyük bir engel yaratabileceğini vurgulayanlar olmuştur.

15 erkek ve 13 kadın katılımcıya yer verilen bu araştırmada, cinsiyet değişkeninin yaşlıların seyahat motivasyonları ve mekânsal tercihlerinde önemli farklılıklar meydana getirdiği görülmüştür. Losada ve Nicolau'nun (2016) yaptıkları çalışmada da, cinsiyetin yaşlıların seyahate katılmayı ve seyahat sıklığını belirleyen önemli bir faktör olduğundan söz edilmektedir. Kadın katılımcılardan bazıları özellikle ailevi sorumluluklarından kurtulduktan sonra daha fazla seyahat etmeye başladıklarını söylerken, erkekler genellikle maddi açıdan birikim elde ettiklerinde ve yeterli zaman bulabildiklerinde gezebildiklerinden bahsetmişlerdir.

Medeni durum, katılımcılar arasında seyahatleriyle ilgili farklılıkları ortaya koyan bir diğer değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bulgular, evli olup olmama durumunun yaşlı bireylerin seyahat motivasyonlarını, seyahat etme sıklıklarını ve seyahatleriyle ilgili mekânsal tercihlerini etkileyebileceğini ortaya koymaktadır. Medeni durum, yaşlıların seyahat partnerlerini de belirlemektedir. Alan çalışması sırasında erkek katılımcıların genellikle eşleri ve arkadaşları ile birlikte seyahat ettikleri gözlemlenirken; kadın katılımcılardan bazılarının eşleriyle, bazılarının ise tek başına, çocukları veya yakın arkadaş gruplarıyla seyahat etmeyi tercih ettikleri görülmüştür.

Tablo 3.

Katılımcıların Medeni Durumları

Medeni Durum	Frekans	Yüzde
Evli	20	71,4
Eşi vefat etmiş	6	21,4
Eşinden boşanmış	2	7,2
Toplam	28	100

Katılımcılar arasında erkeklerin hepsi evliyken, eşinden boşanmış ve eşi vefat etmiş katılımcıların tamamını kadınlar oluşturmaktadır. Bilindiği gibi, kadınlar erkeklerden daha uzun bir ortalama ömre sahiptirler ve daha erken yaşlarında eşlerini kaybetme gerçeğiyle karşılaşabilmektedirler. Bir kadın katılımcı eşinin vefatından sonra seyahatlerinin sıklığında artışın meydana geldiğini söylerken (Katılımcı 16, 69, Kadın), bir diğeri eşinin vefatının ardından yaşadığı üzüntüleri ve boşluk hissini seyahat ederek atlatabildiğini dile getirmiştir (K27, 73, Kadın). Hawes'in (1988)

yaşlı dul kadınların seyahat davranışları üzerine yaptığı çalışmasında da benzer bulgulara rastlanmaktadır.

Katılımcılar, seyahatleriyle ilgili çocuklarından da destek gördüklerinden bahsetmişlerdir. Bu desteğin bazen ekonomik anlamda, bazen yurtdışında yabancı dil konuşurken sorun yaşamama konusunda, kimi zamansa seyahatlerine eşlik edecek birini aradıklarında ortaya çıktığı görülmüştür. Ayrıca uygun seyahat rotaları ve konaklayacak yer ayarlama vb. gibi durumlarda çocuklarından destek aldıklarını söylemişlerdir.

Katılımcıların büyük kısmı (frekans 16) üniversite mezunu iken, geri kalanı lise (f.10) ve ilkokul (f.2) mezunlarından oluşmaktadır. Çoğunluğu belli bir kültürel sermayeye sahiptirler. Bu durumun yaşlıların seyahatleriyle ilgili motivasyonlarını ve yer seçimlerini etkilediği görülmüştür. Zimmer, Brayley ve Searle'nin (1995) çalışmasında da benzer bulgulara rastlanmaktadır. Yaptıkları çalışmanın sonuçlarına göre, yaşlı bireylerin eğitim seviyeleri arttıkça yaşadıkları şehirden uzakta, özellikle de yurt dışında tatil yapma isteklerinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Katılımcıların emeklilik öncesi icra ettikleri meslekler de seyahat davranışlarını etkileyebilmektedir. Bu bakımdan emekli öğretmen, doktor, reklamcı, turizmci, kaptan mühendis, memur ve diğerlerinin önceden yaptıkları meslekleriyle ilgili kazanımlarının seyahatleriyle ilgili tercihlerini etkilediği görülmektedir. Mesela, emekli öğretmen katılımcılardan biri (K16, 69, Kadın), başka ülke veya şehirlere seyahat etmesindeki en önemli motivasyon kaynağının o yerlerdeki eğitim sistemini gidip yerinde incelemek olduğunu dile getirmiştir. Yine emekli olduğu halde hala reklamcılık mesleğine devam eden bir katılımcı, işinden dolayı dünyanın birçok yerine seyahat etmeye devam ettiğini söylerken (K24, 67, Erkek), önceden turizm firmasında çalışan bir diğer katılımcı da mesleğinin onda seyahat etme alışkanlığı kazandırdığını ve bu yüzden imkân buldukça gezebildiğini söylemiştir (K1, 67, Erkek).

Gelir durumu, seyahate katılımı etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Katılımcılardan biri hariç (K25, 76, Kadın), tamamının emekli maaşları ve sosyal güvenceleri bulunmakla birlikte, tek başına emekli maaşıyla seyahat edebilmenin mümkün olmadığını söylemişlerdir. Bu bakımdan önceden bir birikiminin ve ek gelirinin olması gerektiğini vurgulamışlardır. Katılımcılar arasında emekli olduğu halde çalışmaya devam edenler ve ek gelirleri olanlar seyahat ederken ekonomik açıdan çok zorlanmadıklarını dile getirirken, bir kısmı da bu konuda emekli maaşıyla birlikte ailesinden, özellikle çocuklarından, maddi olarak destek aldıklarından bahsetmişlerdir.

Tablo 4.

Katılımcıların Aylık Gelirleri

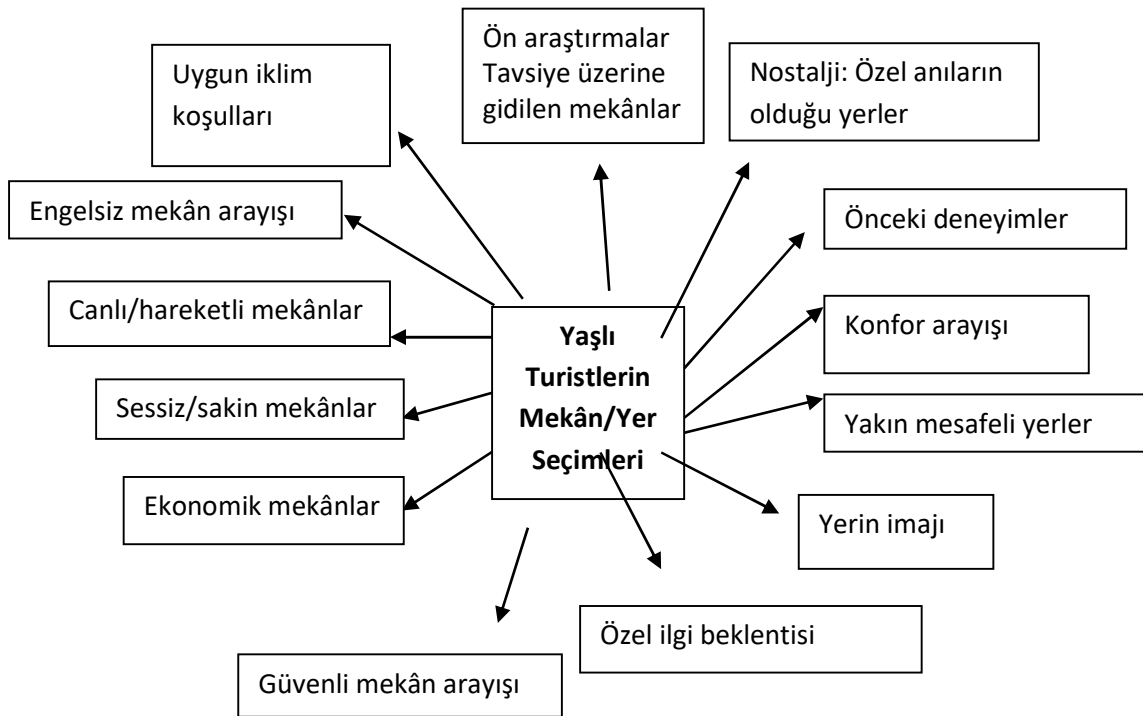
Aylık Gelir	Frekans	Yüzde
3 bin tl'den az	1	3,5
3-5 bin tl	18	64,3
5 bin tl'den fazla	9	32,2
Toplam	28	100

Katılımcılar emekli maaşları konusunda bir yandan dert yanarken, diğer yandan kendilerini orta sınıf içinde konumlandıklarını ve son yıllarda orta sınıfın da yok olduğunu dile getirmişlerdir. Dolayısıyla seyahate katılma durumlarının ekonomik koşullardan eskisine göre daha fazla etkilendiğinden ve özellikle yurtdışı seyahatlerinde bunu fazlasıyla hissettiklerinden söz etmişlerdir.

Katılımcıların Mekân/Yer Tercihlerini Etkileyen Faktörler

Lanquar'a (1991) göre turistik davranışın nedenleri biyolojik gereksinimlerden başlayarak, sosyal çevreden etkilenme durumlarına kadar çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Yer değiştirme gereksinimi de temel ihtiyaçlardan biridir. Birçok yaşlı turist yer tercihleri konusunda gençlere göre çok daha hassas bir durumdadır (Reece, 2004). Prayag (2012) yaptığı çalışmada, yaşlı turistler için bölgenin çekici özelliklerinin seyahat motivasyonları kadar önemli olduğundan, hatta içsel seyahat motivasyonlarından daha fazla önem kazandığından bahsetmektedir.

Kozak ve diğerlerinin (2019) çalışmasında, yaşlı turistlerin temel motivasyonlarının, gidilecek yerin özelliklerinden etkilendiğinden söz edilmektedir. Jang ve Cai (2002) destinasyon tercihleri ile motivasyon arasında bir ilişki bulunduğundan bahsederken; Bieger ve Laesser (2002) de motivasyonun yer tercihlerini etkilediğini söylemektedir. Ayrıca itici ve çekici faktörler¹, yaşlıların seyahate karar verme sürecini ve yer tercihlerini etkilemektedir (You & O'Leary, 1999).

Şekil 1. Yaşlıların turistik mekân/yer tercihleri

¹İtici faktörler, içsel seyahat motivasyonlarını; çekici faktörler ise destinasyon çekiciliklerini ifade etmektedir.

Yaşlılar seyahatleriyle ilgili yer tercihlerinin genellikle aileleri ve arkadaşlarının tavsiyelerinden etkilendiklerini söylemişlerdir:

“Tavsiyeler alırım seyahatlerimde, mesela ben size nasıl dediysem Mardin’i gidip görün diye, ben de güvendiğim kişilerin tavsiyelerini alırım.” (K22, 70, Kadın).

Özellikle ileri yaş grubundakilerin, seyahat tavsiyeleri ve sağlık donanımı araştırmasına daha fazla girdikleri (Gautret vd., 2012) görülmektedir.

Yaşlılar seyahatleri sırasında varış noktalarındaki mekânsal deneyimlerinden memnun kaldıklarında daha fazla seyahat etme isteğini taşımaktadırlar (Lee & King, 2016).

“Mesela GAP turuna gittim, bir daha gideceğim. Güneydoğunun yemeklerini de seviyorum, orayı da beğendim, insanını da seviyorum ben, o yüzden bir daha gideceğim.” (K24, 67, Erkek).

Yaşın ilerlemesiyle beraber bireyler daha fazla konfor alanına ihtiyaç duymaktadırlar. Katılımcılar da seyahatleri esnasında gittikleri yerdeki bu ihtiyaçlarını sıklıkla dile getirmişlerdir:

“Yaşıma göre asgari konforu sağlaması gerekiyor gittiğim yerin, yoksa tercih etmem...” (K9, 80, Erkek).

Uzun yürüyüşlerin olmadığı seyahatleri tercih ettiğinden bahseden bir başka katılımcı da bu yüzden turları tercih etmediğini, bunun yerine konforunu sağlayan alternatiflere yöneldiğini söylemiştir:

“...Biraz daha konformist oldum bu yaşta galiba. Mesela gemi veya tren seyahatini istiyorum, sırf fazla yürüyüş olmasın diye...” (K17, 67, Kadın).

Katılımcılardan bazıları eskisine göre seyahatleriyle ilgili varış yerlerinin daha kısa mesafede olmasına önem verdiklerini söylemişlerdir:

“Yani yakın yerlere artık daha çok gidiyoruz. İstanbul’a, Bodrum’a, İzmir’e, Marmaris’e... Ama Avrupa’ya gidelim denildiği zaman hanım yok diyor, istemiyor.” (K18, 76, Erkek).

Patterson (2006) son zamanlarda özellikle sağlık durumları yönünden zayıf olan yaşlıların ülke tercihlerinde seçici davrandıklarını ve o ülkeyle ilgili mevcut imajın seyahat tercihlerini etkilediğini söylemektedir. Katılımcılardan bazıları da herhangi bir ülke veya şehirle ilgili kötü imajların o yere yönelik seyahatlerini olumsuz etkilediğinden bahsetmişlerdir:

“Mesela ben şimdi kalkıp Arabistan’a gitmem, Avrupa ülkelerine giderim ama o taraflara gitmem. Arap ülkelerine gitmeyi düşünmem yani. Mesela Kudüs’e falan giden arkadaşlarım oldu, onlar işin tarihi boyutlarıyla falan hani çok ilgileniyorlar. Ben o kadarıyla ilgilenmiyorum açıkçası, çok savaş ortamının olduğu bir yer orası, beni bu daha çok ilgilendiriyor.” (K24, 67, Erkek).

Katılımcılar özel anılar biriktirdikleri yerlere tekrar tekrar gitmek istemektedirler. Böylece o anı yeniden yaşama ve anma keyfine erişebileceklerini söylemektedirler.

"...Yüz defa Budapeşte'ye gidebilirim mesela. Orası bambaşka bir yer. Öğrencimle karşılaştım orada o beni çok etkiledi. Beni tanınması çok güzeldi, ben onu tanıyamadım ama... Yemekleriyle de çok güzeldi, ben orada kendimi işletmeci olarak düşündüm. Çok güzel bir şey bu, birçok kadın oraya giderse kraliçeler gibi yaşar." (K16, 69, Kadın).

Yaşlılar seyahate çıkarken özellikle ulaşım ve konaklama konusunda bazı taleplerde bulunmaktadır. Ayrıca, personelinin tutum ve davranışları da yaşlıların tercihlerini etkilemektedir (Spasojevic & Bozic, 2016). Kolunda engeli olan katılımcılardan biri bazı konularda mekânın sahiplerinin kendisine yardımcı olmasını istediğini söylemiştir:

"Burası açık büfe olduğu için yemeğinizi gidip kendiniz almanız gerekiyor. Ama çalışanlar durumumu bildikleri için bana özel hizmette bulundular. Bu da beni memnun etti." (K25, 76, Kadın).

Yaşlı dostu otel kolaylıkları da yaşlıların otellerdeki memnuniyet düzeylerini etkilemektedir (Chen & Shoemaker, 2014).

"Farkındaysanız benim odam her gün temizleniyor, düzenleniyor... Yani bakım güzel, ilgi güzel... Ben ilk defa geldiğim için beğendim. Herhalde yaş ortalaması yüksek bir otel olduğu için de bizler düşünmüşüz diye düşünüyorum." (K22, 70, Kadın).

Bir katılımcı yurtdışında yaşlılara özel yapılan eğlence imkânlarına özendiğinden ve bunları ülkemizde de görmek istediğinden bahsetmiştir:

"Bu yaz Portekiz'de 60 yaş üzeri diskotek gördüm, böyle bir şey olabilir mi Türkiye'de. Ya inanamazsın 80'li yaşlarında, 90'lı yaşlarında insanlar tango yapıyor. Buna yönelik bir şeyi Türkiye'de hiç görmedim. Olursa böyle bir yer Türkiye'de de giderim, ki bence olmalı. Ben şimdi teenager bir diskoteğe nasıl gideyim bu yaştan sonra ya da ne işim var." (K5, 77, Erkek).

Yapılan çalışmalar yaşlıların seyahat ederken yaşadıkları güvenlik endişesinin gençlere göre daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır (Patterson, 2006). Bir katılımcı kaldığı yerin özellikle güvenli olmasını önemsendiğini dile getirmiştir:

"Öncelikle kendimi güvende hissetmem lazım. Güvenli hissetmesem yalnız başıma burada kalamazdım, yoksa kızım ve oğlum beni arar sorarlardı, korktuysan seni gelip alalım diye. Hayır korkmadım diyorum, çünkü güvenli burası gerçekten." (K22, 70, Kadın).

Jang ve Wu (2006) çalışmalarında, Tayvanlı yaşlı turistler arasında güvenliğin yer seçiminde önemli bir çekici faktör olduğundan bahsetmektedirler. Benzer bulgulara katılımcılar arasında da rastlanmaktadır.

Yapılan çalışmalarda yaşlıların genellikle sakin ve dingin yerleri tercih ettiklerinden bahsedilmektedir. Katılımcıların bazıları gidecekleri yerlerin kalabalık olmamasına özen gösterdiklerini söylemişlerdir.

“Kalabalık beni çekmiyor. Mesela Japonya çok kalabalık, seçmem. Kalabalığa ayak uyduracak enerjim yok artık, o yüzden sessiz sakin yerler daha çok ilgimi çekiyor.” (K1, 67, Erkek).

Katılımcılardan bazıları da sakin ve dingin yerler yerine, daha canlı ve hareketli yerleri tercih ettiklerinden bahsetmişlerdir:

“...Hareketli yerler olmalı, insanlar olmalı, canlı olmalı, bakacaksın, göreceksin, tanıyacaksın, insan hareket istiyor gerçekten...” (K18, 76, Erkek).

Araştırmalar yaşlı insanların çevresel faktörlere karşı daha hassas olduklarını ortaya koymaktadır (Alon vd., 2010). Yaşlıların bundan dolayı seyahatleriyle ilgili yer seçimlerinde daha az risk taşıyan mekânları tercih ettikleri görülmektedir. Katılımcılardan biri Eskişehir’deki bir seyahatinde engelli bir yaşlı kadına yapılan muamelenin her yerde yapılması gerektiğini, fiziksel çevrenin seyahat etmek için engel yaratmamasını söylemiştir:

“Eskişehir’e turla gitmiştim. Arabada yaşlı bir bayan vardı, arabadan inmedi, siz niye inmediniz dendiğinde, dizlerinden ameliyat olduğu için inmediğini söyledi. Hemen telefon ettiler belediyeye, tekerlekli sandalye getirdiler. Hanımı aldılar, o da bizimle beraber gezmiş oldu, ne kadar güzel değil mi? Yaşamı kalitelendirdin bu tür şeyler. Hani ben dizlerim ağrıyor diye gidemem olmasın. O da gitsin görsün.” (K25, 76, Kadın).

Bir başka katılımcı da dizindeki rahatsızlıktan dolayı, dizlerini zorlayıcı engellerle karşılaşmak istemediğini, bu bakımdan mümkün olduğunca engelsiz yerleri tercih ettiğini dile getirmiştir:

“Çok merdiven çıkılacak yerler bana çok büyük handikap gibi geliyor. Sen de dikkat ettiysen az önce indiğimiz merdiven yatıktı ve beni rahatsız etmedi, eğer dik olsaydı zorlanabilirdim. Şimdi mesela ben görevliye söyledim benim şu an odam ikinci katta, ben de beni bahçe katında bir yere verin dedim, ama yer yokmuş. Burada yeri en azından 15 gün öncesinden ayırtmak lazımmış, bundan sonra bu talimata uyacağım, önceden yer ayırtacağım burada.” (K22, 70, Kadın).

Yaşlıların seyahatleriyle ilgili yer tercihleri büyük çoğunlukla fiyattan etkilenmektedir. Katılımcılardan biri daha ekonomik olduğu için artık Avrupa seyahatlerinden vazgeçip, Ortadoğu’ya yöneldiğinden şöyle bahsetmiştir:

“Avrupa’nın hemen hemen çoğu yerine gittik, şu anda da gitmeyi düşünüyoruz, ama şimdi euro çitayı yükseltti. O yüzden Avrupa ülkelerine gidemiyoruz. Onun yerine daha ucuz olduğu için Doğu ülkelerine gidiyoruz. Mesela çocukların şubat tatilinde Beyrut’a gittik. Lübnan’da çok güzeldi. Dubai’ye de gittik. Akıllı davranıldı mı geziliyor yani. Ekonomi çok da engel olmuyor. Evet belki kısıtlıyor bazı lükslerden ama, dediğim gibi euro yüksek Avrupa’ya gidemiyoruz belki ama, onun yerine daha uygun yerlere gidebiliyoruz.” (K13, 65, Kadın).

Hamilton ve Lau’ya (2004) göre iklim, turistlerin yer seçimlerini belirleyen önemli bir faktördür. Prayag (2012) Fransa’nın Nice şehrini örneklem olarak aldığı çalışmasında yaşlı bireylerin iklim ve hava koşullarını dikkate alarak yer seçimi yaptıklarını ortaya koymaktadır. Katılımcılar sıcağa karşı daha hassas bireyler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bunun da seyahatleriyle ilgili yeri tercihlerini etkilediği görülmektedir.

Bir katılımcı iklimden etkilendiğini “Artık çok sıcaklara da, çok soğuklara da dayanamıyorum.” (K10, 79, Kadın) şeklinde dile getirirken, bir başka katılımcı da “İklimi çok önemli oluyor benim için, optimum şartlarda bir seyahat olursa gidiyorum, mesela her ülkenin ılıman olduğu mevsiminde oraya seyahat ederim.” (K17, 67, Kadın) demiştir. Seyahat esnasında iklim değişiklikleri kendini göstermektedir. Alışkanlıkların dışına çıkılması yaşlıların sağlıklarını olumsuz yönde etkilemektedir. Katılımcılardan biri bu durumu şöyle açıklamaktadır:

“Biz güneyde oturduğumuz için alışkın olduğumuz şeyleri arıyoruz, yani soğuk yerleri çok tercih etmiyoruz.” (K18, 76, Erkek).

Katılımcıların Konaklama Tercihleri

TÜİK verileri, Türkiye’deki 65 yaş ve üstü bireylerin geceleme sayılarının diğer yaş gruplarına göre daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Yapılan çalışmalarda yaşlı turistlerin konaklamayla ilgili çoğunlukla otelleri, akraba ve arkadaşlarını, apart otelleri tercih ettikleri görülmektedir (Chen & Gassner, 2012). Cai ve diğerlerinin (2001) çalışmalarına göre, yaşlı turistler diğer yaş grubundaki turistlere nazaran konaklamaya daha fazla bütçe ayırmaktadırlar. Bu durum ise yaşlıların genellikle tur şirketlerini gençlere göre daha fazla tercih etmeleriyle ilgilidir (Javalgi vd., 1992).

Yaşlıların seyahatlerinin süresi de konaklama tercihlerini etkilemektedir (Alen vd., 2014). Ayrıca sağlıkları, ekonomik durumları, tarihi ve kültürel yapıların varlığı ile doğal peyzaj da konaklamayla ilgili seçimlerini belirlemektedir (Losada vd., 2017). Konaklama tercihleri yaşa göre de değişebilmektedir (Batra, 2009). Bai ve diğerleri (1999) yaptıkları çalışmada, son yıllarda 65 yaşın üzerindeki bireylerin konaklamalarıyla ilgili otellere yönelimlerinde bir artışın olduğundan bahsetmektedirler. Batra (2009) da çalışmasında, Tayland’daki yaşlı turistlerin % 73.4’ünün bir otelde kalmayı tercih ettiklerinden söz etmektedir.

Katılımcılar akrabalarında kalmanın genellikle özgürlüklerini kısıtladıklarını belirtmişlerdir:

“Akrabalarımın yanında kalmam, özgürlüğüm kısıtlanır nedeni bu, kendi başıma davranmak isterim, kendi başıma gitmek isterim, gezmek isterim. Ben o seyahati yapacaksam özgürlüğümü kısıtlayacak hiçbir şey istemem...” (K18, 76, Erkek).

Yaşlılar konaklamalarını genellikle otellerde, bazen de akrabalarında gerçekleştirmektedirler (Bai vd., 1999). Bazı katılımcılar akrabalarında kalmayı kesin olarak reddetmediklerini, bazen yakın akrabalarında da kaldıklarını dile getirmişlerdir:

“Konaklamalarımda otelde de, akraba veya arkadaşlarda da kalırım. Mesela geçen sene Kaş’a gittik üç günlüğüne, Facebook’ta paylaşmıştım bunu ve Antalya’daki akrabalarım görmüş, beni de ağırladılar. Bizde akraba bağlılığı hala kuvvetli, biz kalırız seyahatlerimizde de birbirimizde. Tanıdık yerlere gidersem mesela Ankara’da arkadaşım var, Antalya’da akrabam var ve beni otellerde bırakmazlar kalırım onlarda, kıramam.” (K22, 70, Kadın).

Şekil 2. Yaşlıların otel seçimlerinde aradıkları kriterler

Katılımcıların motivasyonlarının konaklamalarıyla ilgili yer seçimlerinin etkilediği görülmektedir. Katılımcılardan bazıları kalacakları yerlerde doğal çekiciklerin varlığını önemsemektedirler (Şekil 2).

“Doğal yerlerde kalmayı tercih ederim. Doğa beni rahatlatıyor. Yeşillik, ormanlık yerler beni rahatlatıyor.” (K26, 70, Kadın).

Bir katılımcı da otellerin çeşitli imkânlar sunmasını beklediğini ve tercih ettiği otellerde bunu aradığını dile getirmiştir:

“Yaşlı dostu otel olsun, temiz olsun, otellerin seyahat imkânları olsun, bütün gün otelde sıkılırım, otelin etrafını da görmek isterim, sadece oteli görmek değil, çevreyi de tanımak isterim.” (K11, 85, Erkek).

Yaşlılar konaklama konusunda ekonomik alternatifler arayışına da girmektedirler (Lieux vd., 1994).

“Beş yıldızlı otel falan düşünmem. Daha uygunu varken, neden daha fazla para vereyim ki. Bütçemize göre işte 3 yıldızlı, 4 yıldızlı...” (K13, 65, Kadın).

Bir katılımcı otellerin sağlık olanakları sunmasını da istemiştir:

“Otellerin doktorları da olsun sağlık açısından tabi ki, anında müdahale edilsin bize.” (K25, 76, Kadın).

Başka bir katılımcı kaldığı otelin konumunu önemseydiğini ve genellikle etrafında hareketliliğin olduğu yerlerde kalmak istediğini belirtmiştir:

"...Otellerde, sadece temiz otellerde kalıyoruz. Ama otelin de konumu çok önemli. Yani hareket olacak. Burada Rıdvan otelde kalmayı seviyoruz. Ben burada bir sürü yerde kaldım, Kervansaray, İlica'nın orada da bir sürü yerde kaldım. Burada iniyoruz aşağıda güzel bir ortam var, mesafemiz yakın, canlılık var, denizin karşısına geçip oturmayı seviyoruz." (K18, 76, Erkek).

Literatürde genç yaşlıların alternatif olarak kampları da seçtiklerinden söz edilmektedir (Batra, 2009). Fakat katılımcılar arasında kampları daha çok gençken tercih ettiklerini, şimdilerde ise böyle bir seçimlerinin olmadıklarını söyleyenler olmuştur:

"Gençken kampta çok kalırdık, çadırda kalırdık. Ama şu an hiç kullanmıyoruz." (K6, 75, Erkek).

"Eskiden karavanda, çadırda bile kalırdık, ama onlar artık geçti..." (K7, 65, Erkek).

Yaşın ilerlemesiyle birlikte güvenlik kaygısı artmaktadır. Katılımcılar da sırf güvensiz buldukları için eskisine göre pansiyonlarda daha az kaldıklarını veya artık hiç kalmamayı tercih ettiklerini söylemektedirler. Katılımcılardan biri güvenli bir yer aradığını, dolayısıyla pansiyonda kalmaktan çekindiğini ve daha tanınmış, güvenilir yerleri tercih ettiğini söylemiştir:

"...Mesela pansiyonları tercih etmem, genelde tabii iyi otellerde kalırım, temiz olmalı, güvenilir olmalı..." (K17, 67, Kadın).

Görüldüğü gibi yaşlılar turistik yer tercihlerinde gençlere göre daha hassas ve seçicidirler (Şekil 1). Genellikle seyahat motivasyonları yer seçimlerini etkilemektedir. Katılımcılar yer seçimlerinde çoğunlukla hem güvendikleri kişilerden tavsiyeler almakta hem de gidecekleri yerlerle ilgili ön araştırma yapmaktadırlar. Katılımcıların önceki seyahat deneyimleri de yer seçimlerini etkilemektedir. Herhangi bir yerde yaşadıkları iyi bir seyahat deneyimi o yeri tekrar tekrar ziyaret etmelerine, kötü bir deneyim ise o yeri bir daha tercih etmemelerine neden olmaktadır. Gittikleri yerlerde asgari konforun sağlanması onlar için önemlidir. Eskisine göre gidecekleri yerlerin daha kısa mesafede olmasına önem veren katılımcılar, yer seçimlerinde uygun iklim koşullarını aramaktadırlar. Bir yerin, ülkenin veya şehrin, imajı da yer seçimlerini etkilemektedir. Yine herhangi bir yerde yaşadıkları güzel anılar o yeri defalarca tercih etmelerine neden olmaktadır. Katılımcıların seyahatleriyle ilgili özel ilgi beklentisi içine girdikleri görülmektedir. Sağlık ve engel durumlarına göre belli taleplerde bulunmaktadırlar. Yaşlılar gençlere göre daha fazla güvenlik endişesi taşımaktadır. Bu yüzden seyahatlerinde güvenli yer arayışına girmektedirler. Katılımcılardan bazıları sakin yerleri bazıları ise canlı ve kalabalık yerleri tercih etmektedir. Yaşlılar fiziki çevreye karşı daha hassas bireyler oldukları için seyahatlerinde bu bakımdan daha risksiz yerleri tercih ettikleri görülmektedir. Yaşlı turistlerin mekânsal tercihleri büyük ölçüde ihtiyaçlarını karşılayan hizmetlere bağlıdır. Temizlik, güvenlik, tıbbi kolaylıklar bir yeri seçmelerinde etkili olmaktadır. Ayrıca çoğu genellikle uygun bütçeli yerlerde kalmak istemektedirler. Katılımcılar genellikle akrabalarında kalmak yerine, otellerde kalmayı tercih etmektedirler. Bunun nedeni akrabalarında kalmanın özgürlüklerini kısıtladığını düşünmeleri ve akrabalarını rahatsız etmek istememeleridir. Bazı katılımcıların ise hem otelde hem de akrabalarında konakladıkları görülmektedir. Katılımcılar oteller konusunda da seçici davranmaktadır. Genellikle doğa içinde, yaşlılara özel çeşitli imkânlar sunan, sağlık donanımı olan

yerleri seçmektedirler. Ayrıca otellerle ilgili fiyat alternatifleri arayışlarına girdikleri ve otelin konumunu önemsedikleri görülmektedir. Katılımcılar eskisine göre konaklama tercihlerinde de bir değişimin olduğu söylemektedirler. Özellikle güvenlik kaygısı onların artık daha güvensiz gördükleri pansiyon gibi yerleri tercih etmemelerine neden olmaktadır.

5. SONUÇ

Demografik dönüşümden en çok etkilenen sektörlerden biri de turizmdir. Öyle ki üçüncü yaş turizmi, şimdilerde turizmin “yükselen motoru” olarak adlandırılmaktadır. Üçüncü yaş turizmi, aynı zamanda önemli gelişim potansiyeli olan bir niş pazarıdır. Son zamanlarda bu pazar gerek akademisyenlerin gerekse uygulayıcıların daha fazla ilgisini çekmektedir. Çalışmanın bulgularının da tur operatörlerine, seyahat acentelerine ve akademik çevreye yaşlı turistlerin davranışlarını anlama noktasında katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu tür çalışmaların artması ve bu alanda yaşlıların ihtiyaç ve taleplerinin dikkate alınması, gelecekte ülkemizdeki yaşlı turistlerin sayısını daha da arttıracaktır.

Yaşlılar turizm sektöründe de artık kendilerinin fark edilmesini istemekte ve bu konuda taleplerini dile getirmektedirler. Bu çalışmanın amacı da, yaşlıların seyahatleriyle ilgili ihtiyaçlarını ve turistik mekân seçimlerini daha iyi anlamaktır. Görüldüğü gibi yaşlı bireylerin özel karakterleri ve ihtiyaçları turistik yer seçimlerini etkilemektedir. Çalışmanın bulguları, yaşlıların turistik mekânlarda neleri talep ettiği, nelerden memnun olup olmadıklarını ortaya koymaktadır. Yaşlıların bu talepleri dikkate alınmalı ve yaşlılar için çekici turizm ürünleri geliştirilmelidir. Oteller ve turizm acenteleri de bu bakımdan iş birliği içine girmelidir.

Personelinin tutum ve davranışları yaşlıların seyahat motivasyonlarını ve yer seçimlerini etkilemektedir. Dolayısıyla, diğer turist gruplarına göre bu konunun farklı yaklaşımlarla ve özel uygulamalarla ele alınması gerekmektedir. Sadece kronolojik yaş dikkate alınarak mekân düzenlemeleri yapmak yerine, bu konuda yaşlıların hissettikleri yaş da dikkate alınmalıdır. Yani yaşlı turistlere birey odaklı bakılmalı, yaşlı heterojenliği göz önünde bulundurulmalıdır. Turizm işletmeleri yaşlılar için uygun turizm ürünlerini tasarlamalı ve hizmet kalitesi sunmalıdır.

Destinasyonlar açısından bakıldığında, üçüncü yaş turistleri için ilgi çekici içerikler ve memnuniyeti arttırmaya yönelik içerikler hazırlanması önemlidir. Ayrıca daha fazla erişilebilir, engelsiz mekânlar arttırılmalıdır. Yaşlıların güvenli yolculuk yapmaları sağlanmalı, onlar için otellerde sağlık ve hizmet erişimi sunulmalıdır. Özellikle sağlık durumlarıyla ilgili daha fazla risk taşıyan ileri yaş grubunda olan yaşlı bireyler için önlemler alınabilir. Turistik yerlerdeki hizmet sağlayıcılar yaşlıların seyahatleri sırasında karşılaştıkları engelleri gidermede yardımcı olabilirler.

Yaşlılar için turistik mekânlar daha erişilebilir altyapı ve üstyapı sistemiyle inşa edilebilir. Bu konuda yerel yönetimlere de bazı sorumluluklar düşmektedir. Yerel yönetimler üçüncü yaş turistlere yönelik alt yapı ve üst yapı imkânlarını sağlayacak yetkili kişilerdir. Yine otellerin yaşlıların tıbbi bakım ve konaklama ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Yaşlıların çoğunluğu turların ayarladığı mekânlarda kalmaktadır. Bu yüzden tur operatörlerinin turistik mekân seçimi yaparken yaşlıların ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurmaları gerekmektedir. Veya yaşlılara bu mekânlar hakkında önceden bir bilgilendirme yapılabilir.

Yaşlılar heterojen bir grubu temsil etmektedir. Bu çeşitliliğin ihtiyaç ve taleplerini karşılamak için pazarın bölümlere ayrılması gerekmektedir. Yaşlıların gelir durumları, cinsiyetleri, medeni

durumları bu bakımdan dikkate alınmalıdır. Ayrıca ülkemizde yaşlı turistlere yönelik çoğunlukla sağlık turizmi çerçevesinden bakılıp bu bağlamda arz sunulduğu görülse de, yaşlıların çeşitli seyahat motivasyonlarını ve mekânsal tercihlerini de göz önünde bulundurup, bunlara yönelik ürünler de oluşturulmalıdır.

İleride demografik değişimler turizmin yapısını arz ve talep yönünden daha fazla etkileyecektir. Turizm endüstrisinin bu değişikliklerden bazılarını ele almaya başladığı görülse de, önümüzdeki birkaç yıl içinde bu konuda daha farklı ve köklü çözümlere ihtiyaç duyulacağı düşünülmektedir. Bu yüzden turizm ürünleri yaşlıların özel ihtiyaç ve kişisel özelliklerine uygun şekilde düzenlenmelidir. Türk turizm sektörünün henüz bu alana gerekli kaynağı ayırmadığı ve bu alana yatırımı yönlendirmediği görülmektedir. Fakat şu unutulmamalıdır ki, ülkemizde hem turizmin tüm yıla yayılması hem de turizmden daha fazla gelir elde edilmesi için üçüncü yaş turizmi büyük bir fırsattır.

6. ÇIKAR ÇATIŞMASI

Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Albayrak, A. (2014). Üçüncü Yaş Turistlerinin Otellere Bağlı Restoranlarında Yiyecek ve İçecekler ile İlgili Karşılaştıkları Sorunlar. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 17 (31): 345-368.
- Alén, E., Nicolau, J.L., Losada, N., Domínguez, T. (2014). Determinant Factors Of Senior Tourists Length Of Stay. Annals Of Tourism Research. 49: 19-32.
- Alon, D., Shitrit, P., Chowers, M. (2010). Risk Behaviors And Spectrum Of Diseases Among Elderly Travelers: A Comparison Of Younger And Older Adults. Journal Of Travel Medicine.17 (4): 250-255.
- Andrews, G.J., Cutchin, M., McCracken, K., Phillips, D., Wiles, J. (2007). Geographical Gerontology: The Constitution Of A Discipline. Social Science & Medicine. 65: 151-168
- Arun, Ö. (2013). Ageing In Turkey: The Peter Pan Syndrome. In: Ageing In The Mediterranean. (Ed): J. Troisi & H. J. Kondratowitz. Britol University Press.
- Bai, B., Smith, W., Cai, L.A., O'Leary, J. (1999). Senior Sensitive Segments: Looking Attravel Behavior. In: Chon, K.S. (Ed.). The Practice Of Graduate Research Inhospitality And Tourism. New York: The Haworth Hospitality Press. Pp. 75-89.
- Balcı, A. (2013). Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik ve İlkeler. Ankara: Pegem Akademi.
- Balcı, Ş. (2017). Sosyal Güvenlik Hakkı Açısından Yaşlı Bakımı: İsveç Modeli ve Uluslar Arası Belgeler Işığında Bir İnceleme. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Batra, A. (2009). Senior Pleasure Tourists: Examination Of Their Demography, Travel Experience, And Travel Behavior Upon Visiting The Bangkok Metropolis. International Journal Of Hospitality & Tourism Administration. 10 (3): 197-212.
- Bieger, T., & Laesser, C. (2002). Market Segmentation By Motivation: The Case Of Switzerland. Journal Of Travel Research. 41: 68-76.

- Caber, M. ve Albayrak, T. (2014). Does The Importance Of Hotel Attributes Differ for Senior Tourists? A Comparison of Three Markets. *International Journal Of Contemporary Hospitality Management*. 26 (4): 610-628.
- Cai, L.A., Schwartz, Z., Cohen, E. (2001). Senior Tourists In The Holy Land. *Journal Of Teaching In Travel & Tourism*. 1 (4): 19-33.
- Cengiz, F. (2012). Üçüncü Yaş Turistlere Yönelik Turistik Ürün Analizi: Alanya Uygulaması. Doktora Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Antalya.
- Chen, SC. & Gassner, M. (2012). An Investigation Of The Demographic, Psychological, Psychographic And Behavioral Characteristics Of Chinese Senior Leisuretravelers. *Journal Of China Tourism Research*. 8 (2): 123-145.
- Chen SC. & Shoemaker S. (2014) Age And Cohort Effects: The American Senior Tourism Market. *Annals Of Tourism Research*. 48: 58-75.
- Dowling, R., Lloyd, K., Pearson, S. (2016). Qualitative Methods 1: Enriching The Interview. *Progress In Human Geography*. 40 (5): 679-686.
- Erden Aki, Ö. (2019). Yaşlılık Psikiyatrisi – Yaşlılarla Nefes Almak: Yaşlandıça Çeşitlenmek. İçinde: Yaşlılara Bir Yer Var Mı? *Birikim Dergisi* (362-363). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Gautret, P., Gaudart, J., Leder, K., & Schwartz, E, vd. (2012). Travel-Associated Illness In Older Adults (>60 Y). *Journal Of Travel Medicine*. 19 (3):169-177.
- Harper, S. ve Laws, G. (1995). Rethinking The Geography Of Ageing. *Progress In Human Geography*. 19 (2): 199-221.
- Hawes D.K. (1988). Travel-Related Lifestyle Profiles Of Older Women. *Journal Of Travel Research*. 26: 22-32.
- Hopkins, P. & Pain, R. (2007). Geographies Of Age: Thinking Relationally. *Area*. 39 (3): 287-294.
- Jang, S., & Cai, L. A. (2002). Travel Motivations And Destination Choice: A Study Of British Outbound Market. *Journal Of Travel And Tourism Marketing*. 13 (3): 111-133.
- Javalgi, RG., Thomas, EG., Rao, SR. (1992). Consumer Behavior In The U.S. Pleasure Travel Marketplace: An Analysis Of Senior And Nonsenior Travelers. *Journal Of Travel Research*. 31 (2): 14-19.
- Kalkan, M. (2008). Yaşlılık: Tanımı, Sınıflandırılması ve Genel Bilgiler. İçinde: Psikolojik, Sosyal ve Bedensel Açından Yaşlılık. (Ed.) Kurtman Ersanlı ve Melek Kalkan. Ankara: Pegem Akademi.
- Kinsella K. ve Gist YJ. (1995). Older Workers, Retirement, And Pensions. A Comparative International Chartbook. Washington, DC: U.S. Government Printing Office. U.S. Census Bureau Report IPC/95-2RP.
- Kozak, M., Acar, D., Zencir Çiftçi, E. (2019). Üçüncü Yaş Turizminin Geliştirilmesinde Yaşlı Dostu Şehir (YDŞ) Teması. *Turizm Akademik Dergisi*. 6 (2): 99-114.
- Lanquar, R. (1991). *Turizm - Seyahat Sosyolojisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lee, C. (2016). An Investigation Of Factors Determining Destination Satisfaction And Travel Frequency Of Senior Travelers. *Journal Of Quality Assurance In Hospitality & Tourism*. (17) 4: 471-495.

- Lee, C. ve King, B. (2016). Determinants Of Attractiveness For A Seniors Friendly Destination: A Hierarchical Approach. *Current Issues In Tourism*, Pp. 1-20.
- Losada, N., Alen, E., Nicolau, J., Dominguez, T. (2017). Senior Tourist's Accommodation Choices. *International Journal Of Hospitality Management*. 66: 24-34.
- Losada, N., Alén, E., Domínguez, T. Y Nicolau, J.L. (2016). Travel Frequency Of Seniors Tourists. *Tourism Management*. 53: 88-95.
- Nyblom A. (2014). Making Plans Or 'Just Thinking About The Trip'? Understanding People's Travel Planning In Practice. *Journal Of Transport Geography*. 35: 30-39.
- Önder Erol, P. (2010). Boş Zaman Toplumunun İmkânlılığı: Türkiye'de Varlıklı Yaşlılarda Boş Zamanın Metalaşması. *Sosyoloji Dergisi*. 22: 67-77.
- Özdipçiner, N.S. (2010). Yaşlı Alman Turistlerin Tatil Tatmini: Hastalık ve Çalışma Durumlarına İlişkin Bir Araştırma. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*. 2 (4): 25-40.
- Patterson, I. (2006). *Growing Older. Tourism And Leisure Behaviour Of Older Adults*. Cambridge: CABİ.
- Popper, K. (2002). *The Logic Of Scientific Discovery*. NY: Routledge.
- Prayag, G. (2012). Senior Travelers' Motivations And Future Behavioral Intentions: The Case Of Nice. *Journal Of Travel & Tourism Marketing*. 29 (7): 665-681.
- Reece, W. (2004). Are Senior Leisure Travelers Different? *Journal Of Travel Research*. 43: 11-18.
- Romsa, G., & Blenman, M. (1989). Vacation Patterns Of The Elderly German. *Annals Of Tourism Research*. 16: 178-188.
- Schmid, W. (2015). *Sakin Olmak - Yaşlanırken Kazandıklarımız*. Çev. Tanıl Bora, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Spasojevic, B. & Bozic, S. (2016). Senior Tourists' Preferences In The Developing Countries – Measuring Perceptions Of Serbian Potential Senior Market. *EJTHR*. 7 (2): 74-83.
- Şentürk, M. & Altan, R.B.(2015). Giriş: İstanbul'da Yaşlıların Mevcut Durumu Araştırması. İçinde: İstanbul'da Yaşlanmak: İstanbul'da Yaşlıların Mevcut Durum Araştırması. (Ed.) Murat Şentürk ve Harun Ceylan. İstanbul: Açılım Kitabevi.
- Tufan, İ. (2016). *Antikçağdan Günümüze Yaşlılık ve Yaşlanma*. Ankara: Nobel Yayınları.
- TÜİK. (2018). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları 2007-2018*. Ankara.
- TÜİK. (2020). *Hanehalkı Yurtiçi Turizm Verileri 2009-2018*, Ankara.
- Türk, T. ve Ekşi, H. (2017). *Nitel Desenler – Etnografya*. İstanbul: Edam Yayıncılık.
- UNFPA. (2012). *Ageing In The Twenty-First Century: A Celebration and A Challenge*. NY: HelpAge International.
- Wijaya, S., Wahyudi, W., Kusuma, C.B., Sugianto, E. (2018). Travel Motivation Of Indonesian Seniors In Choosing Destination Overseas. *International Journal Of Culture Tourism And Hospitality Research*. 12 (2): 185-197.
- Wilkes, R.E. (1992). A Structural Modelling Approach To The Measurement And Meaning Of Cognitive Age. *Journal Of Consumer Research*. 19: 292-301.

- Yanardağ, M.Ö. (2014). İzmir’de Turizm Yatırımlarının İhtiyaç Analizi. Adnan Menderes Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 1(1): 81-104.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- You, X. ve O’Leary, J.T. (1999). Destination Behaviour Of Older UK Travellers. Tourism Recreation Research. 24 (1): 23-34.
- Zimmer, Z., Brayley, R., Searle, M. (1995). Whether To Go And Where To Go: Identification Of Important Influences On Senior’s Decisions To Travel. Journal Of Travel Research, 33: 3-10.

Oyacılık Sanatı ve Sivas İli Divriği İlçesi Kemenkeş Köyüne Ait Bir Grup Oyanın İncelenmesi

Ezgi KOÇ* Mine CAN**

Makale Bilgisi

Makalenin Türü: Araştırma makalesi
Makalenin Geliş Tarihi: 07.6.2021
Makalenin Kabul Tarihi: 17.11.2021
DOI: [10.54970/turkuaz.949313](https://doi.org/10.54970/turkuaz.949313)

ÖZET

Oyalar, yüzyıllardır süregelen tekniklerle ve özellikle kadınlar tarafından üretilen bir el sanatıdır. Anadolu'da icra edilen oyalarda kadınların duyu ve düşüncelerini anlam yüklü doğadan motiflerle ya da başka şekillerde izlemek mümkündür. Giyim-kuşam ve baş bağlama geleneğinin en önemli aksesuarları arasında olan oyalarda, günlük yaşamda el emeği bir uğraş olarak da karşımıza çıkmaktadır. Oyalar çeyiz kültürünün en önemli parçaları arasından olup, bu gelenek içerisinde hediye verilmenin yanı sıra ekonomik amaçlı olarak da kadınlara gelir sağlamaktadır. Gelenekler içerisinde Sivas ili Divriği ilçesi Kemenkeş köyünde bulunan oyalarda teknik ve estetik özelliklerini belirlemek amaçlı yapılan bu çalışma, literatür ve alan araştırmasına dayalı betimsel bir araştırmadır. Çalışmada veri toplama aracı olarak bilgi formu kullanılmıştır. Araştırma kapsamında yöre halkından olan kaynak kişilerle görüşmeler yapılmış ve ürünlerin fotoğrafları çekilmiştir. Elde edilen bilgiler uygun görülen konu başlıkları altında tablo haline getirilerek sıklık dağılımları ve yüzdeler gibi istatistiksel yöntemler içerisinde göreceli frekans (sıklık yüzdesi) formülü ile değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Oya, gelenek, el sanatları.

The Art of Needlework and a Review of a Set of Needlework Belonging to the Village of Kemenkeş, Divriği District, Sivas City

ABSTRACT

Needlework is a handcraft which has been produced with continuous techniques for centuries, especially by women. It is possible to observe the emotions and thoughts of the women in the needlework made in Anatolian through meaningful patterns coming from the nature and other shapes. Needlework, which is among the most important accessories for clothes and finery and the tradition of covering the head with scarf, can be found as an handwork interest in daily life. As well as being one of the most important pieces for the dowry culture, it is both a channel of income for women and gift which can be exchanged in this culture. This study, which aims to determine the technical and aesthetic techniques of needlework found within the traditions in the village of Kemenkeş, Divriği District, Sivas City, is a descriptive study based on literature and field research. In the study, information form is used as the data collection tool. Within the

* Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkbilimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Kocaeli/Türkiye, ezokoc140@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4807-4351

** Doç. Dr. Kocaeli Üniversitesi Değirmendere Ali Özbay Meslek Yüksek Okulu, Kocaeli/Türkiye, mine_can82@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6563-7174

research, people from local region have been interviewed and photographs of the products have been taken. The obtained information was tabulated under the appropriate topics and evaluated with the relative frequency (frequency percentage) formula among statistical methods such as frequency distributions and percentages.

Keywords: Needlework, tradition, handworks

GİRİŞ

İnsanların var olmasıyla birlikte el sanatları da tabiat koşullarına bağlı olarak oluşmuş ve devamında ilk örneklerini insanların örtünme, süslenme, korunma gibi çeşitli ihtiyaçlarını karşılama doğrultusunda gelişerek çeşitlenmiştir. El sanatlarının en ince ve en zarif örneklerinden birisi olan oylar, yüzyıllardır süslenme geleneği içerisinde zengin çeşitlilikteki motif ve renklerle kadınlar tarafından değişik tekniklerle meydana getirilmektedir (Aydın, 2015: 768).

Örücülük sanatının başlangıcı kesin olarak bilinmemekle birlikte, ilk insanlardan bu yana var olan ve örtünme ihtiyacı karşılanırken zamanla estetik kaygılardan da yola çıkılarak yaratıcılık dâhilinde gelişen bir sanat olduğu düşünülmektedir (Gümüş ve Uray, 2018: 356). Jackson'ın 1900 yılında yayınladığı "A History of Hand-made Lace" adlı eserinde Antik Mısır buluntuları ile dantelin örme sanatından doğup gelişmiş olabileceği ileri sürülmüştür. Panopolis, Ahmen ve Yukarı Mısır'da bir mezarda bulunan döndürme ve örme teknikleriyle yapılan örneklerle bu iddiasını desteklemiştir. Beebe tarafından 1880 yılında yayınlanan "Lace Ancient & Modern" adlı eserinde ise Antik Mısırlılar dönemine ait festival veya resmi giysilerde mumyaların üzerinde mavi boncuklu ağ işi süslemeler olduğu belirtilmektedir (Yıldız ve Ögüt, 2020: 127).

İtalyanlar iğne ile üretilen dantellerin mucidi oldukları konusunda iddialı tutum sergilemiş ancak bu iddia Palliser'in (Palliser, 1875) çalışmasıyla birlikte çürütülmüştür. İtalya'dan göç eden Yunanlıların ince ağ işi çalışmalarını İtalyanların geliştirdiği ortaya çıkmıştır. Avrupa'ya ait örgü isimlerinin bazılarının Ege masallarında geçtiği ve bu döneme ait örgü örneklerinin ise balık ağları olduğu belirtilmiştir (Özbel, 1951; Akt. Balkanal, 2014: 46; Yıldız ve Ögüt, 2020: 128). Örme sanatın M.Ö. 2000 yıllarının öncesine kadar gittiği 1905 Menfiz kıyılarında bulunan örneklerden anlaşılmaktadır (Onuk, 1981; Akt. Gümüş ve Uray, 2018: 356). Farklı kaynaklarda ise iğne ile oluşturulan örgülerin 12. Yüzyılda Anadolu'dan Yunanistan'a, oradan da İtalya ile Avrupa'ya geçtiği öne sürülmektedir (Özbel, 1951; Akt. Balkanal, 2014: 46; Yıldız ve Ögüt, 2020: 128). Sicilya'da yaşayan Suriye Arabistan kabilelerinden nakış sanatını öğrenen İtalyanların dilinde *to embroider* (nakış işlemek) kelimesi Arapçadan türemiş ve Avrupa dillerinde embroidery olarak karşılığı bulmuştur. Bu durumun nedeni daha çok doğuda Türk işi *oyah*'ların (oya) Fas ve Çin'de ise nakışlanarak ve iplik çekilerek yapılan ürünlerin çalışılması olarak gösterilmektedir (Palliser, 1875; Akt. Yıldız ve Ögüt, 2020: 128).

Özellikle iğne oyasının ortaya çıkıp gelişmesinde en büyük etken İpek Yolu'nun Anadolu ile bağlantısının olmasıdır. Oya kelimesinin başka dillerde karşılığının olmaması, oyanın Anadolu kadınlarına ait bir el sanatı olduğunu göstermekte ve bu sanatın daha çok Türk kültürü içinde değerlendirilmesini sağlamaktadır (Gümüş ve Uray, 2018: 356-357). Anadolu'nun her bölgesinde rastlanan oylar, çeşitli örnekleri ile görülmekte; yemeni, çember, yazma ve dikdörtgen şeklindeki başörtülerinin çevresini süslemektedir (Sönmez, 2019: 107). Ülkemizde ise danteller kenar danteli niteliğinde süs olarak kullanılmakta, başörtüsü kenarlarına yapılan ince danteller ise bazen oya olarak isimlendirilmektedir.

1. OYALARIN TÜRLERİ VE GENEL ÖZELLİKLERİ

Türk kültürüne özgü ince bir tür dantel olarak nitelendirebileceğimiz oya, süslenme ve süsleme ihtiyacı ile ortaya çıkmış çeşitli örme teknikleriyle iğne, tığ, firkete, mekik gibi araçlar kullanılarak yapılan, dantelden farklı olarak üç boyutlu şekilde de örülebilen, ipek pamuk gibi iplikler ile bazen pul, boncuk vb. yardımcı malzemeler eklenebilen bir el sanatıdır (Kahveci ve Bahşioğlu, 2001; Akt. Yıldız ve Ögüt, 2020: 130).

Türkler, çok köklü bir geçmişe ve zengin bir kültüre sahiptir. Yaşadıkları coğrafya ne olursa olsun içinde buldukları ve sahip oldukları kültür getirilerinden yola çıkarak el sanatları alanında zengin örnekler vermiştir. Bu örneklerden birisi de oyalarlardır. El sanatlarının en ince türlerinden biri olan oyalar yüzyıllardır kadınlar ve genç kızlar tarafından işlenmektedir. Oyalar, kadınların tüm duygu ve düşüncelerini, hayata bakışlarını, başlarından geçenleri kullanılan farklı renk ve motiflerle estetik biçimde hayata yansıttıkları bir süsleme sanatıdır (Aydın, 2015: 768).

Gümüş ve Uray (2018: 357-359) oyaları, kullanılan teknik ve gerece göre iki ayrı grupta ele almıştır. Kullanılan tekniğe göre oya türlerini şu şekilde sıralamıştır;

İğne Oyası: İğne oyaları, iğne üzerineilmek alarak ve iğneyle ipliği oluşturulan ilmekten çekerek yapılmakta ve bu şekilde kare, üçgen, dikdörtgen şekiller oluşturulmaktadır. Oluşturulan ilmeklerin düzenli ve belirli aralıklarla tekrar edilmesine zürafa adı verilirken; örgü desenlerinin zürafaya tutturulmasına trabzan adı verilmektedir.

Tığ Oyası: Tığ ile zincir yapılarak örülmekte ve elde edilen zincirler birbirine eklenerek motif meydana getirilmektedir. Tığ oyasında birden fazla teknik kullanılmaktadır. Bunlar; dolgu tekniği, sık iğne tekniği, örümcek tekniği, zincir tekniği ve fıstık tekniğidir.

Firkete Oyası: Tığ ve firkete kullanılarak yapılmaktadır. U şeklindeki firkete üzerine iplik sarılarak yapılan oya türüdür. Firketenin aralığının geniş olmasına göre oyanın boyutu da değişmektedir. Firketeye sarılan ipliklerin birbirine tutturulması için tığ ile ortasından zincirler ve yeni oluşan yapı firketeden çıkarılmaktadır.

Mekik Oyası: Mekik ismi verilen araç ile ipliğin bu araca sarılmasıyla elde edilen oyalarlardır. Mekik oyası başlı başına yapıldığı gibi bir yere tutturularak da yapılabilir.

Gümüş ve Uray (2018) kullanılan gerece göre oya türlerini ise şöyle sıralamıştır;

Koza Oyaları: Bu oyalarda malzemesi koza ve ipektir. Bu oyanın ana motifleri kozalarla yapılmaktadır. İğne ve tığ ile örülmüş kısımlara ise sonradan eklenmektedir.

Yün Oyaları: Bu oyalarda malzemesi yün ve çoğu zaman da pamuk ipliğidir. Bu oyalarda bir kısmı iğne ve tıgla örülmekte ve daha sonra başka yerde işlenmiş kısma eklenerek meydana getirilmektedir.

Mum Oyaları: Bu oyalarda motifleri renkli mumlarla yapılmaktadır. Böylelikle diğerlerinden daha kolay ayırt edilebilmektedir. Isı ve dokunmalardan ötürü kolay bozulabildikleri için çeşitleri oldukça azdır.

Boncuk Oyaları: Bu oyalarda sentetik iplik ya da ipek ve pamuk kullanılarak yapılmaktadır. İğne ve tığ ile yapılan bu oyalarda uçlarına çeşitli boncukların eklenmesiyle boncuk oyalarda elde edilmektedir.

Pul Oyaları: Pul oyalarda da boncuk oyalarda gibi aynı teknikte yapılmaktadır. Plastik pul, metal pul ve balık pulu gibi pul çeşitleri kullanılarak elde edilmektedir.

2. HALK KÜLTÜRÜNDE OYALARIN YERİ

Oyalar Anadolu'nun her yöresinde onları icra edenlerin elinde kültürel ve sosyal etkenlerle bağlantılı olarak farklı isimler almaktadır. Folklorik açıdan bakıldığı zaman oyalar insanımızın duygu ve düşüncelerini sözle ifade edemediği veya söyleyemediğinde, sözsüz iletişim aracı olarak anlam yüklü motiflerle karşımıza çıkmaktadır. Oyalar Türk halk kültüründe pek çok mesaj barındıran, sembolik anlamlar taşıyan el sanatı ürünleridir. Yörelere göre çeşitli anlamlar taşımakla birlikte Anadolu'da sümbül aşkın, umudun ve bekâretin sembolüdür. Aşık olan genç kızlar mor renkli sümbül oyaları, nişanlı olan kızlar ise pembe renkli sümbül oyaları olan yazmalar takarak gönül durumlarını belli etmektedirler. Beyaz renkli sümbül oyası ise kızların sevgililerine temiz duygularla bağlı olduğunu göstermektedir. Nergis motifli oya umutsuz kadını, badem çiçeği motifli oya ise kızların sevdiği gençle evlenecek olmasını simgelemektedir. Kocasıyla arası bozuk olan kadınlar ise biber baharı oyası kullanırken; biber motifli oya yazması takan gelinin ise mutsuz olduğunu göstermektedir (Aydın, 2015: 769). Halk kültürü içerisinde eşinin gözünün dışarıda olduğunu göstermek isteyen kadın iki farklı renkte gül oyası işlemektedir. Gelinler erik çiçeği oyası kullanırken, genç hamile kadınlar müjde oyası, çocuğu olmayanlar ise yas oyası işleyip yazmalarında kullanılmaktadırlar (Yeşilyurt, 2008: 65).

Anadolu kadın başlıklarında oyalar, geleneksel baş süslemeleriyle birlikte kullanılan bir sanat sahası oluşturmuştur. Orta Asya ve Anadolu uygarlıklarının birbirinden etkileşerek zengin bir sentez oluşturduğu Anadolu kadın baş süslemelerinde; fes, tepelik, hotoz, takke, tepelik gibi çeşitli isimlerle anılan başlıklarla birlikte oyalara kullanıldığı sınırlı da olsa gözlemlemek mümkündür (Özder, 1999: 9). Geleneksel giyim-kuşam kültürünün devam ettiği bazı bölgelerde, gündelik yaşamda veya düğün ya da kına gecesi gibi özel gün ve gecelerde bu başlıkların oyalı krep ve yazmalarla birlikte kullanıldığı bilinmektedir. Günümüzde hatıra olarak saklanan bu başlıklara sınırlı da olsa rastlamak mümkündür. Fotoğraf '1'de Sivas yöresine ait bir tepelikle birlikte oyalı yazmanın kullanıldığı görülmektedir.

Fotoğraf 1: Sivas Müzesi'ne ait bir tepelik ile birlikte kenarları oyalı yazmanın kullanımına ait bir görsel.

3. MATERYAL ve YÖNTEM

Bu çalışmanın materyalini Sivas ili Divriği İlçesi Kemenkeş köyüne ait 12 adet oyalı yazma ve tülbent oluşturmaktadır. Ürünler var olduğu halleri ile incelenmiş olup, araştırmada veri toplama aracı olarak bilgi formu kullanılmıştır. Kullanılan oyalara türü, motif kaynakları, zeminde ve oya

yapımında kullanılan renkler, oyalarda kullanılan iplik türü ve gereçlere ait özellikler incelenerek bilgi formlarına kaydedilmiş ve ürünlerin fotoğrafları çekilmiştir. Elde edilen veriler uygun görülen konu başlıkları altında tablo haline getirilerek sıklık dağılımları ve yüzdeler gibi istatistiksel yöntemlerle değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır. Araştırma sırasında oya sahibi bireylerle yapılan görüşmelerde kaynak kişilerden elde edilen bilgilere de çalışma içerisinde yer verilmiştir. Alan araştırması yapıldığı ve kaynak kişilere de başvurulduğu için Kocaeli Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan 08.07.2021 tarihli 86762 sayılı etik kurul onayı/izni alınarak çalışmaya yön verilmiştir.²

4. SIVAS İLİ DİVRİĞİ İLÇESİ KEMENKEŞ KÖYÜ OYALARININ ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde araştırma kapsamında incelenen Sivas ili Divriği ilçesi Kemenkeş köyüne ait yazma ve tülbentlerde kullanılan oyaların türü, kullanılan motif kaynakları, zeminde ve oya yapımında kullanılan renkler, oyalarda kullanılan iplik türü ve gereç özelliklerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

4.1. Kullanılan Oya Türleri

Araştırma kapsamında incelenen yazma ve tülbentlerde kullanılan oya türlerine ait veriler incelenerek tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1.

Yazma ve Tülbentlerde Kullanılan Oya Türlerinin Dağılımı

Kullanılan oya türleri	n	%
Boncuk oyası	7	58,33
İğne oyası	3	25,01
Tığ oyası	1	8,33
Pul oyası	1	8,33
Toplam	12	100

Tablo 1 incelendiğinde araştırma kapsamında incelenen yazma ve tülbentlerin % 58,33'ünde boncuk oyası, % 25,01'inde iğne oyası, % 8,33'ünde tığ oyası ve diğer % 8,33'ünde ise pul oyası kullanıldığı tespit edilmiştir. İncelenen ürünlerin yarısından fazlasında boncuk oyası kullanıldığı anlaşılmıştır. Yörede kullanılan diğer oya türleri arasında iğne oyası, tığ oyası ve pul oyası bulunmaktadır.

4.2. Oyalarda Kullanılan Motif Kaynakları

Araştırma kapsamında incelenen oyalarda kullanılan motif kaynakları ait veriler incelenerek tablo 2'de sunulmuştur.

² Belge doğrulama kodu: BSRZ5S8V3Y / Belge doğrulama adresi: <https://turkiye.gov.tr/kocaeli-universitesi-ebys>

Tablo 2.

Oyalarda Kullanılan Motif Kaynaklarının Dağılımı

Kullanılan motif kaynakları	N	%
Bitkisel motifler	10	83,33
Geometrik motifler	2	16,67
Toplam	12	100

Tablo 2 incelendiğinde araştırma kapsamında değerlendirmeye alınan ürünlerin % 83,33'ünde bitkisel kaynaklı motiflerin kullanıldığı görülürken, sadece iki üründe %16,67'lik bir oranla geometrik kaynaklı motiflerin tercih edildiği tespit edilmiştir.

4.3.Ürünlerde Kullanılan Renkler

Araştırma kapsamında incelenen yazma ve tülbentler ile oya yapımında kullanılan renklere ait veriler incelenerek tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3.

Kullanılan Renklerin Dağılımı

Kullanılan renkler	Oyada		Zeminde	
	n	%	n	%
Beyaz	11	91,66	8	66,66
Yeşil	4	33,33	-	-
Sarı	3	25	-	-
Mavi	4	33,33	1	8,33
Pembe	3	25	-	-
Mor	3	25	-	-
Siyah	-	-	2	16,66
Kahverengi	1	8,33	-	-
Kırmızı	2	16,66	-	-
Narçiçeği	-	-	1	8,35

Tablo 3 incelendiğinde araştırma kapsamında değerlendirmeye alınan ürünlerin zeminlerinde % 66,66'sında beyaz, % 16,66'sında siyah ve bir üründe ise mavi ile narçiçeği renklerinin kullanıldığı anlaşılmıştır. Oya yapımında ise % 91,66'sında beyaz, %33,33'ünde yeşil %33,33'ünde mavi, % 25'inde sarı, % 25'inde pembe, % 25'inde mor, % 16,66'sında kırmızı ve % 8,kahverengi renkler 8,33'ünde ise kahverenginin kullanıldığı tespit edilmiştir.

İncelenen ürünlerin zemininde yoğun olarak beyaz rengin kullanıldığı anlaşılmıştır. Oya yapımında ise büyük çoğunlukta beyaz rengin kullanıldığı görülmüştür. Bunu yeşil, mavi, sarı, pembe, mor renkleri izlemektedir.

4.4.Oyalarda Kullanılan İplik Türü

Araştırma kapsamında incelenen oyalarda kullanılan iplik türlerine ait veriler incelenerek tablo 4’de sunulmuştur.
Tablo 4.

Oyalarda Kullanılan İplik Türlerinin Dağılımı

Kullanılan İplik Türü	n	%
Sentetik	12	100
Toplam	12	100

Tablo 4 incelendiğinde araştırma kapsamında değerlendirmeye alınan ürünlerin tamamında sentetik iplik kullanıldığı tespit edilmiştir.

4.5.Oyalarda Kullanılan Gereçler

Araştırma kapsamında incelenen oyalarda kullanılan gereçlere ait veriler incelenerek tablo 5’de sunulmuştur.

Tablo 5.

Oyalarda Kullanılan Gereçlerin Dağılımı

Kullanılan Gereçler	n	%
Boncuk	7	58,33
Pul	1	8,33

Tablo 5 incelendiğinde araştırma kapsamında değerlendirmeye alınan ve yapımında gereç kullanılan ürünlerin % 58,33’ünde boncuk, % 8,33’ünde pul kullanıldığı tespit edilmiştir.

5. SİVAS İLİ DİVRİĞİ İLÇESİ KEMENKEŞ KÖYÜ OYALARINDAN ÖRNEKLER

Bu bölümde araştırma kapsamında incelenen Sivas ili Divriği ilçesi Kemenkeş köyüne ait 12 adet oyalı yazma ve tülbent örneğinin görselleri sunulmuştur. Bu görseller Hümeysra Koç (K.K.1) ve Arife Karakuş (K.K.2) ile yapılan derlemeler sonucunda elde edilmiştir. Elde edilen bu oyalarda boncuk, firkete, tığ, iğne, pul oyalarından oluşmaktadır ve tamamına yakını bitkisel bezemedir. Kaynak kişiler, ortaya çıkan oyanın görünümüne göre yöreye ait özel isimlendirmelerde de bulunmuşlardır.

Fotoğraf 2: Boncuk Oyası.

Fotoğraf 3: Boncuk Oyası.

Fotoğraf 4: Boncuk Oyası.

Fotoğraf 5: Boncuk Oyası.

Fotoğraf 6: Boncuk Oyası

Fotoğraf 7: Firkete Boncuk Oyası.

Fotoğraf 8: İğne Oyası.

Fotoğraf 9: Pul Oyası.

Fotoğraf 10: İğne Oyası (Çilek Oyası).

Fotoğraf 11: Tığ Oyası (Manolya Oyası).

Fotoğraf 12: İğne Oyası.

Fotoğraf 13: İğne Oyası.

SONUÇ

Anadolu'ya göç ederek gelen Türkler, kendilerine has giyim şekilleriyle birlikte bu kıyafetlerini de geldikleri topraklara uyumlu hale getirmişlerdir. Oyaların yemeni, yazma, krep gibi baş bağlamada kullanılan eşyaları süslemelerinin yanı sıra tepelik, alınlık, oyalı gibi başlıklarla da kullanıldığı bilinmektedir. Giyim-kuşamın en çok kullanılan aksesuarları arasında olan oyalar; süslenme amacının dışında çeşitli anlamlar da ifade etmektedir.

Sivas ili Divriği ilçesi Kemenkeş köyü kadınları baş bağlama geleneği içerisinde oyalı yazma ve tülbentler kullanmaktadır. Oyalar eski dönemlerde kadınlar tarafından özel olarak başa takılan fes ve alınlıklarla birlikte kullanılırken, günümüzde oyalar sadece yazma ve tülbentlerde kullanılarak örtünme geleneğinin bir parçası olmuştur. Eskiden bireylerin maddi durumlarına göre feslerin alın kısmına madeni paralar da takılırdı. Bazen madeni paraların yerini el yapımı oyalar da almaktaydı. Başa takılan bu fesler genellikle kırmızı renkli olup, başta durması için kenarları oyalı yazmalarla desteklenmekteydi. Bu sayede fesin düşmesi de engellenmiş oluyordu. Günümüzde bu gelenek devam etmemekle birlikte fes kullanımı iki ya da üç kuşak öncesinde yaygın şekilde kullanılmakta olduğu öğrenilmiştir.

Araştırma kapsamında incelenen yazma ve tülbentlerin yapım tarihinin 20 ile 30 yıl öncesine ait olduğu anlaşılmıştır. İstatiksel verilere göre ele alınan oyalarda pula göre boncuk türünün daha çok tercih edildiği ve verilerin tablolarında kadınların yöre kapsamında doğadan esinlenerek bitkisel bezemelere ağırlık verdiği görülmektedir. Boncuk oyalarının beyaz renk tülbentlerin etrafına işlenmiş olduğu ve yörede beyaz tülbentlerin özellikle yeni doğum yapan kadınlar ile yaşlıların kullanımına yönelik olarak hazırlandığı edinilen bilgiler arasındadır. Bunun en önemli sebebi ise bahsi geçen kadınların içinde buldukları dönemi gösteriştenden uzak ve daha sade geçirmeleri gerektiği içindir. Kırmızı renk boncuk oyalı tülbentler lohusa kadınları al basmasından koruması inancıyla yeni doğum yapmış kadınlar tarafından kullanılırken; yeşilin huzuru simgelediği ve ruha iyi geldiği düşüncesiyle birlikte de yaşlı kadınlar kullanıldığı tespit edilmiştir.

İncelenen yazma ve tülbentlerin oyalarında yoğun olarak bitkisel kaynaklı motiflerin kullanıldığı anlaşılmıştır. Yörede kullanılan motiflere benzetmeler yoluyla isim verildiği ya da yöre kadınının oyaları oluştururken en sevdiği çiçekleri kendisine konu olarak seçtiği tespit edilmiş olup, manolya ve yonca oyaları en çok bilinen motifler olarak dikkat çekmektedir. Araştırma kapsamında incelenen yazma ve tülbentlerde kullanılan oyaların yapımında süsleyici gereç olarak boncuk ve pul kullanıldığı tespit edilmiştir. Kaynak kişilerden edinilen bilgilere göre yöre kadınlarının eski dönemlerde oya yapımında daha çok ipek ibrişimli iplik tercih ederken, günümüzde tamamen sentetik iplik kullanmayı tercih ettikleri öğrenilmiştir.

Yöre kültüründe yazma ve tülbentlerin çoğunluğu çeyiz geleneği içerisinde yakın akraba ve hatırı sayılır dostlara hediye edilmektedir. Günümüzde değişen hayat şartları, giyim-kuşam ve süslenme kültürünün değişmesiyle birlikte genç neslin oyalara ilgisi azalmıştır. Bu durum oya kültürünün ulaşılan oya örnekleri aracılığı ile muhafaza edilmesi ve belgelenmesini bir ihtiyaç haline getirmektedir. Anadolu kültürünün gelecek kuşaklara aktarımını sağlaması bakımında bu tür çalışmalar hem belgeleme hem de alanda yapılacak yeni çalışmalara kaynak oluşturması bakımından önemlidir.

KAYNAKÇA

- Aydın, N. (2015). Türkiye Sahasında Oyalar ve Ad Almaları Üzerine Dil-Kültür, Folklor Bağlamında Bir Değerlendirme. Ö. Çobanoğlu içinde, *Dört Kitada Folklorun İzinde: Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu Armağanı* (s. 767). Ankara: Aydan Matbaacılık.
- Balkanal, Z. (2014). Karadeniz'in İncisi İnebolu Yöresinde Dantel Perdeler. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 44-54.
- Gümüş, G., & Uray, D. (2018). Oya El Sanatı Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 55, 356-357.
- Özder, L. (1999). *İç Anadolu Bölgesi Geleneksel Kadın Başlıkları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sönmez, K. (2019). Türk Kültüründe Oyalar: Gaziantep İli Nizip İlçesi Örnekleri. *İdil*, Sayı: 65, 107.
- Yeşilyurt, E. (2008). Anadolu Kadın Baş Bağlamasının İletişimdeki Dili. *Halk Kültürü'nde Giyim-Kuşam ve Süslenme Uluslar Arası Sempozyumu Bildirileri* (s. 64-67). Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları.
- Yıldız, G., & Öğüt, L. (2020 Cilt: 6 Sayı: 1). Tanım, Terim ve Kavramları İle Dantel. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, 126-142.

Kaynak Kişiler

- Arife KARAKUŞ, Sivas, Ev Hanımı, 31.12.1957 (12.03.2021 tarihinde görüşüldü).
- Hümeyra KOÇ, Sivas, Ev Hanımı, 08.08.1971 (17.03.2021 tarihinde görüşüldü).

Yansıma Sözcükler ve Dilin Nedensizlik İlkesi

Mirfarid RZAYEV ^{3*}

Makale Bilgisi

Makalenin Türü: Araştırma makalesi
Makalenin Geliş Tarihi: 05.11.2021
Makalenin Kabul Tarihi: 22.12.2021
DOI: 10.54970/turkuaz.1019374

ÖZET

Gösteren ile gösterilen arasında bağ dilbilimde nedensizdir. Yansıma sözcükler ise bu duruma istisna olarak gösterilebilir. Yansıma sözcükler belirli kurallar çerçevesinde doğan, doğanın sesini dile aktaran bir yöntemdir. Bu sözcüklerin nedenli veya nedensiz olması tartışması uzun zamandır devam etmekte; yansıma sözcükler bazı dilbilimciler tarafından nedenli olarak görülürken bazı dilbilimciler tarafından nedensiz olarak görülmekte yani yansıma sözcüklerin gösteren ile gösterileni arasındaki bağının olmadığı bildirilmektedir. Yansıma sözcükler dünya dillerinin ve dil gruplarının hepsinde görülmektedir. Dillerde ve lehçelerde olan yansıma sözcükler aynı nedenle doğsal bile dillerde hatta lehçelerde bile farklılık gösterebilmektedir. Türk lehçelerinde bu durum lehçeler birbirlerinden uzaklaştıkça görülmektedir. Bu da yansıma sözcüklerin nedenli veya nedensiz olması tartışmasını bir daha göz önünde bulundurmamıza neden olmaktadır. Asıl gerçeğe baktığımız zaman yansıma sözcükler aynı nedenden doğsal bile her dilin ve lehçenin kendi kültürüne, tarihine, oluşumuna, dil dışı etkilere, en önemlisi ise nesilden nesle aktarımda kültürün ve tarihin derin noktalarına kazınarak değişim göstermektedir. Türk kültürünün en önemli eserlerinden biri olan *Dîvânu Lugâti't-Türk*'teki yansıma sözcükler de aynı şekilde nesilden nesle aktarılırken bazı küçük değişimlere uğramıştır. *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te yer alan yansıma sözcükleri Oğuz grubu Türk lehçeleri ile karşılaştığımız zaman çok da büyük değişikliklere uğramadığını görebiliriz. Değişen yansıma sözcüklerin bir kısmı tamamen farklı adlandırılırken bir kısmı da lehçelerin kendi oluşumlarına göre uyuma girmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yansıma sözcükler, dilin nedensizlik ilkesi, yansıma, nedenlilik, *Dîvânu Lugâti't-Türk*.

Onomatopoeia and The Causality Principle of Language

ABSTRACT

The link between the signifier and the signified is arbitrary in linguistics. Onomatopoeia can be shown as an exception to this situation. Onomatopoeia are a method that is born within the framework of certain

* Bilim Uzmanı, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Samsun/Türkiye. E-posta ferridik13@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6891-0324

Teşekkür: Çalışmalarında her zaman değerli bilgileriyle bana yol gösteren Prof. Dr. Özen YAYLAGÜL ÜSTÜNEL'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

rules and transfers the sound of nature to the language. The debate on whether these words have a reason or no reason has been going on for a long time; While reflexive words are seen as causal by some linguists, they are seen by some linguists without reason, that is, it is reported that there is no connection between the signifier and the signified of the onomatopoeia. Onomatopoeia are seen in all world languages and language groups. Even if the onomatopoeia in languages and dialects are born for the same reason, they can differ in languages and even dialects. In Turkish dialects, this situation is seen as the dialects move away from each other. This causes us to consider the discussion of the reasoned or non- onomatopoeia once again. When we look at the real truth, even if the onomatopoeia are born from the same reason, they change by being engraved on the deep points of culture and history in the transmission of each language and dialect to its own culture, history, formation, non-linguistic effects, and most importantly, from generation to generation. The onomatopoeia in *Dîvânu Lugâti't-Türk*, one of the most important works of Turkish culture, have also undergone some minor changes while being transferred from generation to generation. When we compare the onomatopoeia in *Dîvânu Lugâti't-Türk* with the Oghuz group Turkish dialects, we can see that they have not undergone great changes. While some of the changed onomatopoeia are named completely differently, some of them have entered into harmony according to their own formations of the dialects.

Keywords: Onomatopoeia, the principle of irrationality of language, reflection, causality, *Dîvânu Lugâti't-Türk*.

GİRİŞ

Her ne kadar temeli bilinmese de dillerin doğuşunda doğadaki seslerin taklit edilmesinin önemli bir yeri olmuştur. Bu da yansıma kelimelerin tarihî bir değere sahip olduğunu göstermektedir. Dünya dillerinin ve lehçelerinin hemen hepsinde yansıma sözcükleri görmekteyiz. Günümüzde yansıma sözcüklerin önemi bir ünlem kadar, bir bağlaç kadar veya dilin herhangi bir unsuru kadar önemli görülmemekte ve göz önünde bulundurulmamaktadır. Yansıma sözcükler dilin oluşum çağından günümüze kadar sürdürülmektedir. İfade edemediğimiz fikirlerde, sözün hakiki anlamında kelimelerin yetmediği zamanlarda, korku, sevinç zamanlarında, kederlendiğimiz zamanlarda kelimeyi ifade edebilmemizde yansıma sözcükler bize ilk yardımcı olan dil mirasıdır. Kısacası yansıma sözcükler birtakım seslerin, gürültülerin insanda yarattığı duyuların adlandırılmasıyla, bunların söz biçimine getirilmesiyle olmuştur. Hamza Zülfikar'ın dediği gibi "Dilin yapısına yaklaşarak ses yansımalarına has bir sistem içinde tabiatın elde edilen bu gürültüler, sözcüklere dönüştürülerek bu yolla canlı ve renkli anlatımlar sağlanmıştır" (Zülfikar, 1995: 1).

İnsanların , hayvanların ve tabiatın olan öteki canlı ve cansız varlıkların dolaylı ya da doğrudan ürettikleri sesler insanların işitme organına erişmekte ve bu sesler söz biçimine dönüşmektedir. Gürültülerin niteliklerine göre bunları değerlendirme özelliğine sahip olan insan, bu ses dalgalarını algılayarak dilin imkânları içinde söz biçimine getirmektedir (Zülfikar, 1995). Tabiatın zenginliğini ve hareketliliğini insanlar, niteliklerine yakın bir tarzda adlandırmaya çalışmıştır. Belirli bir sesin, gürültünün dildeki yakın yansıması olan sözler, dünya dillerinin yapı karakterine uygun bir tarzda, genellikle tek heceli olarak, yalın bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Amaç

Yansıma sözcüklerde göstergenin nedenli olup olmadığı tartışması tam ispatı bulunmayan, tam çözümü olmayan konulardan biridir. Çalışmamızın da amacı bu konu üzerinde durarak, yansıma sözcüklerin nedenli olup olmadığını belirlemek ve *Dîvânu Lugâti't-Türk*'teki yansıma sözcüklerin Türk dil gruplarındaki durumunu karşılaştırmalı olarak göstermektir. Aynı zamanda çalışmamızın diğer amacı ise günümüz dillerindeki ve lehçelerindeki yansıma sözcüklerin

benzerlik durumlarının nasıl olduğunu ve bir yansıma sözcüğün dil veya lehçelerde nasıl değişikliklere uğradığını belirlemektir.

Yöntem

Çalışma kapsamındaki dil ve lehçelerle ilgili sözlükler taranarak yansıma sözcükler tespit edilmiş ve karşılaştırma yöntemi kullanılarak dil ve lehçeler arasında yansıma sözcüklerin benzerlikleri ve farklılıkları bulunmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda *Dîvânu Lugâti't-Türk*'teki yansıma sözcükler de taranarak art zamanlı – karşılaştırmalı yöntem izlenmiştir. Daha sonra elde edilen veri dilin nedensizlik ilkesi açısından yorumlanmıştır. Çalışmamızda yansıma sözcükler ve dilin nedenlilik ilkesinden bahsedilmektedir. Makalede çalışma sınırlarını aştığı için bütün dil ve lehçelere girilmemiş, *Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Gagauz Türkçesi, Horasan Türkçesi, Güney Kıрым Türkçesi (Oğuz grubu Türk lehçeleri), Özbek Türkçesi, Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Rusça, İngilizce, Fransızca, Ukraynaca, İspanyolca ve Portekizce* dilleri ve lehçeleri ile sınırlı kalmıştır. Aynı zamanda *Dîvânu Lugâti't-Türk*'teki yansıma sözcükler hakkında da bilgiler verilmiş, Oğuz grubu Türk lehçelerindeki yansıma sözcükler ile *Dîvânu Lugâti't-Türk*'teki yansıma sözcükler karşılaştırılmıştır. Çalışmada yansıma sözcüklerin hakkında bilgiler verilip, onların nedeni olup olmadığı ile ilgili tartışmalar ele alınmıştır.

BULGULAR

Bir çağdan ötekine geçerken geçmişin şimdi üzerindeki etkisi kültürün en derinlerine kadar işler. Dil ile kültür arasında olan bu sıkı bağı açıklayan Saussure aynı zamanda göstergenin nedensizliğini de vurgular. Bu çalışmada yansıma sözcüklerin hangi derecede nedeni olduğu ve *Dîvânu Lugâti't-Türk*'teki yansıma sözcüklerin günümüz Oğuz grubu Türk lehçelerindeki durumu ele alınmıştır. Yansıma sözcükler bazı bilim insanlarına göre nedeni bazılarına göre ise nedensizdir. Yansıma sözcükler dünya dillerinin hemen hepsinde büyük oranda farklılık göstermektedir. Aynı durum Türk lehçelerinde de birbirlerinden uzaklaştıkça daha fazla olmak üzere kendini göstermektedir. Yansıma sözcüklerin hepsi aynı nedenden doğuyorsa dil ve lehçeler arasındaki farklılığın nedeni nedir, sorusuna cevap olarak şu söylenebilir: Tarihin dile yansımaları olarak baktığımız zaman her dil ve dil grubu kendi kültürüne, oluşum durumuna, konumuna, üzerinde olan etkilere bağlı olarak yansıma sözcükleri farklı işaretlemiştir. Buna bağlı olarak yansıma sözcükler, dil ve lehçeler arasındaki benzerliğinin bozulması sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu da yansıma sözcüklerin nedeni veya nedensiz olma tartışmasını devam ettirecek gibi görünmektedir. Dilbilim alanında Saussure (Saussure, 1916) ve Hockett (Hockett, 1958) dilin nedensiz olduğunu ve dilde sözcüklerin nedensizlik ilkesi temelinde oluştuğunu söylerken Benveniste ise zıddını söylemektedir. Bemeveniste'ye göre gösteren ile gösterilen arasında ilişki nedensiz değildir (Aslan, 2007). Gösteren ile gösterilen arasındaki bağ ilişkisi dünya dillerinin hepsinde nedensiz olurken yansıma sözcükler ise bu duruma tamamen ters olarak bilinmektedir. Gösteren ile gösterilen arasındaki bağ belirli kurullarla ve nedeni olarak doğmaktadır. Bu da yansıma sözcüklerin dilin nedenlilik ilkesinin bir parçası olduğunu göstermektedir.

Yansıma sözcüklerin nedeni veya nedensiz olması tartışması bilimde cevabını tam olarak bulmamıştır. Bu sözcüklerin anlamı, olayla ilişkisi ve işlevi hakkında bir görüş ayrılığı vardır (Hacıyev, 1999). Yansımalar, canlı cansız bütün varlıkların çıkardıkları sesleri yansıtan, (özellikle canlı varlıkların) dış görünüşlerini ve hareketlerini betimleyen, insanların yalnız kendilerinin deri, koku ve tat alma yoluyla hissedebildiği duyuları, sezimleri karşılayan sözcüklerdir (Koca,

2012: 1). Buradan da bir soru doğar. Yansıma Sözcükler, nedenli midir; nedensiz midir? Soruya dünya dillerini ve Türk lehçelerini karşılaştırarak basit bir örnekle bakalım.

Anır- yansıma sözcüğü Türk lehçelerinde ve dünya dillerinde şu şekilde adlandırılıyor; Azerbaycan Türkçesinde – *angır*, Kazakça – *alama*, Özbekçe – *hängrä*, Kırgızca – *aykır*, Türkmence – *aññır*

Eğer *anır-* yansıma sözcüğü tek bir nedenden doğuyorsa ve nedenliyse, Türk lehçeleri birbirlerinden uzaklaştıkça görülen farklılığın nedeni nedir? Bu da yansıma sözcüklerin nedenli veya nedensiz olma tartışmalarından birini de ortaya çıkarıyor. Başka bir örnekle bakarsak farklı dillerde farklı sonuçlar görebiliriz:

İngilizcede – *bray*, Fransızcada – *braire* Rusça – *krichat*, Portekizce – *zurro*, Ukrancada – *zareviv*, İspanyolcada – *rebuznar*

Bazı yansıma sözcükler ise yapı bakımından dil ve lehçelerde benzerlik gösterebilir. Bu örnekler ise yansıma sözcüklerin nedenli veya nedensiz olması tartışmasını daha çok ortaya koymaktadır. Sebebi ise gösterdiğimiz örneklerde dil ve lehçelerin benzerliğinin daha fazla olmasıdır. Burada daha farklı soru ortaya çıkmaktadır. Dil ve lehçeler arasında farklılık olsa dahi benzerliğinin nedeni yansıma sözcüklerin nedenli olması mıdır? Örneklersek:

Miyavla- yansıma sözcüğü Türk lehçelerinde ve dünya dillerinde şu şekilde adlandırılıyor; Azerbaycan Türkçesinde – *miyav*, Kazakça – *miyau*, Özbekçe – *myau*, Kırgızca – *miyau*, Türkmence – *mav*

İngilizcede – *mew*, Fransızcada – *miauler*, Rusçada – *myau*, Portekizcede – *miado*, Ukrancada – *nyav*, İspanyolca – *maullar*

Yukarıda söylediğimizin aynısını diller için de söyleyebiliriz. Saussure nedensizliği şu şekilde açıklıyor: Dilsel göstergenin nedensizliği ve dolayısıyla rasyonelliğe dayalı olmayışı, tartışmaya kapalılığı da beraberinde getirir. Çünkü bir şeyin tartışılabilmesi için akla uygun bir kurala dayanması gerekir. “Fr. soeur “kızkardeş”i İng. sister’e, Alm. ochs’u Fr. boeuf “öküz”e yeğlemek için hiçbir neden yoktur” (Saussure, 1998: 119). Saussure elbette istisnai durumların olduğunu kabul etmektedir. Sesin dille yansıma durumları vardır, ancak örnekleri kısıtlıdır, buna kısıtlılık denebilir ki genel durumu sarsacak nitelikte bir kurallılık durumunu yansıtmamaktadır. Dil göstergelerinin nedenli olabildiği, daha açık söylersek, onları daha az nedensiz kılabilmişimiz iki yol var. İlkin, göstergenin sesinin herhangi bir biçimde mimetik ya da yansılmalı görüldüğü yansıma (onomatopoeia) durumları vardır Söz konusu durum haricinde Saussure, benzer şekilde ünlemler için de onların doğal olarak açığa çıktıklarının sanıldığını fakat aksine ünlemler söz konusu olduğunda da yine gösteren ile gösterilen arasında zorunlu bir ilişkinin bulunmadığını ileri sürer (Saussure, 1998: 119). Göstereni gösterilenle birleştiren bağ nedensizdir. Göstergeyi, bir gösterenin bir gösterilenle birleşmesinden doğan bütün olarak gördüğümüzden daha yalın olarak şöyle de diyebiliriz; dil göstergesi nedensizdir. Örneğin, “kitap” kavramının kendisine gösterenlik yapan *k-i-t-a-p* ses dizilişiyle hiçbir iç bağıntısı yoktur. Başka herhangi bir diziliş de onu aynı oranda gösterebilir (Köktürk, Eyri, 2013).

“Hakkı Devrim’in “*Sen, mesela nobranlardan hoşlanmazsın.*” gibi bir tümcesiyle karşılaştınız ve üçüncü sözcüğü bilmediğinizi düşünelim. Anlamını bulmak için sözlüğünüzde nasıl bir tarama yaptınız? Sözcüğü olduğu gibi koruyup nobranlardan diye mi, yoksa nobran diye mi, arardınız?

Birinci yolu seçerseniz, bu sözcüğün hiçbir sözlükte listelenmediğini göreceksiniz. Bunun yerine, bütün sözlüklerde çekirdek yapıya indirgenmiş biçimi olan nobran sözcüğünü bulacaksınız. Yer ve gereksiz yineleme sorunu yaratmamak için, kural işletilerek çözümlenebilecek bilgilerin sözlüklerde listelenme geleneği yoktur. Nobran sözcüğünün başkaca nobranlar ve nobranlardan gibi biçimlerinin olabileceği, gerçek dilde kullanılan çocuk, çocuklar, çocuklardan gibi benzerlerinden yola çıkarak kestirilebilir bir bilgidir. Oysa nobranın kendisinin anlamını bulmak için böyle bir çıkarsama olası değildir; çünkü dilde sözcükler nedensizlik ilkesi (Saussure, 1916: 67; Hockett, 1958: 577) temelinde oluşurlar. Bir sözcüğü oluşturan sesler çoğu zaman ifade ettikleri anlamdan bağımsızdır” (Balci, 2011: 23).

Dilsel göstergenin nedensizliği düşüncesi beraberinde birtakım itirazlar getirmiş ve çeşitli tartışmalara yol açmıştır. Benveniste, Saussure’ün gösteren ile gösterilen arasında nedensizlik bulunduğunu ileri sürmesini eleştirerek, nedensiz olanın gösterge ile nesne arasındaki ilişki olduğunu ifade eder:

Benveniste GDD’ye bağlı olarak Saussure’ün gösteren ile gösterilen arasında nedensizlik bulunduğu görüşünü şu şekilde eleştirir: k-a-r-d-e-ş ses dizisi “kardeş” kavramından bağımsız yalnızca bir ses yığındır, öyleyse gösteren ile gösterilen arasında ilişki nedensiz değil zorunludur; nedensiz olan gösterge ile nesne arasındaki ilişkidir, çünkü dildeki sesler hiçbir biçimde dış dünyadaki nesnelere karşılık gelmez (Benveniste’den alıntılan Aslan, 2020: 7).

Benveniste devamında Saussure’ün “kardeş” kavramının k-a-r-d-e-ş gösterenine bağlanmadığını söylemesinin boşuna olduğunu ekler, aslında yine de Saussure ona göre kavramın gerçekliğini düşünmektedir. Benveniste benzer şekilde dilsel göstergenin nedensizliğine ilişkin yaklaşımın zihin ve dış dünya arasındaki metafizik probleme ilişkin konuşan kişinin bu soruya içgüdüsel olarak getirdiği çözüme yönelik dilbilimcinin bir savunması olduğunu düşünmektedir (Öztoğat, 1995: 75-77).

“Sözcükler ile bu sözcüklerin göndermeleri arasındaki bağ hiçbir koşulda doğal değildir, hatta yansıma sözcüklerin dahi farklı dillerde farklı biçimlerde ifade edilmeleri bu bağın doğal olmadığını kanıtıdır. Bu nedenle dil nedensizdir, nedensiz olan dil ise, buyrultusaldır; dolayısıyla uzlaşımsaldır. İşte dili toplumsal kılan da budur. Bununla birlikte toplumsal olarak ortaya konan her ürün, toplumsal göstergibilim yoluyla anlamlanmaya muhtaç göstergelerle doludur. Bütün bunlar bir arada değerlendirildiğinde, uzlaşımsal olması ve göstergelerden oluşması nedeniyle, literatürde çeşitli yönleriyle ele alınan “dil”in toplumsal göstergibilimsel bakış açısıyla ele alınması gereken bir alan olduğu açıkça görülmektedir” (Erol, 2014: 213).

Guiraud “Anlambilim” çalışmasında göstergenin nedenli olup olmadığı hakkında görüşlerini şu şekilde paylaşmaktadır (Guiraud, 1999: 35-38): “Gösterenle gösterilen arasında, konuşanların anlaşmasından doğan bir bağıntı dışında bağıntı bulunmadığı ölçüde gösterge nedensizdir. Varsa, göstergenin nedenli olduğu söylenir. Göstergenin nedensizliği sorunu Saussure’den bu yana birçok tartışmaya yol açmıştır. Anlaşıyor ki Saussure özellikle, kendi çağında geçerli olan ve seslerin yansımali kökeni bulunduğunu savunan kuramı hedef alıyor; ama başka düzlemlerde nedenlilik kavramını bir kenara itmiyordu. Burada üç kavram karşımıza çıkıyor: Nedensizlik, nedenlilik, saymacalık (anlaşma). Nedensiz, nedeniyle karşıtlaşır ve saymaca`ya varır: Çünkü hiçbir nedenlilik bulunmadığında anlamlamayı tek başına saymacalık sağlar. Ne var ki saymaca, nedeniyi ortadan kaldırmaz. Dil göstergesinin özü saymacalıktır, nedensizlik değildir. Saymacalık göstergeyi nedensizleştirmeye yönelir, ama nedenlilikle de çelişmez. Yalnız, nedenlilik bu

durumda ikincil bir özelliktir, dolaysız bir zorunluk taşımaz, onun için de bozulma, bulanıklaşma, çoğu kez de silinme eğilimindedir”. Guiraud nedenlilik ve nedensizlik hakkında iki önemli görüş paylaşmaktadır: 1. Kullandığımız sözcüklerin büyük bir bölümü gerçekten de nedenlidir; duruma göre değişik oranlarda bilinçli olan bu nedenlilik, anılan sözcüklerin kullanım ve evrimini belirler. 2. Her yeni sözcük zorunlu olarak nedenlidir; her sözcük başlangıçta nedenlidir ve duruma göre kısa ya da uzun bir süre böyle kalır; sonra nedenlilik anlaşılmaz olur, sözcük nedensizleşir (Guiraud, 1999: 36).

Belirli kurallar çerçevesinde doğan yansıma sözcükler doğanın ve doğada olan canlıların sesini, görüntüsünü ve şeklini duyularımız vasıtasıyla sözcüğe aktarmamıza yardımcı olan dil unsurudur. Bu da yansıma sözcüklerin nasıl doğduğunu ve nedenli olarak kullanıldığını göstermektedir. Ses biçiminde gösterge ile gösterilen arasındaki benzerliğe dayanan yansıma sözcüklerde dolaysız ve doğal ses nedenliliği vardır. “Demek ki her sözcüksel yaratım her zaman nedenlidir. Yaratım saymacalık dışı çağrışımlara dayanır. Gösterenle gösterilen arasındaki çağrışım (yansımalar) biçimbilimsel nitelikli olan ya da yakınlılığa dayanan iç çağrışımlardır” (Guiraud, 1999: 49). Yansıma sözcükler dilin nedenlilik ilkesinin bir parçası olmaktadır.

Kıran (1996: 64), yansıma sözcükleri şu şekilde açıklamaktadır: “Dilde “nedensizlik ilkesi” bilindiği gibi gösteren ile gösterilen arasındaki zorunlu ilişkiden kaynaklanan nesne, düşünce ile gösterenin kendisi arasındadır. Öte yandan dilsel işletimde türetmeler, bileşik biçimler, önekler ve soneklerle kurulan bütün yapılar ikinci dereceden nedenlilik gösteren göstergelerdir. Örneğin, *kapı/cı* > *kapıcı* gibi iki ayrı birim nedensizlik ilkesiyle dilde yer alırken *kapıcı* türetimi ikinci dereceden nedenlilik gösterir. Saussure ise aynı işletimi “salt nedensizlik” ve “görece nedensizlik” olarak adlandırır. Öte yandan, yansıma sözcükler biçimleri birinci dereceden bir nedenlilik örneğidir. Dilbilimde, kelimenin belirttiği kavram ile kelimeyi oluşturan ses birimleri arasında bir nedensellik bağı olmadığını belirten görüşe “Gösterenin Nedensizliği İlkesi” denilmektedir”. Nedensizlik durumu ile “yansımalar” (*Onomatopeia*) yani “doğa sesleri” durumu birbirlerine neredeyse zıttır.

Yansıma Sözcükler (Onomatopeia)

Bir dilde yansıma kelimelerin tespiti çok kolay değildir, bu nedenle yansıma kavramının ne demek olduğu iyi anlaşılmalıdır. Yansıma kelimeler, hareketlerin betimlenmesi ve duyulan seslerin taklit edilmesi sonucunda dil özelliklerine göre görünüşlerin ve seslerin şekil alması olarak ifade edilebilir. Banguoğlu, yansılama terimini kullanarak “tabiat seslerini tasvir veya kabataslak taklit ederek meydana gelmiş ses toplulukları” şeklinde tanımlar (1974: 402). Banguoğlu’na göre; “Bu basit ve uzatılmış kök kelimeler taban olmak üzere yansımalar üretim ve birleşim yollarıyla kelime doğarcıımıza geniş ölçüde ve pek renkli kelimeler sağlamışlardır. Yansılama kökleri isim tabanları teşkil ettiklerine göre onlardan isme ek isim ve isme ek fiil ekleriyle yapılmış isimler ve fiiller olmalıdır. Gerçi öbür isim kökleri gibi yansımalara da herhangi bir yapım eki gelmesi mümkündür. Nitekim onlar her türlü birleşik kelime yapımına da girerler” (Banguoğlu, 1959).

Bazı yansımaları da tespit etmek çok kolaydır. Örneğin, “tak tak, çıtırtı, tıkırtı, güm” gibi sözcüklere bakıldığında kelimelerin yansıma kavramında olduğu rahat fark edilebilir. Fakat dildeki morfolojik özellikleri üzerine alarak isim ya da fiil şeklinde kullanılan yansıma kelimeleri tespit etmek biraz zordur. Bu durumda dilin fonetik ve morfolojik özelliklerinin hakkında iyi bilgiye sahip olunması gerekir. Kelimelerin tespiti konusunda dikkatli olunmalı ve ekler ayrılarak yansıma köklere ulaşılmalıdır. Ancak bazen ulaşılan her kök Balkaya’nın belirttiği gibi yansıma sözcüklerle aynı sesleri taşıyor olsa bile yansıma olarak kabul edilemez. Örneğin *ışık* yansıma

kökenli bir isimdir. *Islık* kelimesi yansıma kökenli olduğu için “ıs” köküyle türetilen bütün sözcükleri yansıma olarak değerlendiremeyiz; *ıslanmak, ısınmak, ısı, ıslak* gibi kelimeler, içinde aynı sesi barındırmasına rağmen farklı köklerden oluşan sözcüklerdir (Balkaya, 1996: 24).

Yansıma kelimeler zaman geçtikçe gelişmekte olan dil unsurlarından biridir. Her zaman farklı kullanılabilir ve her zaman yeni tür kelime ile söylenebilir. Bu da insanların tepkisine göre daima değişmektedir. Örneğin; kıvrıkcık bir insanın saçı hoşumuza gittiğinde, ne güzel *vij vij, bij bij* saç var diyebilir veya *kıvrıkcık* kelimesinin kendisini de kullanabiliriz. Buradan da yansıma kelimelerin farklı kelimelerle aynı fikri ifade ettiğini görebiliriz. Yansıma kelimeler, her dilde, özellikle Türkçenin konuşma dilinde edebi eserlerde, masallarda, atasözünde ve şiirlerinde yaygın kullanılan ve bir ifadeyi, kavramı daha kalıcı, duygusal, canlı bir şekilde veren kelimelerdir (Omuralieva, 2021).

Yansıma sözcükleri oluşturan ses birimlerin seçilmesi ve dizilişi arasında dildeki diğer sözcüklere nispeten daha sıkı bir ilişki vardır. “Bu sözcüklerde dil dışı göndergelerin ses, yapı veya hareketlerinin karakteristik özelliklerine göre sesbirimler çeşitlenir”. Buna göre kök biçimleri ve eklerindeki sesbirimlerin anlam ayırıştırıcı özellikleri bulunmaktadır (Karahana, 2008: 140-148).

Osmanlı döneminde yansıma kelimeler (taklidi kelimeler veya onomatopeiler) “*lafzı taklidi*”, “*savtı taklidi*” son olaraksa “*taklidi kelimeler*” biçiminde kullanılmaya başlanmıştır. “Taklidi kelimeler” terimi önce Latinceye oradan da Batı dillerine geçmiştir. “Onomatopei”; Grekçe “*onoma*” ve “*poein*” kelimelerinden oluşan bir birleşik kelime olup “*onoma*” kelime veya ad, “*poein*” ise ad kurma veya ad verme diye çevriliyor. İngilizcede bu alana “*imitative words*”, “*echo words*” ve “*sound symbolism*” terimleri verilmektedir. Söylediğimiz bu adlandırmalar Batı dillerinde küçük ses değişimleri ile geçmektedir. Alman dilinde ise “*lautbild*” ve “*lautmalerei*” terimleri kullanılmaktadır. Rusçada ise yansımaların karşılığı “*podrajatelnie*”, “*zvukopodrajatelnie*” vü “*mimologie*” terimleridir (Zülfikar, 1995).

Türkiye’de yapılan çalışmalarda yansıma kelime kavramına derinden dokunulmamaktadır. Konu üzerinde ilk derli toplu çalışma 1995 yılında Hamza Zülfikar tarafından yapılmıştır. Zülfikar Türk dilinde çok araştırılmamış konulardan birinin de ses taklidi (ses yansımali) kelimeler olduğunu belirtmektedir. Türkçenin söz varlığı içinde, özellikle de ağızlarında önemli bir yer tuttuğunu ve bu tür kelimelerin yapıları, işleyişleri, kavramları bakımından ayrı bir kelime grubu oluşturduğunu söylemektedir. Düzenli ve kurallı bir şekilde söylenen yansıma kelimeler, anlatıma canlılık katar. Konuşma dilinde canlı kalmış yansıma kelimeler, yıllar boyunca kullanılmış ve günümüze kadar gelmiş, dönemler arasında kolayca aktarılmıştır. Öte yandan günümüze kadar gelen bu kelimeler daha da zenginleşmiş, çeşitlenmiş ve gerektiğinde yeni adlandırmalar da yapılmıştır (Zülfikar, 1995: VII).

Yansıma kelimeler, dilin oluşumunda rol oynamıştır. Bununla birlikte, bu rol çok sınırlı ve genel dil oluşumu sürecinde anahtar faktör olarak çok az öneme sahiptir. Bu kelimeler, dilin kökenini bir bütün olarak açıklamada yararlı olmasa da tek tek kelimelerin etimolojisini belirlemek için onları incelemek gerekmektedir. Yansıma kelimeler yalnızca duyulabilecek şeyleri ve olayları tanımlayabilmektedir. Elbette bu olay, duyulabilecek her şeyin ve olayların isimlerinin metafor olması gerektiği anlamına gelmez (Rüstemov, 1998). Balkaya (Balkaya, 1996: 9), durumu şu şekilde açıklar; “Gerçekte hiçbir sözcüğün dış gerçeğin çıkardığı bir sesi tamamen öykündüğü ileri sürülemez. Ancak bir nesnenin ya da canlının çıkardığı sesin bir uzlaşma sonucu ülküsel bir biçim kazanarak uyandırdığı işitsel izlenimle dilin sözcükler ile, kendi yaptığımız yansıma sözcükler arasında yakınlık kurularak bir sözcüğün yansılama olduğu kabul edilebilir. Bu konuda farklı

dillerde aynı sesin farklı biçimlerde yansındığı bir kanıt olarak öne sürülebildiği gibi hatta aynı dilde aynı sesin farklı dönemlerde ya da bölgelerde farklı yansıtılmaya çalışıldığı da saptanabilir” (Demir, 2019: 16).

Dîvânu Lugâti't-Türk'te Yansıma Sözcükler

Türkçenin büyüklüğüne zenginlik katan, Türk dünyasına armağan kalan eserlerden biri de *Dîvânu Lugâti't-Türk*'tür (DLT). Bu büyük değere sahip eser içinde bulundurduğu pek çok temel kelime ile Türkçenin özünü göstererek birçok kelimenin kaynağını oluşturmaktadır. Büyük ve yüklü bir sözlük olan DLT yansımaların tarihini de nerdeyse kendinde göstermektedir. Bugün birçok yansımalar o devrin temelinde oluşmuştur ve aynı yansıma sözcüklerin bugün de kullanıldığını görmekteyiz. Bazı küçük ses farklılıkları olsa bile aynı anlam değerlerine sahiptirler. Kazın *kağ kuğ* diye ses çıkarması, atın *kışnemesi*, hayvanların korkudan *ürkmesi*, köpeğin *ürmesi*, sert eşyanın *pat* diye düşmesi, koyunların *meleşmesi* vb. benzeri yansımalar gibi.

DLT'de yansıma seslerden üretilmiş fiiller de vardır. Örneğin: Bir kedinin *miyavlaması*, kedinin çıkardığı sesi sözcüğe dönüştürerek *miyav* ismiyle *+IA-* isimden fiil yapan ekin gelmesiyle yansıma sözcük oluşturulmuştur. Bu kelimeye tarihi açıdan baktığımız zaman da dilin oluşumunda *miyav* sözcüğü aynı şekilde yansımıştır, DLT döneminde de aynı şekilde yansımış ve günümüz Türkçesinde de aynı şekilde dile yansiyarak kelime olmuştur.

İnsan ruhunun ve duyularının sonucu ortaya çıkan yansımalar DLT'deki kelimelerde belirli şekilde ve net olarak kendini göstermektedir. Yansıma kelimeler, kimi zaman doğrudan sesi kimi zaman da o sese ilişkin algıyı ya da izlenimi karşılar. Bu nedenle yansımalarda, gerçek bir sesin belli oranda saymacalık içeren ses öykünmesi yoluyla belirtilmesi söz konusudur. Yansıma kelimeler zengin içeriğe sahip olup Türkçenin önemli bir parçası olmaktadır. Aynı zamanda DLT de büyük lügat içeriğine sahip olmakla beraber yansıma kelimelerin de bir kısmını kendinde bulundurmaktadır. Bu kelimeler bize tarihten gelen Türkçenin geçmişte nasıl kullanıldığını, ne durumda olduğunu ve kullandığımız kelimelerin geçmişi, yapısı hakkında bilgi vermektedir. DLT'deki bu yansıma sözcükler günümüze kadar geldiği dönemde, bazı yansıma sözcükler fonetik değişikliklere uğrarken, bazıları olduğu gibi kalmakta, bazıları ise tamamen değişmektedir. Bu durumu küçük örneklerle gösterirsek:

Fonetik Değişiklik Gösteren Yansıma sözcükler

Arslan *kökredi* – aslan *kükredi* (DLT, 3: 282)

Böri barça *uluşdı* – bütün kurtlar *uluştı* (DLT, 1: 188)

Er *asurdı* – adam *aksırdı* (DLT, 1: 178)

Er *kegirdi* – adam *geğirdi* (DLT, 2: 84)

Oğlan *ıgladı* – çocuk *ağladı* (DLT, 1: 287)

Suw *tamdı* – su *damladı* (DLT, 2: 26)

Taş kuduğda *külredi* – taş kuyuda *gürledi* (DLT, 3: 283)

Yek anğıladı – eşek anırdı (DLT, 1: 311)

Zap Zap bargıl – zıp zıp koşmak (DLT, 1: 319)

Değişmeyen Yansıma Sözcükler

Er ahladı – adamcağız, ah dedi, ah diye ses çıkardı (DLT, 3: 118)

It ürdi – it ürdü (DLT, 1: 164)

Koy ürkti – koyun ürktü (DLT, 3: 420)

Oglan çişedi – çocuk çişedi, çiş etti (DLT, 3: 267)

Ol konğragu cınğradı – o çan cınladı (DLT, 3: 402)

Ol koyun kırkđı – o koyunun yününü kırkđı (DLT, 3: 422)

Ol meni öpdı – o beni öptü (DLT, 1: 163)

Titir bozladı – dişi deve bozladı, bağırdı (DLT, 3: 291)

Tamamen Değişen Yansıma Sözcükler

At birkırdı – at homurdandı, genizden ses çıkardı. (DLT, 2: 171)

At okradı – at kişnedi (DLT, 1: 275)

Berge çatıladı – kamçı şakladı (DLT, 3: 323)

Er öfkesinde ürüldi – adam öfkesinden şişti, kabardı (DLT, 1: 195)

Er suw opdı – adam suyu höpürdeterek yudumladı (DLT, 1: 172)

Kagun buk yerge tüştü – kavun pat diye ses çıkararak yere düştü (DLT, 3: 129)

Kapuğ çıkıradı – kapı gıcırdadı (DLT, 3: 280)

Kuş sıkırdı – kuş ıslık gibi ses çıkardı (DLT, 2: 83)

Ol kişi yüzünge suttı – o, adamın yüzüne tükürdü (DLT, 2: 295)

Sanduvaç sayradı – bülbül şakıdı (DLT, 3: 311)

Tars kars aya yaptı – o, el ayasını birbirine vurarak ses çıkardı (DLT, 1: 348)

Örneklere bakarsak yansıma sözcüklerin çoğunun eski şeklini korumakta olduğunu ve büyük değişikliklere uğramadığını görebiliriz. Değişikliklerin XI. asırdan günümüze kadar Türkçenin gelişimi dönemlerinde dış etki gibi faktörlerden ve ağız farklılıklarından kaynaklandığını belirtebiliriz. Karşılaştırdığımız örneklere Türkiye Türkçesinin de üyesi olduğu Oğuz grubu Türk

lehçelerinde de bakarsak aynı değişiklikler farklı şekilde göze çarpacaktır. Yansımalar zaman geçtikçe lehçelerin birbirlerinden ayrılması sonucu kelime anlamında ve işlevinde küçük değişiklikleri de kendisiyle getirmiştir:

Div yuxudan bidar olub, qıza bir şapalaq çəkdi ki, niyə qoyursan məni milçək yeyə. (Örnek "Məlik Məmməd və Məlik Əhməd" masalından alınmıştır.)

Azerbaycan Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde kullanılan "şapalaq" kelimesi yansıma yoluyla türemiş kelimedir. Bu kelimeyi Türkiye Türkçesine olduğu gibi aktarmak doğru olmaz, şapalaq kelimesinin yerine yansıma kelime olan "tokat" kelimesini kullanmak en doğru aktarım olur.

Dev uykudan kalkıp kıza bir tokat vurmuş. Demiş ki; neden beni sivrisineğin ısırmasına izin veriyorsun?

Başka bir örnekle bakarsak DLT'de "cır" (DLT, 1: 323) olan yansıma kökenli kelime Oğuz grubu Türk lehçelerinin hepsinde "cirt" (elbise ve benzeri şeylerin yırtılma sesi) olurken Güney Kıрым Türkçesinde "cır" olarak korunmuştur. "Çinğ" (DLT, 1: 367) yansıma kelimesi de aynı şekilde bütün Oğuz grubu lehçelerinde "çın" olarak kullanılırken Türkmen Türkçesinde "şañ" olarak kullanılmaktadır.

Bazı yansıma kelimeler ise DLT'den beri hiç değişmemiştir: "Ahla" (DLT, 3: 118) kelimesi DLT'de de "ahla", Oğuz gurubu Türk lehçelerinde de "ahla" olarak görülür. *Öp, tın, ses, ürk, buk, çağla, pat* vb. birçok örnekler bulunmaktadır.

Bazı yansıma kelimeler ise fonetik veya morfolojik olarak farklı olurken anlam ve işlev bakımından aynı olmaktadır: Çocuk durmadan *aksırdı* (AzT. *Asqırdı*, TrkmT. *Asğırdı*, GaT. *Ansırdı*, GKrmT. *Siskirdi*, HorT. *Asqırdı*). Buna benzer olarak birçok örnekler de bulunmaktadır (*ık, hünkür, abur cubur, çişe, çın, şaşmak, ürpek, buk, kırk* vb.).

Yansıma sözcükler yalnız Türkçede veya Türk dünyasında değil, bütün dünya dillerinde kullanılan dil unsurlarıdır. Biz nasıl bir cismi, bir düşünceyi veya bir olayı izahsız şekilde anlatmaya çalışırken kelimelerin yetmediği anda yansıma sözcüklere başvuruyorsak bütün dünya dillerinde de bu olay aynı şekilde gerçekleşmektedir. Aksan bu fikri şu şekilde açıklamaktadır. "Hangi dili ele alırsak alalım, doğadaki sesleri yansıtmaya, taklit etmeye yönelen öğelere rastlarız. Bu öğeler insan ve ses bağırımlarıyla kükreme, havlama gibi hayvan seslerini yansıttıkları gibi, ses çıkaran her türlü varlığın seslerini vermeye de yönelirler. Türkçemizdeki *miyavlamak, havlamak, böğürmek, kükremek, gıdıklamak, melemek* gibi hayvan seslerini gösteren eylemlere eğilirsek bunların temelde belli seslerin taklidine dayandığı, sonradan dilin belli kalıplarına dökülerek eylemleştğini görürüz" (Aksan, 2009: 96).

Basit bir şekilde Türkçede olan yansıma sözcükleri alıp dünya dilleri ile karşılaştırdığımız zaman, ilk göze çarpan olay diğer dillerdeki yansıma sözcüklerin o dilin kendi yapısına, kendi kültürüne ve kendi tarihine dayandığıdır:

Türkiye Türkçesinde - miyavlamak (DLT, 3: 14)

İngilizcede - *mew*

Fransızcada - *miauler*

Rusçada - *myau*

Portekizcede – *miado*
Ukrancada – *nyav*
İspanyolca – *maullar*

Türkiye Türkçesinde – *havlamak* (DLT, 3: 404)

İngilizcede – *bark*
Fransızcada – *aboyer*
Rusçada – *lay*
Portekizce – *latido*
Ukranca – *kora*
İspanyolca – *lardar*

Türkiye Türkçesinde – *anırmak* (DLT, 1: 311)

İngilizcede – *bray*
Fransızcada – *braire*
Rusça – *krichat*
Portekizce – *zurro*
Ukrancada – *zareviv*
İspanyolcada – *rebuznar*

Türkiye Türkçesinde – *öpmek* (DLT, 1: 163)

İngilizcede – *kiss*
Fransızcada – *embrasser*
Rusça – *çelovat*
Portekizce – *zurro*
Ukrancada – *potsilunik*
İspanyolcada – *beso*

Gösterdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı üzere yansıma kelimeler, her dilin kendi kültürüne ve oluşumuna göre değişiklik göstermektedir. Aynı örnekleri Türk Lehçelerinde karşılaştırırsak, yansıma sözcüklerin benzerliğinin ne kadar olduğunu göreceğiz:

Türkiye Türkçesinde – *ağlamak* (DLT, 1: 287)

Azerbaycan Türkçesinde – *ağla-*
Türkmen Türkçesinde – *ağla-*
Gagauz Türkçesinde – *ağla-*
Güney Kırım Türkçesinde – *ağla-*
Horasan Türkçesine – *ağla-*

Türkiye Türkçesinde – *anırmak* (DLT, 1: 311)

Azerbaycan Türkçesinde – *angır-*
Türkmen Türkçesinde – *aññır-*
Gagauz Türkçesinde – *anır-*
Güney Kırım Türkçesinde – *anır-*

Horasan Türkçesine – *angır-*

Türkiye Türkçesinde – *tükürmek* (DLT, 2: 183)

Azerbaycan Türkçesinde – *tüpür-*
Türkmen Türkçesinde – *tüykür-*
Gagauz Türkçesinde – *tükür-*
Güney Kırım Türkçesinde – *tükür-*
Horasan Türkçesine – *tüpür-*

Türkiye Türkçesinde – *çağlamak* (DLT, 3: 324)

Azerbaycan Türkçesinde – *çağla-*
Türkmen Türkçesinde – *çağla-*
Gagauz Türkçesinde – *çaala-*
Güney Kırım Türkçesinde – *çağla-*
Horasan Türkçesine – *çağla-*

Yansıma sözcükler dile rengarenglik katan, her zaman değişkenlik gösteren, dil bilimciler tarafından çok da araştırılmamış ve araştırılması önemli olan konulardan biridir. Çünkü yansıma sözcükler Türk kültürün, dilin ve tarihin bir parçasıdır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Dilde gösterge ile gösteren arasında bağ nedensizdir. Bazı durumlarda ise bu bağ nedenli olabiliyor. Görüntüsel göstergeler olan yansıma sözcükler buna örnektir. Yansıma sözcükler de dilin nedenlilik ilkesinin bir parçasıdır. Gösterge ile gösteren arasında her zaman bir bağ vardır. Bir köpeğin *havlaması*, insanın korkarak bağırması, eşyanın *pat* diye yere düşmesi, yumurtadan yeni çıkan *civcivin* sesine ugun olarak adlandırılması gibi. Belirli kurallar çerçevesinde doğan yansıma sözcükler doğanın ve doğada olan canlıların sesini, görüntüsünü duyularımız vasıtasıyla sözcüğe aktarmamıza yardımcı olan dil unsurudur. Yansıma sözcüklerin nedenli olup olmaması tartışması ise her zaman dilbilim tartışmalarını kendi bünyesinde barındırmaktadır. Ses biçiminde gösterge ile gösterilen arasındaki benzerliğe dayanan yansıma sözcüklerde dolaysız ve doğal ses nedenliliği vardır. Yansıma sözcükler dilde yeni sözcükler yaratmak olanaklarından biri olmakta ve nedenli olarak doğa seslerinden doğmaktadır. Biz de çalışmamızda yansıma sözcükler ile ilgili farklı dillerden ve lehçelerden örnekler vererek yansıma sözcüklerin nedenli olup olmaması konusunda tartışmalar yürüttük. Söz konusu olan bu kelimeler farklı dillerde ve lehçelerde aynı nedenlerden oluşsa da farklı şekilde adlandırılmaktadır. Diller arasında hemen hemen yansıma sözcüklerde benzerlik olmazken Türk lehçeleri arasında bu durumun akrabalık göstergesinden dolayı benzerlik gösterdiğini ve lehçelerin birbirlerinden uzaklaşmasıyla bu benzerliğin azaldığını belirledik. Örneklerden de belli olduğu üzere, yansıma sözcükler aynı nedenlerden doğduğu halde farklı adlandırmalara tabi tutulmuştur. Bu da yansıma sözcüklerin nedenli veya nedensiz olma tartışmasını bir kısım daha üst düzeye taşımaktadır. Yansıma sözcüklerin farklı adlandırılmasının nedeni ise her dil ve dil grubunun kendi kültürüne, oluşum durumuna, konumuna, üzerinde olan etkilere bağlı olarak bu kavramın farklı gelişmesidir. Dil ve lehçeler çağ atladığı zaman yansıma sözcükler de diğer kelimeler gibi değişime uğramaktadır. *Dîvânu Lugâti't-Türk*'ü yansıma sözcükler bakımından incelediğimiz zaman, burada bulunan yansıma sözcüklerin Türk lehçelerinde nasıl bir değişime uğradığını açıkça görebiliriz. *Dîvânu*

Lugâti't-Türk'teki yansıma sözcükleri Oğuz gurubu Türk lehçeleri ile karşılaştırdığımızda XI. asırda yazılmasına rağmen, günümüze kadar aktarılması ve hâlâ kullanımını görebiliriz. Küçük bir kısmının da değişimlere uğrayarak tamamen başka adlandırıldığını veya söz konusu lehçelerin değişimine göre uyuma girdiğini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, Y. (1999). *Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine*. İstanbul: Beşir Yayınevi.
- Aksan, D. (1983). *Sözcük Türleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aksan, D. (2009). *Anlambilim*. Ankara: Ergin Yayınevi.
- Akyıldı, A. D. (2014). "Ses Sembolizmi ve Ses-Anlam Uyumunun Farklı Bir Sınıflandırma Denemesi". *Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*. Cilt 57. Sayı 57.
- Aslan, E. (2020). "De Saussure'de Dilsel Göstergenin Nedensizliği ve Sistem Fikri". 29 Mayıs Üniversitesi Dergisi. Cilt 7. Sayı 1.
- Atalay, B. (1985). *Dîvânu Lugâti't-Türk Tercümesi I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Atalay, B. (1985). *Dîvânu Lugâti't-Türk Tercümesi II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Atalay, B. (1985). *Dîvânu Lugâti't-Türk Tercümesi III*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Balkaya, D. (1996). *Yansılama ve Almanca-Türkçe Ses Yansımaları Sözcükler*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Banguoğlu, T. (1974). *Türk Grameri (Ses Bilgisi)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Demir, Y. (2019). *Kumuk Türkçesinde Yansıma Kelimeler*. Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir: Hacı Bektaş Üniversitesi.
- Ercilasun, A. B. (2016). *Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (1958). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: İ. Ün. Ed. Fak. Yayını.
- Erol, P. Ö. "Bir Toplumsal Göstergibilim Alanı Olarak Dil", *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*. Cilt 7. Sayı 31.
- Eyri, S. Köktürk, Ş. (2013). "Dilbilim ve Göstergibilim: Ferdinand De Saussure ve Göstergibilimi Anlamak". *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi II*.
- Ferdinand De S. (1998). *Cours de Linguistique Generale*. Çeviren: Prof. Dr. Berke Vardar. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Guiraud, P. (1999). *Anlambilim*. Çeviren: Prof. Dr. Berke Vardar. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Hacıyev, K. (1999). *Azerbaycan Dilinde Xüsusi Nitq Hisseleri*. Bakı: Çaşıoğlu Yayınları.
- Karahan, A. (2008). "Memluk Kıpçak Sözcüğü: Yansıma Fiiller Üzerine İnceleme". Sayı 20.
- Kıran, Z. (1996). *Dilbilim Akımları*. (2. Baskı). Ankara: Onur Yayınları.
- Kırlı, S. Uğurlu, A. S. (2016). "Her Yıl Bir Büyük Türk Bilgi Şölenleri: 3". Bursa: Uluslararası Muhammed Hüseyin Şehriyar Bilgi Şöleni.
- Koca, E. (2012). "Dede Korkut Hikayelerindeki Yansıma Sözcüklerin Leksiko Semantik Analizi". Cilt XII. Sayı 1.

- Omuraliyeva, A. (2020). "Türkiye Türkçesinde Ses Yansımaları Fiillerin Yapısı". Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt 13. Sayı 12.
- Omuraliyeva, A. (2021). *Türk Yazı Dilleri ve Lehçelerinde Yansımaları Fiillerin Yapısı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Öztoprak, E. (1995). *Benveniste Genel Dilbilim Sorunları*. Çeviren: Erdim Öztokat. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Rüstemov, R. (1998) *Müasir Türk Dilinde Teqlidi Sözler*. Bakı: Bakı Üniversitesi Yayını.
- Taylan, A. (2018). *Dile Gelen Felsefe*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tekin, T. (1995). *Türkmençe – Türkçe Sözlük 1*. Ankara: Şafak Yayınları.
- Zülfikar, H. (1995). *Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler*. Ankara: TDK Yayınları.

KISALTMALAR:

Alm.: Almaca

AzT.: Azerbaycan Türkçesi

DLT.: Dîvânu Lugâti't-Türk

Fr.: Fransızca

GaT.: Gagauz Türkçesi

HorT.: Horasan Türkçesi

İng. İngilizce

TrkmT.: Türkmen Türkçesi

Kitap İncelemesi

Türkmen Halkının Tarih Hem Nesilleri Hakkındaki Makalaların Yığındısı

Taşkent: Türkistan Devlet Kitaplar Basdıryan Divanhanesi, 1924
57 sayfa

Tahir AŞİROV*

Makalenin Türü: Kitap inceleme
Makalenin Geliş Tarihi: 22.11.2021
Makalenin Kabul Tarihi: 24.12.2021
DOI: [10.54970/turkuaz.1027184](https://doi.org/10.54970/turkuaz.1027184)

GİRİŞ

Türkmen düşünce tarihinde, 1918-1924 yılları arasında Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin başkenti olan Taşkent'te Türkmen Bilim Komitesi tarafından yayımlanan Türkmençe yayınların ayrı bir yeri bulunmaktadır (Aşirov, 2020). Bunlardan biri de Türkmen tarihi ile ilgili Türkmençe yazılar derlenerek 1924 yılında Taşkent'te "Türkmen Halkının Tarih Hem Nesilleri Hakkındaki Makalaların Yığındısı" (Türkmen Halk Tarihi ve Nesiller Üzerine Makaleler Derlemesi) adıyla yayımlanan eserdir (Türkmen Halkının Tarih, 1924). Eserin kapağında, "Türkmen Bilim Komitesinin gözetimi ile yayımlandı" notu da düşülmüştür. Eserin adından da anlaşılacağı üzere farklı yazarlara ait Türkmen tarihî ve etnografyası ile ilgili makalelerin derlenmesidir. Ayrıca eserin Rusça isminde de içeriği, özellikle kapağında, şu şekilde belirtilmiştir: "Sbornik Statey: İstoriko etnografiçeskogo haraktera" (Makaleler Derlemesi: Tarihî ve etnografi nitelikte). Eser, Türkmen tarihi ve etnografyası bakımından değerli olmakla birlikte dönemin Türkmen tarih yazıcılığı açısından da önemli bir kaynaktır. Bu eserde, dönemin en önemli Türkmen düşünürlerinin yazıları yer almaktadır.

1. YOMUDSKİ'NİN YAZILARI

XX. yüzyılda Türkmen tarihi ile değerli yazıları kaleme alanlardan biri de 1868-1928 yılları arasında yaşamış olan Garaş Hanoğlu Yomudski'dir (Aşirov, 2017: 295-308). Yomudski'nin bu derlemede, "Serdar: Nesil - Urug Biliminden "İlmî Ensabdan" Bir Bölük" (Serdar: Nesil-Uruk Biliminden "İlmî Ensap'tan" Bir Bölüm) adlı yazısı, ilk olarak yer almaktadır (Türkmen Halkının Tarih, 1924: 3-17). Ancak Yomudski'nin bu yazısının 1923 yılında Türkmençe ve Rusça olarak ayrı yerlerde yayımlandığı görülmektedir (Aşirov, 2020: 55-56). Yomudski bu yazısını, son dönem Türkmen tarihinin ünlü liderlerinden biri olan Gulbatır Serdar üzerine kaleme almıştır: "Teke boyna bağlı Toktamış kabilesinden Bek-Amaşa aşiretinden olan Türkmen Gulbatır-Serdar, XIX. yüzyılın 1845 yıllarında doğdu ve 1906 yılının sonbaharında, Ahal bozkırlarının Arvaz dağlarının eteklerinde kendinin doğduğu Durun köyünde vefat etti" (Türkmen Halkının Tarih, 1924: 4).

* Doç. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, tahirashirov@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-9684-0834

Türkmen tarihinde Gulbatır Serdar hakkında tarihi ve ayrıntılı bilgi veren ilk yazı olması açısından da önemli bir çalışmadır.

Bununla birlikte eserde, Yomudski'nin "Aksona: Nesil - Urug Biliminden "İlmî Ensabdan" Bir Bölük" (Aksona: Nesil-Uruk Biliminden "İlmî Ensap'tan" Bir Bölüm) adlı bir başka yazısı da bulunmaktadır (Türkmen Halkının Tarih, 1924, 17-24). Yomudskiy, bu yazısında, Türkmen kızı Aksona'nın hayat mücadelesini tahkiye etmektedir. Ayrıca Yomudski'nin biyografik yazıları ünlü şahsiyetlerin hayatını anlatmak için son derece önemli bir örnektir. Aynı şekilde yazıldığı dönem itibarıyla kadın konusunda ışık tutacak bir kaynaktır.

2. M[OLLAMURT] H[OCANIYAZOĞLU] VE YAZISI

Bu dönemin yazarlarından bazıları, yazılarına isim ve soyadlarının ilk harfleri ile imza atmışlardır. XX. yüzyılın ilk yarısında Türkmenistan'da yayımlanan yazılarda, özellikle de siyasi içerikli yazılarda isim kısaltma, lakap ve müstear isimlerin sıklıkla kullanıldığı görülebilir. Bunlardan biri de "M. H." isimli yazardır. "M. H." kısaltma isimli yazarın "Türkmen ve Eyranılar Tarihinden Bir Bölük" (Türkmen ve İranlılar Tarihinden Bir Bölüm) adlı makalesi, eserin 24-43 sayfaları arasında yayımlanmıştır (Türkmen Halkının Tarih, 1924: 24-43). Aynı isimle bu yazı, 1923 yılında "Türkmen İli" dergisinde yer almaktadır. Ancak makalenin yazarı olarak "Tayhan" müstear ismi kullanılmıştır (Aşirov, 2020: 79-80).

1885-1930 yılları arasında yaşamış olan Mollamurt (Allaberen) Hocaniyazoğlu adlı şairinde, bu dönemde "Tayhan" veya "Dayhan" lakabını taşıdığı görülebilir (Aşirov, 2020: 79). Ayrıca XX. yüzyılın genç Türkmen şairlerinin şiirleri, düşünür Muhammet Geldiyev (1889-1931) tarafından Latin alfabesiyle 1931 yılında Aşkabat'ta "Türkmen Yaş Goşgıcıları: Dil-Edebiyat, Magarif-Medeniyet Hakkında" (Türkmen Genç Şairleri: Dil- Edebiyat, Maarif-Medeniyet Hakkında) adıyla toplanan antolojide, "Dayhan" müstear isimli şair geçmektedir (Aşirov, 2019a: 54-55).

Aynı şekilde "Türkmen ve Eyranılar Tarihinden Bir Bölük" adlı yazı, söz konusu eserde, yazar olarak "M.H.", "Türkmen İli" dergisinde ise "Tayhan" şeklinde geçmektedir. XX. yüzyılda yazılarının altına "Tayhan" müstear ismi, bazen de isim ve soyadının ilk harfleri ile imza atan yazarın Mollamurt Hocaniyazoğlu olduğu söylenebilir. Nitekim iki yazı, "Sovyet Türkmenistan kurmak mümkün olmayan bir iş değil, belki bu iş Sovyet Cumhuriyetinin elindedir - ihtiyarındadır" şeklindeki son paragrafı eksik neredeyse aynıdır. Yazar makalesinde, Türkmenler ile İran halkları arasındaki ilişkileri konu edinmiştir. Özellikle Türkmenler ile İranlılar arasındaki çekişmeleri ve yaşananları ele almıştır. Bu bağlamda Türkmen tarihine detaylı bir şekilde yer vermiştir.

3. K[ÜMÜŞALİ] B[ÖRİYEV] VE YAZISI

"K. B." kısaltma isimli "Hive Türkmenlerinin Tarihinden Bir Bölük" (Hive Türkmenlerinin Tarihinden Bir Bölüm) adlı yazısı, 44-57 sayfalar arasında bulunmaktadır (Türkmen Halkının Tarih, 1924: 44-57). Bu dönemde genel olarak "K.B." şeklinde kısaltma yahut müstear isimle yazısına imza atan yazarın Kümüşali Böriyev (1896-1942) olduğu kabul edilmektedir (Aşirov, 2020: 48-50). Böriyev'in, aynı konuyla ilgili farklı birçok yazısını görmek mümkündür. Nitekim yazarın, "Hive Hanlığı hem Türkmenler" (Hive Hanlığı ve Türkmenler), "Hive hem Buhara Türkmenleri Hakkında" (Hive ve Buhara Türkmenleri Üzerine) başlıklı yazıları başta olmak üzere "Kazak Türkmen Arası", "Kazakistan", "Astrahan Türkmenleri" isimli makaleleri de bulunmaktadır. Aynı şekilde Böriyev'in, Türkmen tarih bilinci ve tarih yazıcılığına önem verdiği görülebilir. Yazar, "Türkmen Tarihi Gerek", "Türkmenistan Cumhuriyeti", "K İzüçeniye İstori

Turkmenskogo Naroda” (Türkmen Halkının Tarihinin İncelenmesi) başlıklı yazılarında, Türkmenlerin tarih bilinci ve tarih yazıcılığına dikkat çekmektedir.

Türkmen tarihini irdeleyerek millî değerlerle inşa etmenin gerekliliğinden bahseden Böriyev, “Hive Türkmenlerinin Tarihinden Bir Bölek” adlı yazısını, yazma gayesini şöyle ifade etmektedir: “Türkmen tarihini bilmeyen Türkmen yiğitleri kaç ise, biz de onların biri, belki bizim bunu yazmaktan maksadımız – Türkmen’in tarihi hakkında biraz eksik malumatı var olan hem hakkında yazmaya istekli olan yiğitlerimizi uyandırıp, onların bu konuda fikirlerinin duyup, malumatlarından faydalanmaktır. Hem de hiç olmazsa Türkmen atalarımızın bin yıla yakın tarihlerini oradan buradan toplayıp bir araya getirsek de, kendimizin düşündüğümüzce, gücümüzün yettiğince gelecekte yazıcılarımıza biraz yardımcı olmak, hem de bir başlangıç olmamız ümidi ile...” (Türkmen Halkının Tarih, 1924: 57; Aşirov, 2019b: 174-175). Sonuç olarak Böriyev, “Türkmen Halk Tarihi”nin ulusal tarih anlayışı çerçevesinde yazılmasının gerekli olduğu görüşünü dile getirmektedir.

Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti döneminde Türkmen Bilim Komitesi, Türkmen dili, edebiyatı, özellikle tarih çalışmalarına yeni bir ivme kazandırmıştır. Nitekim Türkmen Bilim Komitesi tarafından 1924 yılında “Türkmen Halkının Tarih Hem Nesilleri Hakkındaki Makalaların Yığındısı” adıyla Türkmençe yayımlanan eser, tarih bilincini bir milletin var olması olarak gören Türkmen aydınlarından Yomudskiy, Hocaniyazoğlu ve Böriyev’in yazılarından oluşmaktadır. Eser, Türkmen tarihi açısından değerli bir kaynaktır. Aynı zamanda bu kaynak, XX. yüzyıl tarih yazıcılığının ilk örneklerinden biridir.

KAYNAKÇA

- Aşirov, T. (2020). *Türkmen Basın ve Düşünce Tarihinde Türkmen İli Dergisi (1922-1924)*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık.
- Aşirov, T. (2017). “Sovyet İhtilali Üzerine Çalışmalar: Garaş Han Oğlu Yomudskiy Örneği”. 100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası Ankara 25-27 Ekim 2017. Ankara: Hacettepe Üniversitesi. 295-308.
- Aşirov, T. (2019a). Türkmen Yaş Goşgıçları. (1931). Yıgnap Tertibe Salan M. Geldiyev. Aşgabat: Türkmenistan Devlet Neşriyatı. 91 s.. *Korkut Ata Türkiyat Dergisi 1* (1): 53-56.
- Aşirov, T. (2019b). XX. Yüzyılın Başında Türkmenistan'da Tarih Düşüncesi: K. Böriyev Örneği. *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 3 (1): 171-188.
- Türkmen Halkının Tarih Hem Nesilleri Hakkındaki Makalaların Yığındısı*. (1924). Taşkent: Türkistan Devlet Kitaplar Basdırıyan Divanhanesi.

EK

